

Klockarehagen, Kalmar sn.

I en skrivelse till Riksantikvarien 26 juni 1916 (ATA) uppger f. d. generalkonsul E. Öhlén, att »vid en gammal källa, delvis uttorkad, belägen i en hage vid Klockaregården, alldeles invid kyrkan, finnas ock 2^{ne} fragment af runstenar. Platsen har förr varit Frösunda by, som brann på samma gång som kyrkan 1820.» Öhlén har senare meddelat, att fragmenten kommit bort; han förmodade, att de inmurats i trappan till fattighuset. Pastorsämbetet i Kalmar förklarade i skrivelse till Riksantikvarien (ATA) sig icke känna till något härom. Fragmenten ha förgäves eftersökts vid inventeringen 1941 och senare.

633. Broby, Kalmar sn.

Pl. 16.

Litteratur: B 320, L 31, D 1:50. J. Bureus, Fa 6 s. 70 n:r 130 (Bureus' egen uppteckning), s. 100 n:r 35 (Aschaneus), Fa 5 n:r 266, Fa 1 s. 53; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 211; P. Elvius och J. Arenius, De Fierdhundria (1717), s. 104; R. Dybeck, Reseberättelse 1860 (ATA); Handlingar i ATA 1885, 1930, 1932.

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 320); Dybeck a. a.

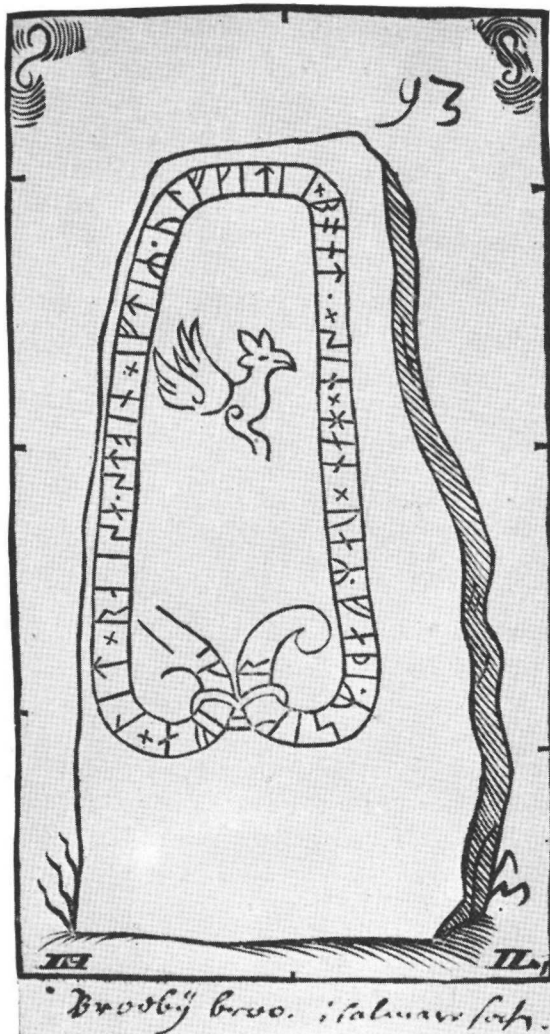

Fig. 31. U 633. Broby, Kalmar sn. Efter B 320.

Runstenen står numera rest 7 m. V om stora landsvägen Stockholm—Enköping, 125 m. NV om vägskälet vid vägen till Kalmar kyrka, 50 m. V om villan Tvåhus, i kanten av en åker som tillhör prästgården och omedelbart nedanför den höga vägbanken. Ristningsytan vänder mot vägen.

Tidigare har stenen stått vid Broby bro, d. v. s. vid bron på vägen mellan Viby och Broby, omkring 250 m. NV om Viby. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Fånö». — Runstenen omtalas på denna plats redan av Bureus: »Vidh Broby i Calmar S.» (Fa 6, s. 70), »Widh Broby bro i sama S.» (s. 100), »Broby» (Fa 5). Den omnämnes icke i *Ransakningarna*. Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Brooby broo i Calmare sochn»; och över sidan står: »Broby broo, stå två upreeste Ste-nar, den ena hafver sådan skriff: . . .» Det har sålunda på denna plats funnits utom runstenen en bautasten utan inskrift. — Dybeck fann 1860 runstenen vid Broby bro »liggande med nedåtvänd ritning. Han omvändes och restes.» I *Sveriges runurkunder* meddelar han: »Mellan Viby och Broby är en mindre väg (densamma som sträcker sig till ofvannämnde Skörby och Bälstad), hvilken nästan midt emellan byarna löper öfver en bäck. Der låg runstenen förflutna sommar, då han restes på samma ställe.» Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Fånö» (1863): »Vid vattendraget SO om Broby, en kullfallen [runsten]. När runstenen har blivit flyttad till sin nuvarande plats, är ej säkert känt. År 1885 begärde löjtnant A. G. Tauvon på Fånäs tillstånd att »till lämpligare platser få förflytta 2^{ne} runstenar

och 1 s. k. Bautasten, hvilka finnas på Kalmar prestgårds mark. Bautastenen och en runsten stå i åkern; den sednare håller på att ramla i kull.» Troligen är det runstenen U 633 som avses. Avsikten torde ha varit att låta den få en plats, där den vore synlig från den stora landsvägen. Här blev stenen ånyo rest genom Riksantikvariens försorg år 1932.

Grovkornig granitgnejs med mörka inslag. Höjd 1,38 m., bredd (nedtill) 0,90 cm. På nedre delen av ristningsytan är en stor avflagringsring; att döma av träsnittet i B 320 har den funnits redan på 1600-talet. Några runor i inskriftens början och slut ha därigenom gått förlorade. Ristningen är djupt huggen och i stort sett tydlig.

Inskrift:

... kifa × lit × raisa × stain × eftir × ulfkitil × bonta × sin han × uar × fadir · sigr ...
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

... kifa let reisa stein eftir Ulfkättil, bonda sinn. Hann var fadir Sigr- ...

»... kifa lät resa stenen efter Ulvkel, sin man. Han var fader till Sigr- ...»

Till läsningen: 1 k är möjligen stunget; men den fördjupning som finnes förefaller snarast vara icke huggen. 2 i är icke stunget; icke heller 27, 51 i, 52 k. Bst i 4 a är svag. Nedre delen av 9—10 ai är skadad genom avflagringsring. 13 s är mycket svagt. 18 e är sannolikt stunget. Ytan är mycket skrovlig vid 29—30 il. Intet sk kan säkert skönjas efter 38 n. Nedre delen av 43 a är förstörd med v. bst. 49 r har bst endast på h. sidan av hst. Hur många runor som ha funnits efter 53 r, kan ej avgöras.

Stenen är rest av en kvinna till minne av hennes make. Hans namn var *Ulfkättil*. Det meddelas, att han var fader till någon, vars namn börjat på *Sigr-*. Det kan ha varit mansnamnet *Sigrödr* eller kvinnonamnet *Sigrödr*.

634. Enby, Kalmar sn.

Litteratur: D 1: 52. O. v. Friesen, *Upplands runstenar* (1913), s. 14.

Avbildning: Dybeck a. a.

Dybeck meddelar om inskriftens läge följande: »En mindre körväg sträcker sig från Wäppeby nordvästligt genom skogen till Enby. Runristningen är å en klippa, belägen några famnar vester om vägen, nästan midt emellan byarne. Slingan är nedtill skadad, sannolikt genom bränning.» I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Fånö» (1863) omtalas, att en runristning i fast håll finnes »i berget SO om Eneby». Platsen är utmärkt på kartbladet »Fånö».

O. v. Friesen omtalar ristningen i *Upplands runstenar* (1913) i följande sammanhang: »Men stundom äro minnesskrifter från början anbragta på afstånd från människoboningar. Så finnes inne i skogen mellan Wäppeby och Enby gårdar i Kalmar socken en runinskrift anbragt på en klippa ungefär midt emellan byarna vid en gammal väg, som förbinder dem med varandra.» v. Friesen torde ha hämtat sina uppgifter från Dybeck, och ingenting tyder på att han själv har sett inskriften. Den finnes, så vitt vi ha kunnat finna, icke omnämnd i v. Friesens efterlämnade anteckningar.

Trots Dybecks ganska noggranna anvisning har runristningen icke kunnat återfinnas. Den är också f. n. alldeles okänd i trakten. Möjligen har den blivit dold genom nyare jordlager. Att den skulle vara helt förstörd förefaller otroligt.

Ristning i fast håll. Höjd ung. 1,25 m., största bredd ung. 0,75 m. Ristningen är skadad nedtill, varigenom även en del av inskriften har gått förlorad.

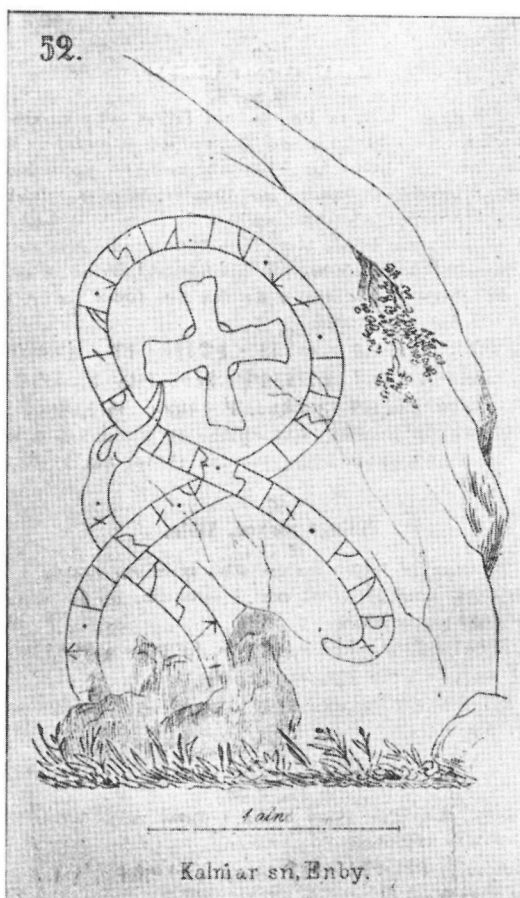

Fig. 32. U 634. Enby, Kalmar sn. Efter D 1: 52.

Inskrift (enligt D 1: 52):

· aust . . . t · kira · mirki · at · uikisl · faður · sin · kuþn

5 10 15 20 25 30

Øyst[æinn le]t göra mærki at Vigisl, faður sinn goðan.

»Østen lät göra minnesmärket efter Vigisl, sin gode fader.»

Till läsningen: Dybeck betecknar inga runor som stungna, varken 7, 11 i eller 6, 19, 31 k. Om namnet *Vigisl* se U 35.

635. Låddersta, Kalmar sn.

Pl. 15.

Litteratur: B 317, L 33. J. Bureus, F a 6 s. 183 n:r 91 (Rhezelius), F a 5 n:r 227; M. Aschaneus, F b 18 s. 157 f.; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 212; Handlingar i ATA 1919, 1921, 1930, 1943; E. Brate, Anteckningar 1919 (ATA); O. v. Friesen, Anteckningar 1919 (UUB); Dagens Nyheter 24/4 1921; Stockholmstidningen 18/12 1930.

Äldre avbildningar: Aschaneus, teckning (i F b 18); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 317); Brate, foto 1919 (ATA).

Runstenen står sedan 1943 rest på en flat berghäll i östra kanten av en stenig hage 250 m. SÖ om Låddersta och 300 m. V om Vilunda mangårdsbyggnad, 60 m. S. om vägen Vilunda—Låddersta.

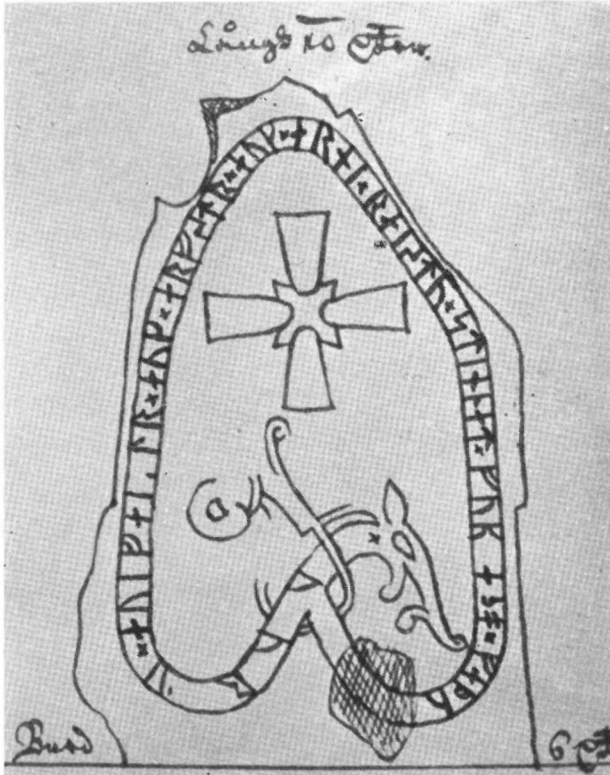

Fig. 33. U 635. Låddersta, Kalmar sn.
Efter teckning av Aschaneus.

Fig. 34. U 635. Låddersta, Kalmar sn.
Efter B 317.

Stenen var känd redan i början av 1600-talet. Den stod enligt Aschaneus »Widh Lodersta i Giärdet bredewidh Store winterwägen emillan Stockh. och enekiöpingh.» Bureus: »Widh Lodersta» (F a 6); »Lödestad» (F a 5). På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes anteckningen: »Lådersta by i en tomt» (B 317: »Lodderstad»; L 33: »Låderstad, å en tomt»). Stenen var sedan länge försvunnen. Den söktes förgäves av Dybeck. Två delar återfunnos 1919 i en åker tillhörig Vilunda S om vägen Vilunda—Låddersta och upplades i en stensamling V om fyndplatsen. Här låg den till år 1943, då den lagades och flyttades 4 m. till sin nuvarande plats, där den restes, med ristningsytan vänd mot NÖ, sålunda mot vägen.

Blågrå gnejs, som flagrar i skivor. Höjd 1,60 m., bredd 1 m. Ett stycke av stenen, nedtill på v. sidan, saknas alltjämt. Ristningens nedre del är svårt skadad, särskilt på mitten. Endast enstaka linjer av ornamentiken kunna här skönjas. Också h. sidans inskrift är mycket skadad genom avflaging. Bäst bevarad är runslingan t. v. och upptill. Ristningen synes ursprungligen ha varit djupt huggen.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 317):

r[ol]u[fr] × auk × arnfastr] × auk × arfstr × auk × arni × raj[s]tu × stin × [a]t × [kura -]a × [fa]pu ...

Rolf_R(?) ok Arnfastr(?) ok Arfastr ok Arni ræistu stæin at ... faðu[r] ...

»Rolv(?) och Arnfast(?) och Arfast och Arne reste stenen efter ... [sin] fader.»

Till läsningen: 1 **r** skymtar svagt; likaså 4 **u**. Längst ned i runslingan på v. sidan finnes nedre delen av två staplar, som kunna vara delar av ett **r**. Namnen 21—26 **arfstr** och 30—33 **arni** äro fullt säkra. Nedre delen av runorna 36—38 **ist** är förstörd genom avflagring. Av 37 **s** är endast översta stapeln kvar; runan har tydligen liksom 24 **s** haft formen \mathfrak{N} . 43 **n** är otydligt. 44 **a** kan icke säkert spåras. Men 45 **t** är tydligt, liksom följande sk. I det följande namnet är endast sista runan 51 **a** fullt säker. De tre första kunna ha varit **kur** (som i B 317), men säkert är det icke. Efter 51 **a** ett tydligt sk och nedre delen av en hst. Övre delen av denna runa är förstörd, liksom följande runa. 54—55 **pu** är tydligt. Därefter har en stor avflagring förstört all ristning.

Rhezelius: **u . . . ur . . . - i** × **auifa - - lr** × **auk** × **arfstr** × **auk** × **arni** × **raistu** × **stin - at** × **fu - a - o** × **fapu . . .**
 — Aschaneus: **u . . . u - r . . .** × **auifa - - lr** × **auk** × **arfstr** × **auk** × **arni** × **raistu** × **stin - at** × **fu - a - o** × **fapu . . .**
 — Hadorph och Leitz (B 317): **rolufr** × **auk** × **arnfastr** × **auk** × **arfstr** × **auk** × **arni** × **raistu** × **stin** × **al kura - n** · **fapu . .**

Om man jämför de äldre läsningarna med varandra, förefaller det tvivelaktigt, om inskriften varit mycket mera läsbar på 1600-talet än nu. Ur denna synpunkt består inskriften uppenbarligen av två olika delar: å ena sidan partiet 18—43 **auk** × **arfstr** × **auk** × **arni** × **raistu** × **stin**, vilket är väl bevarat och fullkomligt säkert, och å andra sidan allt det övriga, inskriftens början och slut, vilket är mycket fragmentariskt och därför osäkert. Det är därför sannolikt, att en stor del av läsningen i B 317 beror på suppling och rekonstruktion, utan säkert underlag på originalet. Detta gäller särskilt inskriftens andra namn. Läsningen 21—26 **arfstr** är otvivelaktig, och detta måste tolkas *Ar(n)fastr*. Men det är då ytterst osannolikt, att en broder har hetat **arnfastr**. Läsningen kan icke anses säkerställd. Ännu mera oviss är läsningen av det sista namnet. Sista runan har varit **a**, icke **n** (såsom B 317). De tre första runorna ha sannolikt varit **kur** (eller **fur**). Längre torde man knappast kunna komma.

Första namnet har enligt B 317 varit 1—6 **rolufr**; Aschaneus har icke kunnat läsa det, och numera är det förstört. Ett **rolufr** måste väl återge mansnamnet *Rolfr*. Om detta namn se Sö 215. Om namnet *Arnfastr* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100. Namnet förekommer även på den nyfunna runstenen vid Låddersta U 636. Förmodligen är det samme man som avses.

636. Låddersta, Kalmar sn.

Pl. 15.

Litteratur: E. Brate, Anteckningar 1919 (ATA); O. v. Friesen, Anteckningar 1919 (UUB); Handlingar i ATA 1919, 1921, 1930; Dagens Nyheter ²⁴/₄ 1921; Stockholms-tidningen ¹⁹/₁₂ 1930; S. B. F. Jansson i Västmanlands Fornminnesförenings Årsskrift 1940—41, s. 8.

Äldre avbildningar: Brate, foto 1919 (ATA); Dagens Nyheter, foto 1921 (ATA).

Runstenen påträffades år 1919 i en åker tillhörig Vilunda S om vägen Vilunda—Låddersta och upplades i en stensamling ett stycke V om fyndplatsen, tillsammans med U 635. Här restes den år 1943 på det omedelbart under markytan belägna berget, i östra kanten av en stenig hage, 250 m. SÖ om Låddersta och 300 m. V om Vilunda mangårdsbyggnad, 60 m. S om vägen, i närheten av U 635.

Ljusgrå, kvartsrik granit. Höjd 1,27 m., bredd 0,94 m. Ristningen är jämnt och säkert huggen och väl bevarad. Överallt är läsningen av inskriften säker.

Inskrift:

alui · lit · risa · stn · ptin · at · arfast · sun sin · hn · fur · ausr · i karpa

5 10 15 20 25 30 35 40 45

Alvi let reisa stæin þenna at Arnfast, sun sinn. Hann for austr i Garða.

»Alve lät resa denna sten efter Arnfast, sin son. Han for österut till Gårdarrike.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut. Alla runorna i namnet 1—4 **alui** äro fullt säkra. På h. sidan av 4 **i** finnes en fördjupning, som liknar bst i **k**; den är säkerligen icke huggen. Icke stungna äro 6, 9 **i**, 43 **k**. Intet sk efter 29 **n**. 38—41 **ausa** är tydligt. Staplarna i 40 **s** äro rundade och gå ej fram till slinglinjen. Intet sk efter 42 **i**. 43—47 **karþa** är fullt säkert.

Ristningens ornamentik är mycket enkel. Ormen har tydliga ögon, men ingen tunga. Att ristaren har varit mindre van vid uppgiften, framgår även av runornas former och användning. Karakteristiskt är de växlande formerna av **r**-runan. Avståndet mellan runorna är ojämnt. Om osäkerhet vittnar formen **þtin** för **þenna**; att **a** utelämnats, beror väl på att följande ord börjar med **a**. Men även annars ha runor överhoppats: **stn**, **hn**, **ausa**.

Den Arnfast, över vilken stenen är rest, har förmodligen varit samme man som den Arnfast, som tillsammans med sina bröder har rest den andra Låddersta-stenen U 635 till minne av sin döde fader. I så fall måste U 636 vara rest av Arnfasts moder över hennes son. 1—4 **alui** bör sålunda vara ett kvinnonamn, runsv. *Alvi*, ehuru ett sådant icke eljest är känt. Om kvinnonamn på *-vi* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 109. Detta *Alvi* är en feminin motsvarighet till mansnamnet *Alvir*, isl. *Ólvir*, *Qlvir*, känt även från några runinskrifter: Sö 159 (**aluir** nom.), Ög 213 (**alui** ack.), Vg 100 (**aluir** nom.), L 1069 Högs kyrka, Hälsingland (**aluir** nom.). — Om namnet *Arnfastr* se ovan U 635.

Meddelandet *Hann for austr i Garda* torde innebära, att Arnfast begivit sig på färd österut till Gårdarrike och sedan ej låtit höra av sig. Man kände ingenting om hans öde och hur han slutat sitt liv. I annat fall hade uttrycket sannolikt fått en annan formulering: *Hann cendadís* (*do, varð dauðr*) *austr i Gardum*. Om uttrycket *austr i Gardum* se Sö 238 och U 209 med där citerad litteratur.

637. Låddersta, Kalmar sn.

Pl. 16.

Litteratur: B 321, L 34. J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 213; G. Stephens, *ONRM* 3, s. 318; *Handlingar i ATA* 1904, 1905; O. v. Friesen, *Anteckningar* 1919 (UUB).

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 321).

Runstenen står i en hage 25 m. S om vägen Vilunda—Låddersta, 125 m. V om Vilunda mangårdsbyggnad.

På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* står: »Lådersta by i en tomt», och över sidan: »thär sammastädes brede wid den förra», d. v. s. bredvid U 635 (B 321: »Loddersta», L 34: »Dersammastädes», d. v. s. på samma plats som L 33, U 635). Runstenen var sedan länge försvunnen. Den saknas hos Dybeck. En del av stenen kom åter i dagen år 1904, enligt rapport från länsman C. L. Wiberg: »Under innevarande års vårbruk på Låddersta egor, tillhöriga Friherre Banér på Sjöo, stötte arrendatorn af hemmanet, Gustafsson i Wilunda, under plöjningen på en sten, som gaf något med sig, hvarför han undanröjde jorden och fann, att den var försedd med runskrift. Okunnig om lagens föreskrift i ett dylikt fall, sålde han den sedermera till Fabrikör Cedergren, hvilken uppreste stenen å Kalmar kyrkoherdeboställes egor.» Efter Riksantikvariens ingripande blev stenen tillbakaflyttad, »dock icke på samma höjd, där den fordom stått, utan ett mindre stycke därifrån». v. Friesen fann vid sitt besök 1919 stenen på sin nuvarande plats, nyligen rest »på backen väster om östligaste gården i byn . . . tagen från sänkan mot Låddersta».

Ljusgrå granit med slät, vacker yta. Höjd 1,60 m., bredd (nedtill) 0,82 m. Stenen har blivit kliven uppifrån nedåt, och högra halvan med en stor del av inskriften saknas alltjämt. Ristningen förefaller nött och delvis grund. Men i god belysning är den överallt fullt läsbar. Mitt över stenen gå uppifrån nedåt vita band av kvartskristaller.

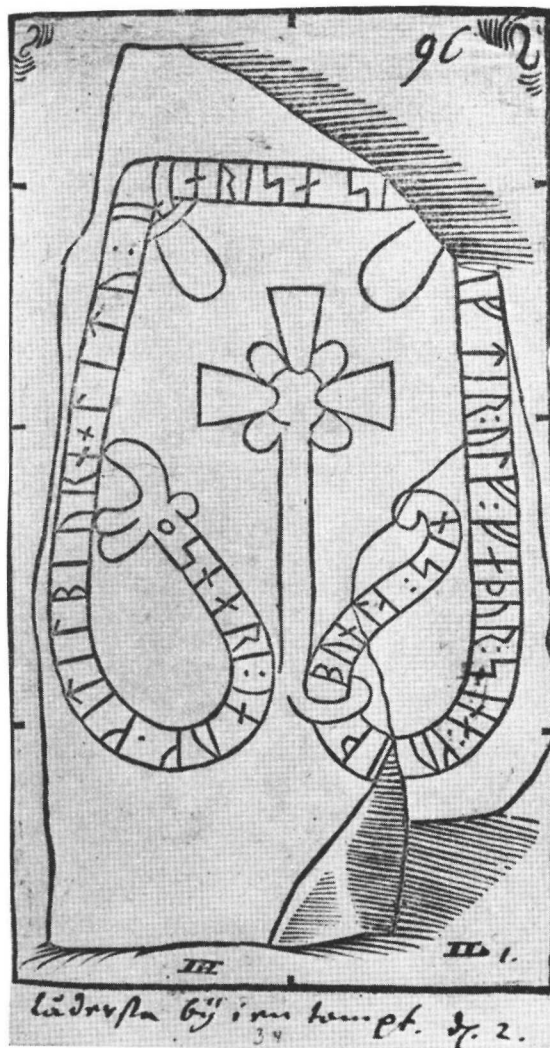

Fig. 35. U 637. Lådersta, Kalmar sn. Efter B 321.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 321):

snari : auk : kitilbiurn : litu : aris[a s - . . . iftir : ulf : faður : sina : ku -]ip : bun[ta : sin]
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Snari ok Ketilbiorn letu reisa s[tein] aftir Ulf faður sinn [ok] Gy[r]ið [aftir] bonda sinn.

»Snare och Kättilbjörn läto resa stenen efter Ulf, sin fader, och Gyrid efter sin man.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början. 1—5 **snari** är fullt säkert. 6—8 **auk** är svagt; i 8 **k** är endast hst tydlig, bst mycket svag. 10 **i** är icke stunget. Bst i 19 **l** är skadad och svagt skönjbar. 50—51 **ip** är tydligt. Bst i 51 **p** är högt placerad. — Framför 50 **i** var ett stycke av stenen borta redan i B 321. Förmodligen har här stått ett **r**. 47—51 **ku-ip** har utan tvivel återgivit kvinnonamnet *Gyrid*. Därframför väntar man givetvis ett **auk**. Möjligen har B 321 här en felläsning: **sina : ku-ip** för **sin aukurip** eller **sin auk kurip**. Framför 52—59 **bunta : sin** (ack.) bör ur det föregående underförstås prepositionen *aftir* eller *at*. I annat fall skulle man här vänta en dativform **bunta : sinum**.

Mansnamnet *Snari* är eljest icke känt från någon svensk inskrift. Det synes ingå i vissa svenska och danska ortnamn (Lundgren-Brate; *DGP*). Från Norge känner man flera belägg (Lind). Ursprungligen ett binamn, en form av adj. *snarr* 'snabb, rask, hastig; skarp'. — Om *Kættilbiorn* se Sö 226, om *Gyrið(r)* se U 77.

638. Mansängen, Kalmar sn.

Litteratur: B 322, L 35. J. Bureus, Fa 6 s. 183 n:r 82 (Rhezelius), Fa 5 n:r 228; M. Aschaneus, F b 18 s. 159 f.; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 213; R. Dybeck, Svenska runurkunder 2 (1857), s. 24, Reseberättelse 1860, s. 8, 1864, s. 4, 1865, s. 9; G. Stephens, ONRM 2, s. 641; S. Bugge och E. Brate, Runverser (ATS 10:1), s. 52; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 81; O. v. Friesen i Namn och Bygd 18 (1930), s. 104.

Avbildningar: Aschaneus, teckning (i F b 18); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta 2 och B 322).

Mansängen var namn på en ängsmark, fördelad på flera ägare, omedelbart SV om landsvägen Stockholm—Enköping och N om avtagsvägen till Kalmar kyrka. Här låg det numera försvunna torpet Mansängen, på vägens vänstra sida, ungefär 1 km. NV om vägkorset för avtagsvägen till Kalmar kyrka (se Ekonomiska kartan för Håbo härad 1860). Runstenen fanns enligt Aschaneus »Wid Manzängien i wreten» och enligt Bureus »Widh Manzängen i en wret» (F a 6), »Mansänge» (F a 5). I Peringskiölds *Monumenta* anges platsen sålunda: »Mansänge krog wid stora vägen, i wreten.»

Ursprungligen har Mansängen haft en vida större utbredning och omfattar den låglänta, numera uppodlade marken S om landsvägen ända ned mot Kalmarsand. »Man har», enligt Dybeck (D 1:51), »funnit lemningar af en stor broläggning i ängen, hvilken bro sträckt sig från öster (vid torpet Mansängen) till vester, tvärt öfver densamma — omkring 200 famnar.» Vid denna stenbro stod ursprungligen runstenen U 640.

Runstenen vid Mansängen är numera försvunnen. Den söktes med stor ihärdighet av Dybeck, men förgäves. »Till och med de äldsta sakna all kannedom om honom. Beklagligt, ty inskriften borde närmare granskas.» Också vid inventeringen 1941 kunde inga spår upptäckas av Mansänge-stenen.

Man kan visserligen med Dybeck beklaga, att Mansänge-stenen är försvunnen. Men det förefaller knappast sannolikt, att man numera skulle kunnat vinna någon väsentligen bättre och fullständigare läsning av inskriften. Den var tydligen redan på 1600-talet mycket skadad och svårläst. Det framgår tydligt av de båda teckningar, som ha blivit bevarade.

Stenen har haft en ovanlig form, hög och smal, en verklig bautasten vid vägen. Höjd omkr. 2,25 m., bredd nedtill omkr. 0,70 m. Ristningen saknar ornamentik. Förmodligen har inskriftens början varit förstörd redan på 1600-talet.

Inskrift:

1. Enligt Aschaneus (F b 18): ... gara · manseki · bro · breka · yk kiar · þa · auk er · kerþi · bro ·
 biorn ruibhio ... fulki ... rki
 45 50 55 60

2. Enligt Hadorph och Leitz (B 322): ... kara · manseki · bro breþa · uikusa · akarþir · karþi ·
 bink · biorar · broin ... ful - ... uki
 40 45 50 55

Den form av inskriften, som Bureus har mottagit från Rhezelius, överensstämmer i det allra närmaste med Aschaneus' och torde i själva verket gå tillbaka på samma läsning. Avvikelsena äro obetydliga och bero kanske blott på fel vid avskrivningen.

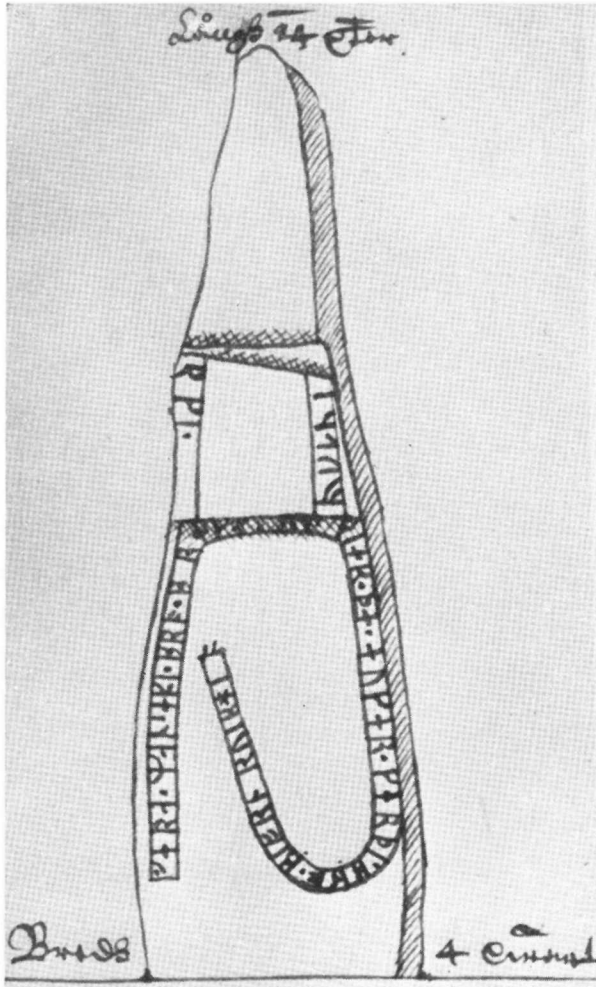

Fig. 36. U 638. Mansängen, Kalmar sn.
Efter teckning av Aschaneus.

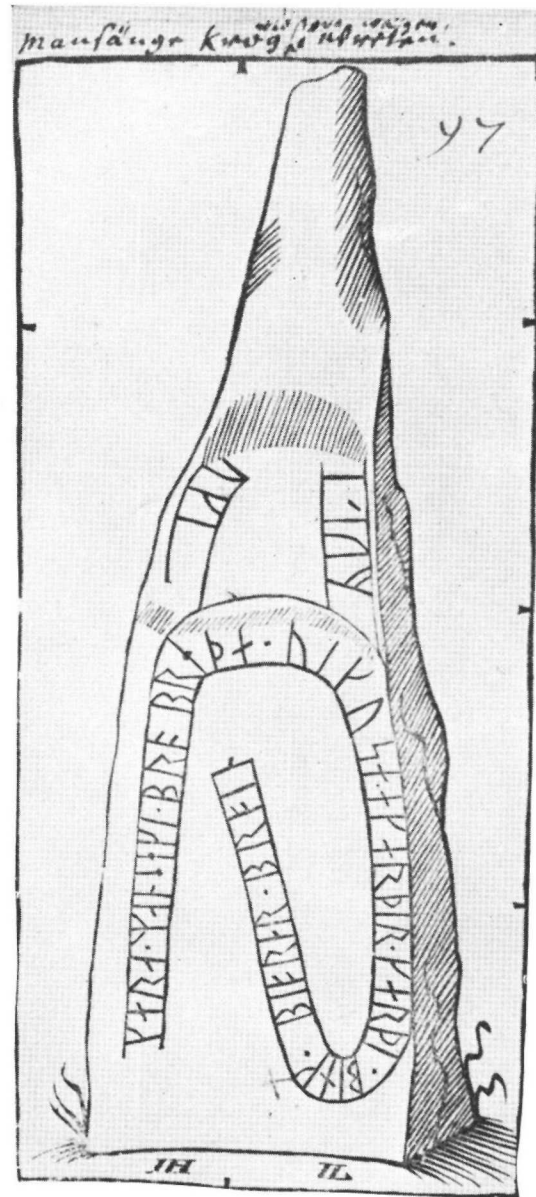

Fig. 37. U 638. Mansängen, Kalmar sn.
Efter B 322.

De båda läsningarna, som vi sålunda ha att bygga vår tolkning på, överensstämna rätt väl i början. Men de gå sedan starkt i sär, och det torde icke vara möjligt att med någorlunda säkerhet fastställa, vad inskriftens innehåll har varit. Före det första bevarade ordet **gara** 'göra' har utan tvivel stått ett namn, följt av predikats verbet 'lät'. 15—19 **breþa** (B 322) ger en välkänd ordform, som passar i sammanhanget och torde därför vara sannolikare än **breka** (Aschaneus), vilket icke ger någon mening. Inskriftens förra del har sålunda varit:

[... let] *gara Mansængi bro bræida*

»... lät göra Mansänge bro bred».

I det följande äro de båda läsningarna mycket olika, och inskriften har tydligen varit mycket svåräst: 20—27 **yk kiar · þa** (Aschaneus) och **uikusa · ak**. Man skulle här snarast vänta ännu ett epitet, förbundet med 'och': **uk harþa ok harða** »och hård».

I inskriftens senare hälft ha läsningarna ett ord gemensamt 33—37 **karþi** B 322 (**kerþi** Aschaneus), d. v. s. predikats verbet *gærði* 'gjorde'. Därframför kan man då vänta ett namn i nominativ: 28—32 **auker** Aschaneus, **arþir** B 322. Efter **karþi** bör följa objektet: 38—40 **bro** Aschaneus, 38—41 **bink** B 322. Läsningen **bro** måste anses ytterst osannolik: det är föga troligt, att inskriften har meddelat, först att någon har låtit göra bron och sedan i omedelbar fortsättning, att en annan har gjort bron. Utom i namnet 5—14 **manseki · bro** förekommer ordet *bro* ytterligare en gång i vardera läsningen: 38—40 **bro** Aschaneus, 48—52 **broin** B 322 (**uibhio** Aschaneus). Ingendera läsningen torde på denna punkt vara pålitlig.

Ovanför huvudslingan finnes utmed stenens kanter ett par kortare runslingor med några runor: 53—60 **fulki . . . rki** Aschaneus, 53—59 **ful - . . . uki** B 322. De båda teckningarna synas ange, att därovanför funnits en avsats i stenen. Det är därför mycket ovisst, om de båda styckena någonsin ha tillhört en sammanhängande, bågformig runslinga. Möjligen skola runorna här läsas tillsammans. Det sannolika blir då att här har stått namnet *Fullhugi*. Icke alldeles uteslutet torde det vara, att detta utgjort inskriftens början. Efter 57—59 **uki** har funnits plats för tre runor **lit**, vilka emellertid få förutsättas ha varit helt utplånade vid 1600-talets början.

G. Stephens, som har använt Aschaneus' läsning, ger följande tolkning av inskriften: »they shall make Mansenge bridge broad and walled (parapeted on each side). Aukar made the bridge. Biorn the runes coaved. Fulker made the mark.» Han supplerar nämligen slutet: **fulki[r kerþi me]rki**.

S. Bugge vill rätta 20—28 **uikusa · aka** B 322 till **ukkuspaka**. Han hänvisar till inskriften på L 233, B 519 Årby, Lena sn: **bru : kus : þaka × kiarþu**. »Altsaa gera Mansengibró bréða ok Guss þakka 'og til Lön af Gud'. Jfr isl. *gera túnd til Guðs þakka*. Navnet foran **kerþi bro** lader sig efter Tegningerne ikke sikkert bestemme.»

E. Brate håller det för »mycket ovisst», om ristningen på toppen av U 638 »kan hava utgjort uppgift om Fot som ristare». Han skulle i så fall ha tecknat sitt namn på samma sätt som (enligt Brates mening) på Sö 341. Det finns ingen sannolikhet för detta antagande.

639. Skörby, Kalmar sn.

Litteratur: D 1: 49. R. Dybeck, Svenska runurkunder 2 (1857), s. 24 (n:r 78), Reseberättelse 1858 (ATA); S. B. F. Jansson, Rapport till Riksantikvarien ^{10/10} 1947 (ATA).

Avbildningar: Dybeck a. a.

Dybeck berättar om fyndet i *Svenska runurkunder*: »För att undersöka en märkvärdig fornlemningsplats på Skörby egor, norr ut från stället i den så kallade *Baltes hage*, följde jag en smal skogsväg, ledande från Ytter-Grans socken. Några famnar in i skogen norr om hagen och nära vägen låg bland en mängd stenar detta stycke af en runsten, till en del höljdt af grus.» I *Sverikes runurkunder* (D 1: 49) säger han helt kortfattat: »Ligger vid en sämre körväg i hagen mellan Skörby och Bålsta. Den kallas af någre *Baltes-hage*, men de fläste säga *Balders hage*. Några högst egna och märkliga, hittills icke beskrifna stensättningar äro i hagen.» — Enligt beskrivningen till Geologiska kartbladet »Fånö» (1863) finnes en runsten »något S om Björnbros i den s. k. Balders vret». Platsen är utmärkt på kartbladet: på västra sidan om den smala byväg, som från Skörby går norrut mot Bålsta gård i Yttergrans socken, ungefär 1 km. N om Skörby. I närheten är ett gravfält markerat.

Runstenen, som på Dybecks tid endast var ett fragment, har ej kunnat anträffas vid senare efterforskningar. S. B. F. Jansson meddelar i en rapport till Riksantikvarien 1947: »På platsen

Fig. 38. U 639. Skörby, Kalmar sn. Efter D 1: 49.

ligger på bägge sidor om vägen ett gravfält med stora högar, stensättningar och resta stenar. Gravfältet har tydligen ursprungligen haft en utsträckning i N—S av c:a 250 m. Södra delen av gravfältet, på en sträcka av 125 m., är i sen tid bortodlad. I gravfältets sydligaste del stå två resta stenar omedelbart Ö om vägen. Vid vägens västra sida finnes här en till största delen igenvuxen grusgrop, i vars raskanter spåren efter en gravhög synas. Enligt markeringen på geologiska kartan borde runstenen ha stått alldeles i närheten av denna hög. Stenen har med all sannolikhet försvunnit i samband med nyodlingen. Någon uppgift i trakten om runstenen stod ej att få.»

Övre delen av en runsten. Fragmentets höjd omkr. 0,50 m., bredd omkr. 0,85 m.

Inskrift (enligt Dybeck):

... **tir** : **biarn** : **faþur** : **sin** : **uas** **su** ...

... [æf]tir Biorn, faður sinn. Vas su[nr] (?) ...

»... efter Björn, sin fader. Han var son (?) ...»

Till läsningen: D 8:o n:r 78 har sk : efter 19 s. Det saknas emellertid i D 1: 49.

Redan Dybeck har antagit, att 20—21 **su** är en rest av ordet *sumr* 'son'.

Torresta, Kalmar sn.

Enligt *Ransakningarna* fanns »Een Runesten wedh Tårrestadh Engzlyckian medh bokstäfwer på skrefwen på Wäster sijdan om Eneby.» Någon runsten på denna plats är icke känd från senare källor. Och stenen söktes förgäves vid inventeringen 1941.

640. Väppeby, Kalmar sn.

Pl. 17.

Litteratur: B 319, L 32, D 1: 51. J. Bureus, Fa 6 s. 70 n:r 131 (Bureus' egen uppteckning), s. 100 n:r 34 (Aschaneus), Fa 5 n:r 229, Fa 1 s. 53; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 212; P. Elvius och J. Arenius, De Fierdhundria (diss. 1717), s. 104; Kyrkoinventarium 1829 (ATA); UFT 26 (1910), s. 10; Handlingar i ATA 1919, 1930, 1946.

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 319); Dybeck a. a.

Runstenen står vid östra sidan av infartsvägen till Wäppeby, 6 m. S om vägen Hörntorp—Viby—Låddersta. Ristningen är vänd mot denna väg. Stenen har tidigare använts som grindstolpe. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Fånö».

Runstenen var känd redan av Bureus. Den fanns »Vpå Wäkeby ängz steenbro i Calmar S.» (Fa 6), vid »Wäkeby Stenbro» (Fa 5). Aschaneus anger platsen: »Widh Wäkeby uti Kalmar Sokn.» I *Ransakningarna* meddelas: »Tuenne Runsteenar på Weppeby Engh som liggia omkulfalne brede wedh huar andra, den ena ähr skriffijt på, men den andra intet som pröfwat kan, och ähre belägne wedh een lijten gånghwäggh.» Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften »Wäppeby En [runsten] i stora stenbroon», och över sidan står: »Öfwer Weppeby äng går en stoor Steenbro ifrån byn till Calmare Sanden, och wid samma broo mitt på Engen finnas två stora Steenar, den ena med denna Skrift...» (B 319: »Öfra Weppeby», L 32 »Wäppeby äng»). Om denna stenbro se ovan U 638. De båda stenarna vid bron ha sedermera, sannolikt år 1816, blivit flyttade till infartsvägen och apterade till grindstolpar. På den icke runristade stenen inhöggs ett ägaremarke och årtalet 1816. I *Kyrkoinventariet* 1829 är antecknat: »Vid Wäppeby tvänne Runstenar. En vid gården till grindstolpe.» Dybeck: »Stenen lærer förr stått i ängen och är nu grindstolpe vid gården.» Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Fånö» (1863): »vid vägen N om Weppeby, en, som tjänar till grindstolpe».

Grå gnejsgranit med skrovlig yta. Höjd (över nuvarande markytan) 2,12 m., bredd 0,63 m. Ristningens höjd 1,95 m., bredd 0,53 m. Ristningen är ojämnt huggen, delvis ganska grunt. Ytan är på många ställen avflagrad, varvid ristningen är helt borta eller otydlig. Inskriften är därför ganska svårläst.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

× kus × auk × sikhialmr × litu + raisa + stin × iftir · ant[ui]t · fa[p]ur sin ·

kus ok Sighialmr letu raisa stein aftir Andvett, fadur sinn.

»kus och Sighjälms läto resa stenen efter Andvätt, sin fader.»

Till läsningen: Ytan är vid inskriftens början skrovlig. Sk dock sannolikt. 1 k är grunt, dock säkert; icke stunget. Övre delen av 2 u är förstörd. Men större delen av runan tydlig; ej stungen. 3 s är djupt hugget, mycket tydligt. Runorna i andra namnet 7—15 sikhialmr äro delvis grunda, men dock säkra. 9 k är icke stunget. Bst i 10 h korsa varandra t. h. om hst. Bst i 13 l är svag. 27 i är icke stunget; ej heller 29 i. 34 a är grunt, men säkert. Övre delen av 35 n är helt borta, nedre delen grund. Övre delen av 36 t är helt borta. Yttre ramlinjen mellan 32 i och 39 t är förstörd. Rundjurets huvud är mycket skadat. Under huvudet är ytan avflagrad, varigenom två runor gått förlorade. 39 t är tämligen tydligt. 40—41 fa äro svagt skönjbara, dock säkra. Av följande runa (42 p) finnes intet spår. 43—44 ur äro mycket svaga. Intet sk efter

Fig. 39. U 640. Wäppeby, Kalmar sn.
Efter B 319.

44 r. De tre sista runorna 45—47 **sin** äro mycket tydligare. Efter 47 **n** synes en punkt · vara huggen, icke ×.

Bureus och Aschaneus anföra inskriften i en mycket avvikande form, säkerligen gående tillbaka på en enda, gemensam läsning: **iusi · auk · sikka · litu · bru · kiara · auk · stain · raisa · iftin · antuit · fapir · sin** · (Aschaneus i F a 6, s. 100). Bureus har några obetydliga avvikelser: **stin, rasa, antut**. Man är kanske först benägen att ifrågasätta, att det i själva verket är fråga om inskriften på en helt annan runsten och att det sålunda vid stenbron kunde ha stått tvenne runstenar, resta över samme man och med i huvudsak samma inskrift. Vid närmare eftertanke ter sig detta dock mycket osannolikt. Det omtalas visserligen i *Ransakningarna* och i Peringskiölds *Monumenta* två stora stenar vid stenbron på Väfteby äng, men det säges uttryckligen, att endast den ena är försedd med inskrift, »den andra intet som pröfwat kan». Förmodligen har tillägget **bru · kiara** kommit till på fri hand, genom minnesfel eller rekonstruktion. Någon teckning av Aschaneus har icke blivit bevarad. Inskriften har måhända varit svåråtkomlig, där stenen låg omkullfallen på marken, och den har säkerligen redan på 1600-talet varit svåräst.

Hadorph och Leitz (B 319): 29 **e**, 34—39 **antuit**. — Dybeck: 29 **e**, 34—39 **antuit**.

Namnen **kus** och **sikhialmr** förekomma även på U 648. Denna sten är rest av Sighjälms över sin broder **kus**. Det är därför uppenbart, att det i båda inskrifterna är fråga om samma personer. U 648 måste vara något yngre än U 640, som har kommit till vid en tidpunkt, då **kus** ännu befann sig i livet.

Namnet **kus** förekommer, utom på U 640 och U 648, även i inskriften U 380. Det är att märka, att i alla tre fallen de båda första runorna äro ostungna. Detta behöver givetvis icke utesluta, att **k** kan vara tecken för *g*. Om namnet *Sighialmr* se Sö 298, om *Andvettr* Sö 266.

Ristningen är i sin helhet enkel, men väl komponerad med hänsyn till stenens form och yta. Den är onekligen rätt verkningsfull. Mönstret erinrar starkt om U 256 och andra, vilka man med skäl har satt i samband med runmästaren Fot. Runornas former och användning tala icke emot ett sådant antagande. Om ristningen ej är utförd av mästaren själv, så kan det vara någon samtida, som har lärt av honom och är influerad av hans stil.

641. Brunnsta bro, Yttergrans sn.

Pl. 17, 18.

Litteratur: B 335, L 48. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 222; UFT h. 1 (1871), s. 28; Enköpings Bladet 29/s 1906; E. Wessén, *Anteckningar* (1910); O. v. Friesen, *Runorna* (1933), s. 219; *Handlingar i ATA* 1943.

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 335); E. Brate, foto 1909 (ATA); E. Wessén, foto 1910.

Runstenen står på stora gårdet 1 km. VNV om Yttergrans kyrka, 800 m. SSÖ om Brunnsta by, 13 m. NV om Brunnsta bro (d. v. s. en bro över ett litet vattendrag, numera ett stort dike, som rinner österut mot Ullfjärden), 2 m. SV om den lilla vägen, som från Brunnsta by i sydlig riktning går ut på gårderna. Marken tillhör den obebyggda gård 1/s mantal Brunnsta i Yttergrans sn, vars ägor äro sammanslagna med Brunnsta by i Övergrans sn, och stenen står ett stycke S om sockengränsen. Ristningsytan är vänd mot Ö.

I *Ransakningarna* meddelas, att »Een Runsteen medh bokstäfver oppå finnes wedh Brunstrabron [sic!] på stoorängien uthi een Enebuska på Wästra sydan om stora Wägen». Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Brunsta broo på engen» (B 335: »Brunstad Bro», L 48: »Vid Brunnsta bro, i ängen»). Stenen var länge försvunnen; den saknas hos Dybeck, och i UFT 1871 uppges, att den »är troligen förstörd, emedan friherre Hans Henrik von Essen gjort sig

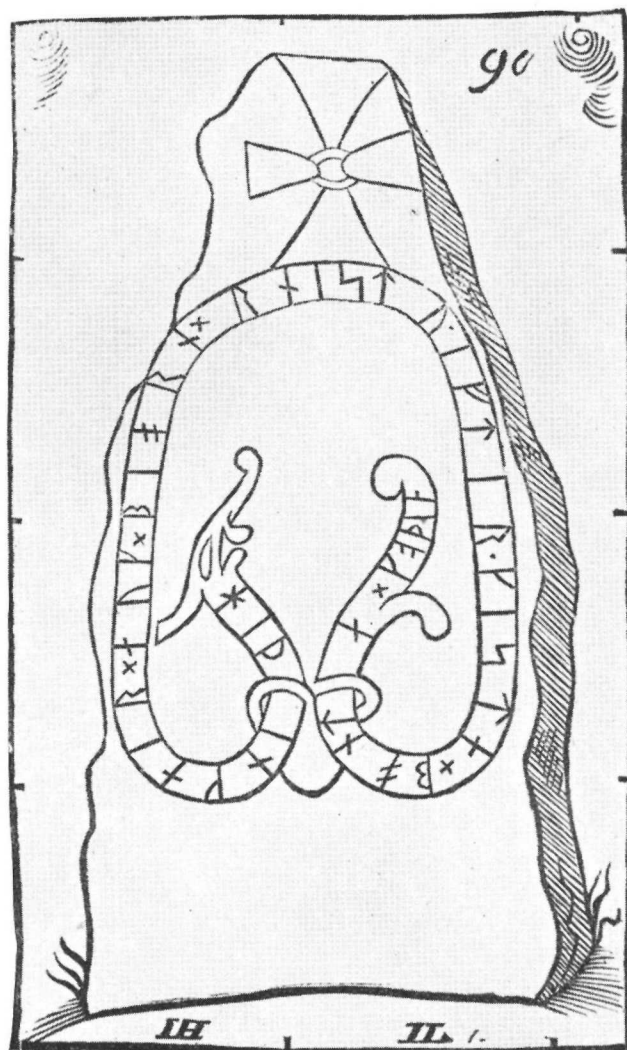

Fig. 40. U 641. Brunnsta bro, Yttergrans sn. Efter B 335.

fåfängt besvär för att få reda på den». Emellertid återfanns den vid plöjning på Storängen hösten 1905. Den flyttades till en liten holme i den numera uppodlade ängsmarken och restes där, nära fyndplatsen. Toppen var avslagen men alla delar voro i behåll. Stenen har ånyo lagats och rests år 1943.

Det är U 641, som avses med uppgiften i *Sverige, Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning* 4 (1909), s. 860, att »på Vij ägor år 1905 en ny [runsten är] funnen».

Stenen står nu påfallande långt från närmaste gårdar. I äldre tid har här säkerligen gått en väg mellan Brunnsta i Övergrans sn och Brunna i Yttergrans sn. Över vattendraget mitt i den vidsträckta ängsmarken (»Ekillå å») har funnits en bro, och här vid Brunnsta bro har runstenen ursprungligen haft sin plats.

Ljusgrå granit av skiftande konsistens. Tvärs över stenen uppifrån nedåt går ett ljusare band av kvartskristaller. Höjd 2,05 m., bredd 0,93 m. Ytan är mycket ojämn och gropig. Där avflagingar ha skett, är den undre ytan rostbrun. Nedtill t. h. har ett litet stycke av ristningen flagrat av. Ristningen är i stort sett djup och tydlig, men ojämn.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 335):

hipinkair × **auk** [×] **biorn** × **raistu** × **eftir** × **kilt**[a ×] **bonta** × **kopa**[n]
 5 10 15 20 25 30 35 40

Hedingæirr ok Biorn raistu æftir Gilda(?), bonda goðan.

»Hedenger och Björn reste [stenen] efter Gilde(?), en god bonde.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut. 2 i är icke stunget; icke heller 6 k. Övre delen av 8 i är avslagen. Hela namnet 1—9 **hipinkair** är fullt tydligt. Något sk efter 12 k kan ej säkert fastställas. Översta delen av bst i 16 r är avslagen. F. ö. är namnet fullt tydligt. 21 s har formen ꝥ. 24 e är tydligt stunget, med en bred och djup prick. Sk efter 28 r är otydligt. I det följande namnet äro runorna 29—30 **ki** och 32 **t** tydliga. 29 k är icke stunget. Mellan 30 i och 32 t är ett stycke av ytan bortslagen och avflagrad, varvid en runa har gått förlorad. I nedersta kanten av denna skada finnes en tämligen säker bst av ett l; linjen är rundad i botten och förefaller huggen. Möjligen finnes också spår av hst. Ett s här (B 335) förefaller omöjligt. Bistavarna i 32 t äro absolut säkra, även den vänstra. Mellan 32 t och 34 b har icke funnits plats för mer än en runa (jämte sk). Av 33 a (B 335) finnes numera endast hst:s nedre del i behåll. En svag fördjupning kan möjligen vara rest av bst; i så fall har denna varit ansatt långt ned på hst. Yttre delen av runslingan är förstörd genom en djup avflagring eller kanske snarare skada genom stöt. Namnet är sålunda numera defekt; vad man kan fastställa är 29—33 **kil**ta. Alla runorna i 34—38 **bonta** äro fullt tydliga; likaså sk efter 38 a. 39 k är säkert, även om bst är svag. Hst i 40 o är djup; övre bst är tydlig, den nedre osäker. 41 þ är tämligen säkert; bst är ansatt högt, varför runan liknar ett k. 42 a är tydligt; bst endast t. v. om hst. Hst i 43 n är tydlig, men ingen bst kan skönjas.

Hadorph och Leitz: 24 i, 29—33 **kista**, 42—43 **in**. — Brate: 24 e, 29—33 **ki-ta**, 42—43 **an**.

Vid Ekilla bro, omkring 1½ km. NÖ om Brunnsta bro, har stått en runsten (U 642) med i huvudsak samma inskrift. Det är endast det epitet, som har tillagts efter den dödes namn, som växlar: U 641 **bonta** × **kopan**, U 642 [fa]þur sint. De båda sönerna Hedenger och Björn ha låtit resa minnesvårdar över sin fader, »en god bonde», vid de båda vägar, som söderifrån förde upp mot Varpsundet och Övergran. Tyvärr är faderns namn skadat i båda inskrifterna. U 642 har dock tydligt **kil**. Det är uppenbart, att namnet icke kan ha varit vare sig *Gisli* eller *Kætill*. s i B 335 **kista** beror sannolikt på felaktig supplerings; stenen har troligen varit skadad som nu. Om man sammanställer U 641 **ki-ta** och U 642 **kil** ..., bör namnet ha varit (ack.) **kil**ta. Detta bör motsvara ett isl. fsv. *Gildi*. Ett sådant mansnamn är visserligen icke känt från några andra källor, men det är fullt tänkbart, ursprungligen ett tillnamn, formellt identiskt med appellativet *gildi*, m. 'gillebroder' (se U 379).

Karakteristiskt för runristaren synes vara, att han icke använder runan **r**: **eftir** U 641, 642. Efterleden i namnet 1—9 **hipinkair** är sålunda *-æirr*, och namnet är *Hedingæirr* Hedenger, icke Hedenkar, såsom v. Friesen återger det. Namnet *Hedingæirr* är för övrigt icke känt från någon inskrift; icke heller från någon medeltida urkund. Sammansättningar med *Hedin*- som förled synas vara speciellt svenska.

642. Ekilla bro, Yttergrans sn. Nu vid Ekolsund, Husby-Sjutolfts sn.

Pl. 19.

Litteratur: B 332, L 46, D 1: 44. J. Bureus, Fa 6 s. 58 n:r 78 (Bureus' egen uppteckning), s. 182 n:r 86 (Rhezelius), Fa 5 n:r 152, Fa 1 s. 38; M. Aschaneus, F b 18 s. 207; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 221; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 458; R. Dybeck, Svenska runurkunder 2 (1857), s. 24, Reseberät-

telse 1858, 1860 (ATA); Brev till B. E. Hildebrand ^{10/7} 1860 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 27; G. Stephens, ONRM 2, s. 671; O. v. Friesen, *Upplands runstenar* (1913), s. 47 f.; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 82; *Svenska slott och herresäten. Ny samling. 1* (1934), s. 195.

Äldre avbildningar: M. Aschaneus, teckning (i F b 18); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 332); Dybeck a. a.; G. Stephens a. a.

Runstenen står vid infarten österifrån till Ekolsunds park, på vänstra (södra) sidan om grinden. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna». Stenen är omkring 1820 hitflyttad från Ekilla bro i Yttergrans socken.

De båda runstenarna U 642 och U 643 vid Ekilla bro voro kända redan av Bureus. Platsen säges vara »Vidh Ekla bro», och U 642 betecknas som »then lutande», U 643 som »then ståndande» (F a 6, s. 78, F a 5). Aschaneus: »Ekla broo bredvid den andra» (F b 18). *Ransakningarna*: »Wijdh allmenne vägen vthi en Quarn åå 2 stenar med skriffth ther på» (1669), »Wedh Ekilla bro står Tuänne Runsteenar medh bokstäfwer påskrefne, Och Een ligger inunder broon som och ähr uthuggen» [= U 644] (1672). Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* upptager båda stenarna och har påskriften: »Ekala bro i Ytter Grän» (B 332: »Ekala Bro»; L 45 och 46: »Ekala bro»). Över sidan står: »Widh Ekala broo i Ytter Grän Sochn finnas twänne tilhopa stående Rune stenar . . . Den andra en aln ifrån.»

Dybeck har (i *Sverikes runurkunder*) en utförlig redogörelse för fornminnena vid Ekilla bro: »Ekala samt Vi egor omfatta hardt när hela trakten mellan ytter Grans kyrka och Varpsundet nära öfver Grans kyrka. En minnesrik egnd, för icke länge sedan med det präktiga, nu förstörda, offeraltaret nära Vi i sin midt. 'Otaliga' forngrafvar hafva härifrån fordom utgrenat sig öfver hela socknarne. De återstående bilda större eller smärre, af odlade marker skilda, flockar, hvilkas samband med hvarandra ännu lefvande män intyga och talrika besädda förhöjningar i åkrarna vitsorda. Den väldige 'Drakshögen' å Brunsta gårde har sålunda omgifvits af hundradetals kullar, törhända äfven smärre högar, hvilkas samband med andra forngrafvar å Lundbys, Bålstads och Skörby gården (det sistnämnde i Kalmar socken) man lika lätt som säkert kan spåra. — Ekala (enligt uttalet *Ekla*), nu ett bondhemman, berättas af de gamle fordom hafva varit ett herregods, någre säga bostad för en kungadotter. — Söder om och icke långt från stället flyter Ekla å, hvilken ej långt från Ekala bro, där landsvägen mellan Stockholm och vestra städerna löper öfver ån, utfaller i den förr nämnda Ullfjärden. Sydligt från ån och bron vidtager en höjd och å dennas icke odlade del återstå fem ätthögar, af hvilke en ofvan urgröpt har en i gropen liggande bautasten. Flere plattade rågsådda kullar synas i åkrarne. — Här hafva enligt sägen denne och de två följande runstenarne [U 643 och U 644] fordom stått. Han och den näste [U 643] flyttades för 40 år sedan till Ekolsund (i Trögds härad, Husby-Sjutolfts socken), der de nu äro stolpar vid ingången till inre parken eller gården.»

I sin reseberättelse 1860 yrkar Dybeck ivrigt på att de båda runstenarna skola flyttas tillbaka till sin ursprungliga plats: »Såsom grind- eller portstolpar vid samma park [d. v. s. Ekolsund] stå äfven två runstenar, B 332, L 45, 46, hvilke förut varit vid ofvannämnde Ekala bro. Jag instämmer lifligt i menige mans åsigt att egaren af godset, hvilken på grund af släktförbindelse med den som flyttat stenarne bekommit detsamma, äfven ärft skyldigheten att återbära hvad utan rätt taget blifvit. Jag beklagar att Herr Riksantikvariern icke delar denna åsigt. Därföre befinner sig väl äfven den högst märkvärdige *Sältnastenen*, B 41, L 485 [= U 323], på olaga ställe, ehuru en af dem som låtit till någon del spränga och föra honom från sitt rätta rum ännu lefver. Äfven den ene af Ekolsundsstenarne skadades till inskriften genom fall för några år sedan från den murade stenfot, å hvilken han står. — Högsta Domstolen har innevarande år stadgat, att åverkaren af en stenkrets i Westergötland, hvilken äfven blifvit bortförd, författningsenligt skall 'återställa' denna genom att på samma ställe uppföra en annan. Minnesmärkena vid Ekala äro åverkade och 'rubbade' derigenom att från dem två runstenar borttagits,

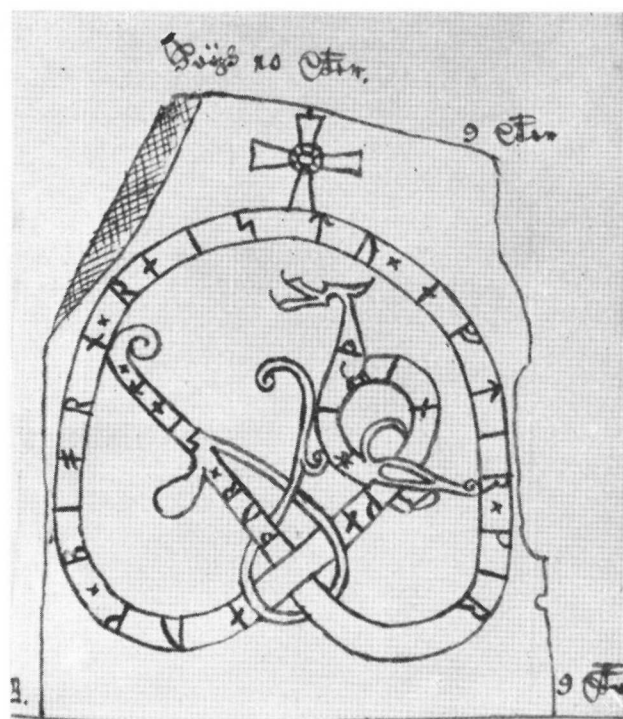

Fig. 41. U 642. Ekilla bro, Yttergrans sn. Efter teckning av Aschaneus.

och likartadt är förhållandet med Sälna och dess runsten, hvartill kommer att en del af dennes inskrift (**bru arp slagin i riþ**, samt **brutarkuml**) i och med det han fördes från sitt ursprungliga rum rent af upphört att vara sanning. — Med fullt skäl kan och bör desse stenars återställande å sina rum anbefallas. Ingen kan säga att fornlemningsplatserna här såmedelst få *oäkta*, för framtida forskningar vilseledande, tillsatser och den föreskrifna åtgärden innebure ingen för samtiden *skadlig* löjlighet.»

Dybeck åberopar en tradition, att flyttningen av runstenarna till Ekolsund skulle ha skett »för 40 år sedan», d. v. s. omkring 1820. Det är knappast troligt, att den dåvarande ägaren av Ekolsund, med. dr. Patrick Seton, skulle ha intresserat sig för en sådan åtgärd. Däremot finns det starka skäl att misstänka, att det har skett på initiativ av hans antikvariskt mycket intresserade och ivrigt verksamme broder Alexander Seton (död 1828). Se Dagmar Selling, *Alexander Seton som fornforskare* (1945), s. 14.

Grå, finkornig granit. Höjd 2,20 m., bredd 1,35 m. Ristningens höjd 1,30 m., bredd 1,16 m. Ytan är svagt buktig, i stort sett jämn och slät. Nedre delen av ristningen är förstörd genom en flagring. Skadan fanns redan på de äldsta avbildningarna från 1600-talet. Även på andra ställen finnas mindre flagringar. Ristningen är jämnt och säkert huggen, tämligen djupt.

Inskrift:

hiþinka . . . auk × biorn × raistu × eftir × kil . . . þur sint
 5 10 15 20 25 30 35

Heding[æirr] ok Biorn raistu æftir Gilda(?), faður sinn.

»Hedenger och Björn reste [stenen] efter Gilde(?), sin fader.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut. 2 i är icke stunget; icke heller 6 och 27 k. Efter 7 a är ett stycke av runslingan förstört, där det har funnits lagom plats för två

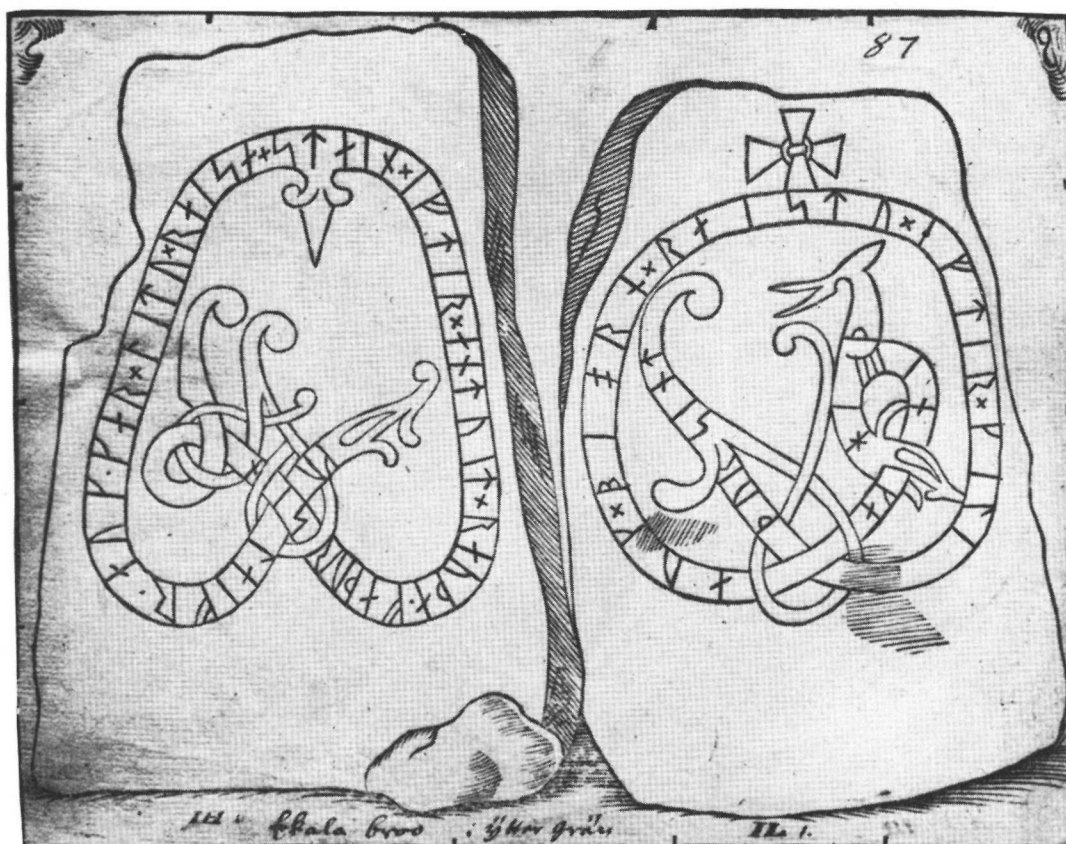

Fig. 42. U 642 och 643. Ekilla bro, Yttergrans sn. Efter B 332.

runor jämte sk. 14 *r* har formen *ᚱ*. 16 och 26 *r* ha formen *ᚱ*. 19 *s* har formen *ᚱ*. 22 *e* är tydligt stunget. 29 *l* är fullt tydligt. Ingen som helst tvekan kan råda om läsningen 27—29 *kil*. Men därefter är en djup avflaging, och av följande runor finnes icke ett spår. Av 30 *þ* finnes övre delen bevarad. Intet sk efter 32 *r*. 36 *t* är tydligt. — Mellan 29 *l* och 30 *þ* bör, av utrymmet att döma, ha funnits plats för minst 4 runor jämte ett sk. Det namn, som börjar med 27—29 *kil*, bör sålunda ha innehållit ytterligare (minst) två runor. Jfr U 641 *ki-ta*. Med tämligen stor säkerhet kan man följaktligen supplera inskriften på U 642 sålunda:

hipinka[ir ×] auk × biorn × raistu × eftir × kil[ta × fa]þur sint.

Bureus: *hipinka . . . biorn · raistu · iftir kil . . . ur sin*. — Rhezelius: *hipinka . . . auk × biorn × raistu × eftir × kir . . . þur × sint ×*. — Aschaneus: *hipinka . . . auk × biorn × raistu × eftir × kir . . . þur × sint ×*. — Hadorph och Leitz (B 332): *hipinka . . . auk × biorn × raistu × eftir × kili . . . þur sint*. — Dybeck: *hipinka . . . auk × biorn × raistu × eftir × kil . . . þur sint*. »Sista *t* är tydligt, men svårt att förklara; törhända början till *taupr m. m.*»

Om namnen *Hedíngæirr* och *Gildi* se ovan U 641.

U 641 och U 642 äro samtidigt ristade och utan tvivel också, trots en viss olikhet i runslingans uppläggning, av samme ristare. Korset är av samma form och har samma plats på båda stenarna. Många små detaljer stämma överens: utelämnandet av ordet 'sten', stavningen av ordet *æftir* med *e* och *r* (icke *ᚱ*), de långa bistavarna i *a*-, *n*- och *o*-runorna, *r*-runans ovanliga form, bruket av *s*-runa med första stapeln neddragen till ramlinjen i ordet *raistu*. Erik Brate

antager, att U 642 är ristad av Fot — om U 691 uttalar han sig icke i detta sammanhang —, och han påpekar särskilt likheten i vissa ornamentala detaljer (»ormstjärtens slut») mellan U 642 och den av Fot med säkerhet ristade U 267. Att det finnes ett samband med Fots ristningar, torde vara obestridligt. Och dock tala de här påpekade, för U 641 och 642 gemensamma dragen knappast för att det är mästaren själv, som har utfört dessa ristningar. Ett kors av samma typ som på U 641 och 642 förekommer visserligen hos Fot (se U 464, 330), men även hos andra (t. ex. U 17, 190), och det är icke den hos Fot vanliga korsformen.

643. Ekilla bro, Yttergrans sn. Nu vid Ekolsund, Husby-Sjutolfts sn. Pl. 19.

Litteratur: B 332, L 45, D 1: 45. J. Bureus, Runakänslanäs läraspan (1599), Fa 6 s. 58 n:r 77 (Bureus' egen uppteckning), s. 182 n:r 85 (Rhezelius), Fa 10:2 n:r 61 e, Fa 5 n:r 150, Fa 1 s. 37; M. Aschaneus, F b 18 s. 205; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 221; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 457; R. Dybeck, Svenska runrunkunder 2 (1857), s. 24; UFT h. 1 (1871), s. 27; O. v. Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 47 f.; Runorna (1933), s. 219; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 81.

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (i Fa 10:2), kopparstick (F f 6 n:r 65; Aschaneus, teckning (i F b 18); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 332); Dybeck a. a.

Runstenen står på högra (norra) sidan om infartsvägen österifrån till Ekolsunds park, mitt emot U 642. Den är liksom denna omkring 1820 hitflyttad från Ekilla bro i Yttergrans socken.

Enligt de äldsta uppgifterna från 1600-talet funnos de båda runstenarna U 642 och U 643 omedelbart bredvid varandra vid Ekilla bro. U 643 betecknas som den stående, i motsats till U 642 som var lutande. De äldre uppgifterna om stenens plats finnas samlade ovan under U 642. Dybeck tillägger beträffande U 643 (D 1:45): »Jemnte föregående [d. v. s. U 642] och följande [d. v. s. U 644] har denne runsten förr stått vid Ekla bro, nära höjden, der torpet Eklalund (byggt på 1830-talet) är, men finnes nu vid Ekolsund.»

Blågrå, kornig granit. Höjd 2,27 m., bredd 1,33 m. Ristningens höjd 1,34 m., bredd 1,10 m. Ytan är mycket knottrig. Ristningen är mycket ojämn. Delvis djupt huggen och tydlig, delvis skadad genom vittring och bortfall av små stycken.

Inskrift:

× kulaifr × auk × kar × litu × raisa × stain × eftir × antuit × rauða × faður · sin ×
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Gulleifr ok Karr letu raisa stein æftir Andvett rauða, faður sinn.

»Gullev och Kår läto resa stenen efter Andvätt röde, sin fader.»

Till läsningen: Sk framför 1 k är säkert, liksom också sk efter 51 n. 1 k är icke stunget; icke heller 2 u och 37 i. 10 k är skadat; övre delen av bst är borta. 12 a är skadat nedtill. Nedre hst i 13 r är borta; bst delvis skadad och otydlig. 28 e är säkert stunget. Namnet antuit × rauða är alldeles klart. Sk efter 48 r är litet och grunt, något osäkert.

Bureus (Fa 10:2 och Fa 6): 28 a. F. ö. är Bureus' läsning fullkomligt riktig. På runtavlan 1599 står 28—38 **ekti · rantuit**; uppenbarligen endast ett par tryckfel. — Rhezelius (Fa 6): 11—13 **gal**, 28 a. 13 r var tydligen skadat redan på 1600-talet, liksom nu (vilket icke antydes på träsnittet B 332). — Aschaneus (F b 18): 11—13 **gal**, 28 e. — Hadorph och Leitz (B 332): Intet sk framför 1 k och efter 51 n. Icke heller efter 48 r. Sk efter 7 r, 10 k och 43 a tecknas · (i st. f. ×). 28 i. — Dybeck: Intet sk framför 1 k och efter 48 r. Sk efter 7 r, 10 k och 43 a tecknas · (i st. f. ×). 28 i.

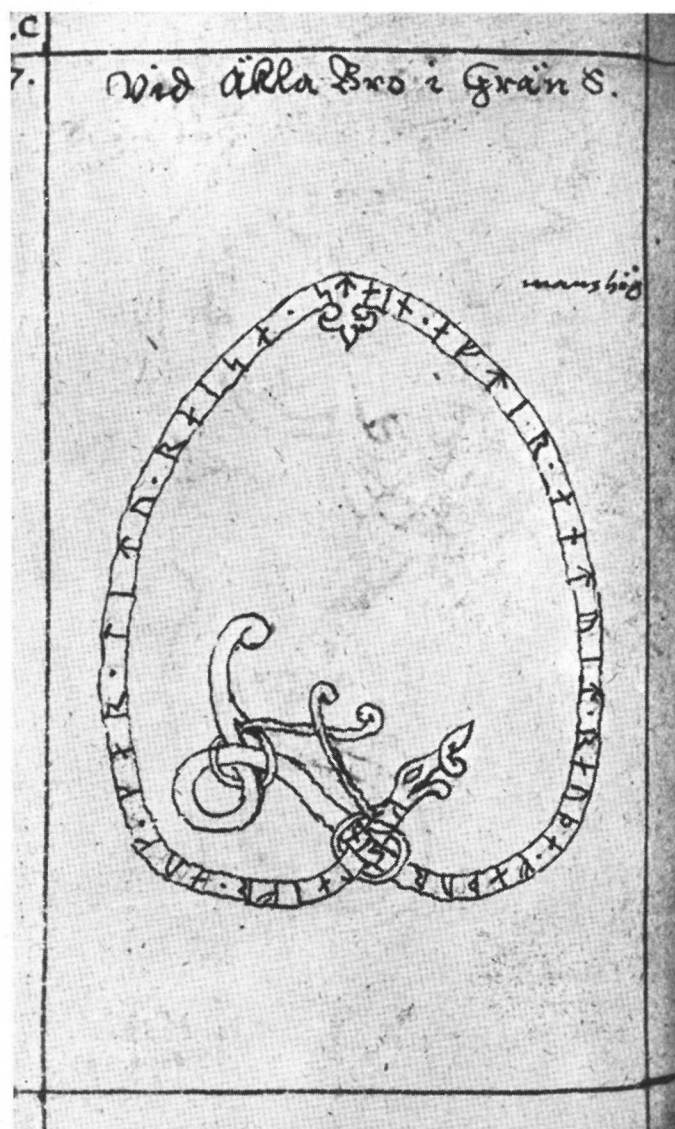

Fig. 43. U 643. Ekilla bro, Yttergrans sn. Efter teckning av Bureus.

Mansnamnet *Gullæifa* är tämligen vanligt i inskrifterna. — Namnet *Kärr* förekommer även på U 644 och U 654, där det avser en medlem av samma släkt. F. ö. äro endast ett par fall kända från runinskrifterna: L 729 Urlunda, Tillinge sn och Sö 128. Något säkert exempel är icke känt ur medeltida urkunder (Lundgren-Brate). Från Norge och Island är namnet *Kärr* väl styrkt. En sidoförm är *Käri*, varom se Sö 217. — Om namnet *Andvettr* se Sö 266.

O. v. Friesen (*Upplands runstenar*, s. 47 f.) har framhållit, att Andvätt röde, över vilken stenen U 643 är rest, måste vara samme man som nämnes först i inskrifterna U 644 och U 654 bland de bröder som resa dessa stenar över sin fader Gullev. Andvätt rödes båda söner Gullev och Kär ha blivit uppkallade, den ene efter sin farfader, den andre efter en farbroder. »Gulleif den yngre bör vara född efter det farfaderns död blifvit känd i hemmet; eljest torde han ej enligt dåtida namnskick ha erhållit farfaderns namn. Namngifningen stod nämligen vid denna tid i förbindelse med själavandringstron, och man ansåg sig genom upptagande af en affiden per-

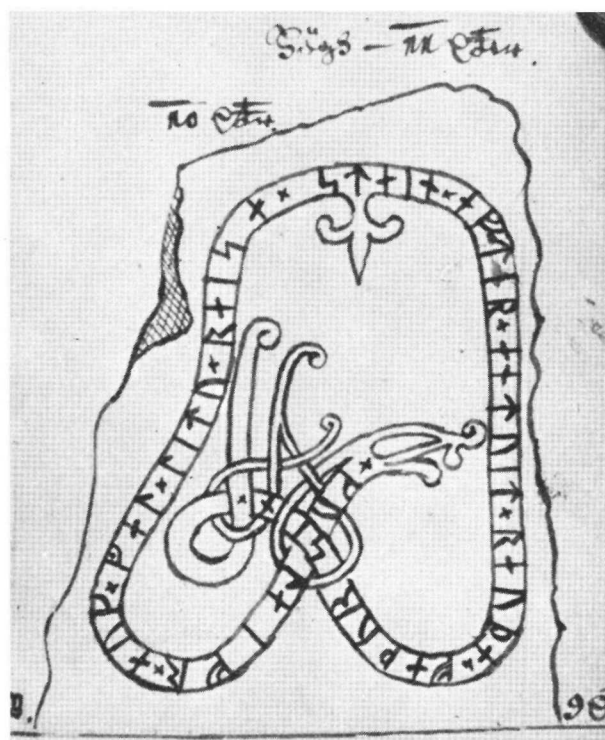

Fig. 44. U 643. Ekilla bro, Yttergrans sn. Efter teckning av Bureus.

sons namn åt den uppkallade förvärfva den affidnes andliga egenskaper. Gulleif den yngre kan sålunda icke vara född före omkr. 1042. Då han som myndig man i förening med sin efter farbrodern uppkallade broder Kar reser en vård åt sin fader Andvit den röde, måste minst ungefär 20 år ha förflutit efter det Varpsunds- och Ekillabrostenarna [U 654 och U 644] restes. Vi befinna oss alltså åtminstone vid tiden omkr. 1065. Det är lika möjligt, att den yngre Ekillabrostenen [U 643] är ett eller annat decennium senare.»

v. Friesens datering förefaller vara ofrånkomlig, och den är synnerligen viktig. U 643 bör vara minst 20, snarare 30 år yngre än U 644 och 654. Om dessa båda Ingvarstenar med stor sannolikhet kunna förläggas till omkring 1045, skulle U 643 ha blivit ristad tidigast omkring 1065, snarare fem eller tio år senare.

Såväl v. Friesen som Brate anser, att U 643 är ristad av runmästaren Fot. Brate hänvisar särskilt till likheten i ornamentik med den av Fot signerade B 410, L 204 Danmarks kyrka. Det skall ingalunda bestridas, att det är mycket som erinrar om Fot, både i ornamentik och i runornas utseende. I all synnerhet är detta fallet, när man går efter avbildningar. Om man står inför originalet självt, blir intrycket i viss mån ett annat, och man känner sig åtminstone tveksam. Linjerna äro icke så jämna och mjuka, som annars alltid är fallet hos Fot. Till någon del kan detta bero på stenyttans ojämnhet. Fot brukar sällan nöja sig med annat än en mycket väl preparerad, alldeles slät yta. Kanske har han här av någon anledning måst avstå från dessa anspråk. Men därtill kommer, att själva huggningstekniken tycks vara en helt annan än man vanligen möter hos Fot. Ristaren av U 643 har använt ett skarpt och spetsigt huggjärn, och han har icke åstadkommit den jämna, i botten rundade linje, som är så utmärkande för Fot. Mönstret är Fots, och runorna äro Fots, men utförande är snarast en annans. Man skulle vilja sammanfatta omdömet så: icke Fot själv, men en lärjunge till Fot.

För den viktiga dateringsfrågan av Fots verksamhet spelar detta knappast någon större roll. Det är knappast troligt, att Fots mönster ha kopierats så noggrant långt tid efter hans bortgång. Och det sannolikaste är kanhända, att Fot själv har ritat upp mönstret på stenen men låtit någon annan utföra arbetet.

644. Ekilla bro, Yttergrans sn.

Pl. 20.

Litteratur: B 334, L 47, D 1: 46. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 222, Åttartal (1725), s. 23; O. Celsius, Svenska runstenar (Fm 60) 2, s. 183; N. R. Broeman, Dagbok 1760, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 91; R. Dybeck, Brev till Riksantikvarien ^{10/7} och ^{10/8} 1860 (ATA), Reseberättelse 1860, 1867 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 27, h. 5 (1876), s. 86; O. Montelius i Fornvännen 1914, s. 109; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 68; O. v. Friesen, Anteckningar 1903 (UUB), Upplands runstenar (1913), s. 16, 46 f., Runorna (1933), s. 215; E. Olson i Yngvars saga víðforla (1912), s. 53; E. Wessén, Om Ingvar den vittfarne (i: Södermanlands Fornminnesförenings Årskrift 1937), s. 15.

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, i Peringskiölds Åttartal 1725 och i B 334); Dybeck a. a.; v. Friesen foto (i: Runorna, 1933, s. 216).

Runstenen står i nordöstra kanten av en liten höjd med gravkullar och en mäktig bauta-sten, 50 m. NNÖ om torpet Ekalund (äldre Eklalund), 35 m. SSV om gamla Ekilla bro, 90 m. SV om nya landsvägsbron. Landsvägen har tidigare gått nära förbi den plats, där stenen är rest. Numera är stenen icke synlig från vägen.

I motsats till de båda andra runstenarna vid Ekilla bro, U 442 och U 643, var U 644 icke känd av Bureus och hans medhjälpare. Den omtalas första gången i *Ransakningarna* och låg då under bron (se ovan U 642). Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Ekla broo under broon. Häbo härad, Yttergrans sochn», och över sidan står: »Än en steen liggiandes under broon» (B 334: »Ekala bro», L 47: »Under Ekala bro»). Icke förty har ristningen tydligen varit i sin helhet synlig och kunnat undersökas och avbildas av Hadorph och hans medhjälpare.

Dybeck meddelar i *Sveriges runurkunder* (1861): »Ekala bro har förr varit två famnar i vester från den nuvarande. Låga lemningar af brofästen finnas der ännu. De äro ofta under vattnet. På det sydliga låg denne runsten till sist förflutne sommar, då han med stor möda och kostnad fördes från ån omkring sexton famnar upp till högarne å den förr nämnde höjden, hvarå torpet Ekalund är. Han restes der.» Om detta arbete berättar Dybeck ytterligare i brev till Riksantikvarien ^{10/8} 1860: »Jag hade i söndags eftermiddag sex man samlade för att upphemta och resa runstenen, som ligger i Ekala qvarnå (B 334, L 47); men de förmådde icke röra honom. Rättaren vid Vi herrgård sade sig vilja någon dag medelst 10 man och 3 par oxar uppforsla och resa stenen, och fordrade därför 18 Rd Rmt. Jag kunde för tillfället icke ingå på förslaget, utan hänskjuter äfven detta till Herr Riksantikvarien.» Och i reseberättelsen för 1860: »Runristade stenen å Ekala gamla brokista (B 334, L 47), hvilken sten länge lidit af vattusköljningar och isar, uppdrogs ur vattubrynet och fördes öfver ett åkerland upp till de ättehögar, som äro vid Eklalund, omkring femton famnar från bron. Han restes der. En närboende högre militär av-slog min framställning om nödigt biträde mot behörig ersättning till stenens flyttning; två bönder, nämndemannen Jan Jansson i Ekla och E. Skogsberg i Brunna, länte dertill villigt både sig och tolf sine arbetare.» Enligt beskrivningen till Geologiska kartbladet »Sigtuna» (1865) stod stenen »på en liten kulle mellan torpet Ekilalund och Ekilla å». — Stenen, som under senare år stått starkt bakåtlutande, blev år 1943 ånyo rest på samma plats som förut.

Vackert granitblock av ljus färg, med jämn yta. Höjd 2,20 m., bredd (över korsmitten) 1,24 m. Ristningens höjd 1,37 m., bredd 1,06 m. Ristningen är hårt sliten och grund, särskilt vid inskriftens början. I stort sett är den dock väl bevarad och tillräckligt tydlig.

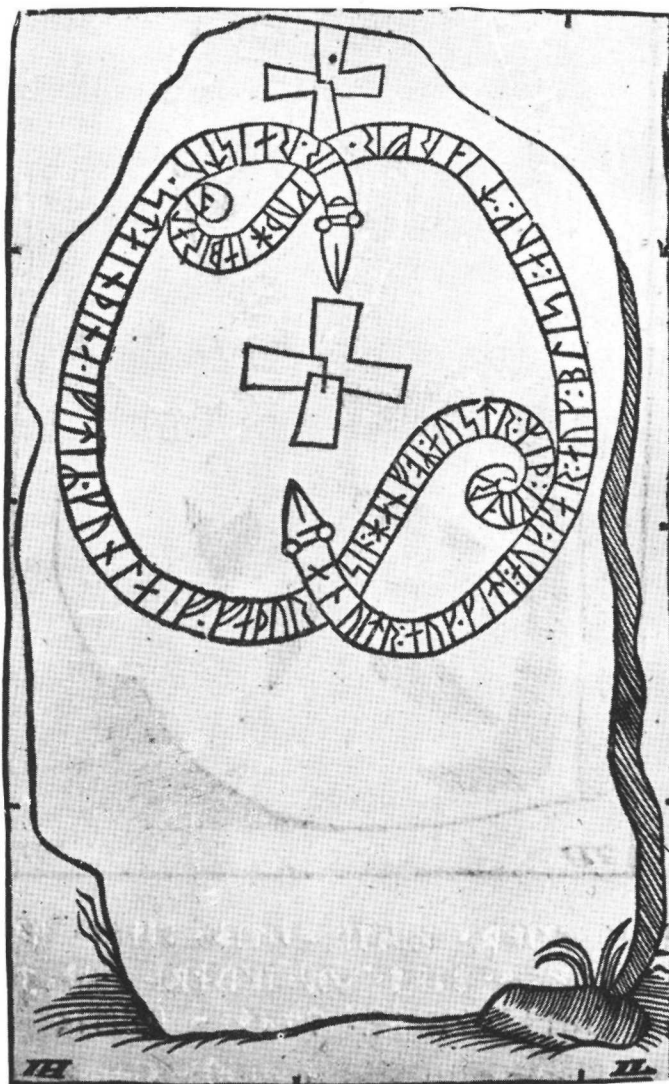

Fig. 45. U 644. Ekilla bro, Yttergrans sn. Efter B 334.

Inskrift:

anuitr : auk · kiti : auk · kar : auk · blisi · auk · tiarfr · þir · raistu · stain þina · aftir · kunlaif · fopur sin
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70
 han : fil · austr : mip : ikuari kup heabi ontini
 75 80 85 90 95 100 105

Andvettr ok kiti ok Karr ok Blesi ok Djarfr þær raistu stæin þenna æftir Gunnlaif, faður sinn. Hann fell austr með Ingvari. Guð hialpi andinni.

»Andvätt och kiti och Kår och Bläse och Djärv de reste denna sten efter Gunnlev, sin fader. Han föll österut med Ingvar. Gud hjälpe anden.»

Till läsningen: Inskriftens första och sista ord äro mest svårlästa. Ytan är vid inskriftens början mycket sliten. Huruvida sk funnits framför 1 a, är ovisst; sannolikt icke. Bst i 1 a skär hst; men bst i 2 n endast på h. sidan av hst. Bst i 3 u är tydlig, nästan rak; övre delen av hst är nästan borta. Detsamma gäller övre delen av 4 i; runan har icke varit stungen. Hst i 5 t är

grund; av v. bst finnes endast en svag spets, av h. bst intet spår. Tvärs över runan går ett snett streck, liknande bst i **a**; det är dock sannolikt icke hugget. **6 r** är svagt. Ingen tvekan kan emellertid råda om att namnet varit **anuitr**. Nedre punkten i sk efter **6 r** är tydlig, den övre mycket grund. **7 a** har bst endast t. v. Fr. o. m. **8 u** blir inskriften tydligare. **10 k** är icke stunget; bst är svag. **11 i** är icke stunget. Bistavarna i **12 t** synas vara säkra, även den vänstra. Under denna finnes en fördjupning snett nedåt mot hst, sannolikt naturlig. Att uppfatta r. 12 som en binderuna **sl** förefaller omöjligt. **10—13 kiti** är sålunda säkert. **15 u** har en något krökt bst, men bör uppfattas som ett **u** (icke **r**). **17 k** är icke stunget. Bst i **19 r** har en svag böjning. **23—27 blisi** är fullt tydligt. **25 i** är icke stunget. I nedre delen av högra runslingan stå runorna hårt sammanträngda, särskilt r. **7—19**; därefter blir inskriften betydligt mera spatiös. **38—39 ir** äro svagt skönjbara, men dock säkra; **38 i** är icke stunget. Inskriften i vänstra runslingan är i stort sett väl bevarad och tydlig. Intet sk efter **50 n**. I **55 a** är bst på v. sidan av hst tydlig, på h. sidan osäker. **60 k** är icke stunget. **68 o** är grunt. Övre bst är ganska tydlig, nedre bst svag, men torde dock vara fullt säker. Runan är avgjort **o**, icke **a**. Bst i **69 p** är ytterst svag. **70—71 ur** mycket grunda. Hela ordet **67—71 fopur** är nött och grunt. Bst i **75 h** äro svaga. Bst i **77 n** endast på h. sidan av hst. Fr. o. m. **72 s** är inskriften åter tydlig; ännu mer fr. o. m. **78 f**. **79 i** är icke stunget. **78—80 fil** är fullt tydligt och klart; **B 334 for** är felaktigt. **85 r** har en klumpig bst; runan liknar ett **u**. Detsamma gäller om **93 r**. Intet sk efter **94 i**; icke heller framför **95 k**. I **95 k** är bst:s nedre del borta; runan är icke stungen. Intet sk efter **97 p** och **102 i**. Bst i **98 h** äro grunda, men säkra. **99 e** är försett med en tydlig, djup prick. Något **l** finnes icke. **103 o** har små, men tydliga bst; hst är krökt. **104 n** är tydligt. **105 t** är något skadat upptill, men v. bst är ungefär lika säker som den högra. **106—108 ini** är ganska säkert. Läsningen **103—108 ontini** har bekräftats vid flera granskningar och är enligt vår övertygelse säker.

Hadorph och Leitz (**B 334**): **1—6 anuitr**, **10—13 kiti**, **23—27 blisi**, **55—59 ifitia**, **68 a**, **78—80 for**, **98—102 hiabi**, **103—108 salip**. — Dybeck: **1—6 a . . . r**, **10—13 kisli**, **23—27 blisi**, **55—59 aftir**, **67—71 fap . . .**, **78—80 fil**, **98—102 hiabi**, **103—108 silini**. — v. Friesen **1—6 anuitr**, **10—13 kisli**, **15 r**, **23—27 blisi**; **37—39 pir** saknas; **55—59 aftir**, **67—71 fopur**, **78—80 fil**, **98—102 heabi**, **103—108 antini**. — Brate: **1—6 anuitr**, **10—13 kiti**, **23—27 blisi**, **55—59 ifitia**, **67—71 fapur**, **78—80 fil**, **98—102 heabi**, **103—108 salini**. Brate anmärker emellertid, att v. Friesens läsning **antini** kanske är riktigare; »stället är svåräst».

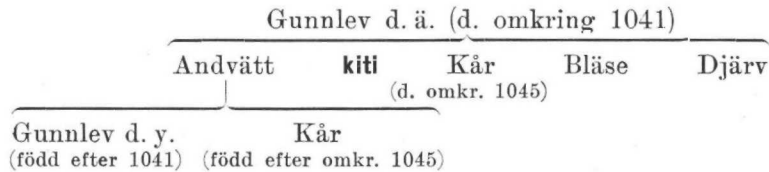
Fem bröder ha till minne av sin fader Gunnlev låtit resa två mycket imponerande minnesvårdar: den ena (**U 644**) vid Ekilla bro, den andra (**U 654**) 3 km. därifrån på den höga åsryggen vid Varpsundet. Båda stå sålunda vid viktiga punkter för vägförbindelserna, säkerligen de bästa platser ur meddelelsesynpunkt, som man kunnat uppleta i dessa trakter. Inskrifterna äro i stort sett identiska. Båda äro delvis ganska svårästa och på vissa punkter defekta. Men de komplettera varandra på ett synnerligen lyckligt sätt.

Egendomligt nog nämnas ett par av sönerna i olika ordning: **U 644 kiti : auk · kar**, **U 654 kar · uk : kiti**. Med undantag av den äldste, *Andvettr*, ha de korta, osammansatta namn av ung typ: *Karr* och *Diarfr*, starka former av adjektiv, **kitl** och **blisi**. Om *Andvettr* se **Sö 266**; om *Karr* se ovan **U 643** och om *Diarfr* se **U 70**. **kiti** och **blisi** synas eljest icke vara belagda i inskriftsmaterialet. **blisi** är formellt entydigt. Det bör vara ett ursprungligt tillnamn 'han med bläsen'; såsom sådant är det också känt från fornnorskan (*Erlendr blesi*). Jfr isl. *blesótr* 'blisset, med Blis i Panden' (Fritzner). Ett mansnamn fsv. *Blesi*, *Blesi* ingår sannolikt i några ortnamn (Lundgren). Svårare att tolka är givetvis **kiti**. Det kan återge *Kiti* (*Keti*), *Kitti* (*Ketti*), *Kiddi* (*Keddi*) eller *Giti* (*Geti*), *Gitti* (*Getti*), *Giddi* (*Geddi*). Intet sådant mansnamn är emellertid styrkt från någon annan källa.

Tre av namnen på **U 644** och **U 645** förekomma även på en annan av stenarna vid Ekilla bro, **U 643**: *Andvettr*, *Gunnlæifr* och *Karr*. Det är uppenbart, att *Andvettr*, över vilken denna

sten blivit rest, är samme man som den äldste sonen på U 644 och U 654. Han har sålunda uppkallat sina söner efter sin fader *Gunnlaifr* och sin broder *Karr*. Vi ha här att göra med medlemmar av samma släkt. Det vore frestande att se ett släktsamband även med de personer, som äro nämnda på den tredje runstenen vid Ekilla bro U 642 och på stenen vid Brunnsta bro U 641. Dessa båda stenar äro resta över en man, vars namn tyvärr är skadat i båda inskrifterna men sannolikt har varit (ack.) **kilta**. Man skulle då nödgas räkna med att **kiti** i båda inskrifterna U 644 och U 654 vore ett fel för **kilti**. Ett ristningsfel av detta slag är i och för sig ingen orimlighet (jfr 98—102 **heabi** för **healbi**). Skälen för identifikationen äro emellertid icke så starka, att de ovillkorligen motivera ett sådant antagande, Namnen *Hedingæirr* och *Bjorn* förekomma icke i de andra inskrifterna. Troligen är det här fråga om en annan släkt.

Genom de tre runstenarna U 643, 644 och 654 lära vi alltså känna flera medlemmar av en släkt i tre generationer:

I språkligt avseende äro två former anmärkningsvärda. Den ena är ack.-formen **foþur**. Den återkommer på Varpsund-stenen U 654. **o**-runan måste beteckna en förändring av vokalen, verkad av det följande *u*. Den andra är dat. sg. fem. **antini andinni**. En bestämd form av ett substantiv är i inskrifternas språk en sällsynthet. Det vanliga uttrycket är: *Guð hialpi and hans*, med possessivpronomen i stället för slutartikel. Formen *andinni* förekommer dock på ännu en uppländsk runsten, nämligen U 669.

645. Lundby, Yttergrans sn.

Pl. 21.

Litteratur: B 333, L 44, D 1: 48. J. Bureus, Fa 6 s. 182 n:r 87 (Rhezelius), Fa 5 n:r 155, Fa 1 s. 38; M. Aschaneus, F b 18 s. 209; Ransakningarna 1667—1684; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 221; P. Elvius och J. Arenius, De Fierdhundria (diss. 1717), s. 104; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 459; UFT h. 1 (1871), s. 27.

Äldre avbildningar: Aschaneus, teckning (i F b 18); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 333); Dybeck a. a., O. v. Friesen foto (UUB).

Runstenen står 175 m. Ö om Lundby mangårdsbyggnad, 5 m. N om vägen. Ristningsytan vetter mot S, sålunda mot vägen.

Stenen fanns enligt Rhezelius (Fa 6) »Widh Lundby i Gärde» (Fa 5: »Lundby»), enligt Aschaneus (F b 18) »Widh Lundby i Giärdet strax widh bye Grinden». *Ransakningarna*: »Iemwähl een Runsteen wedh Lundby grindh med bokstafwer.» Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Lundby i Yttergran» (B 333 och L 44: »Lundby»). Dybeck meddelar, att »runstenen ligger i ett dike vid sockenvägen öster om och nära byn». Samma uppgift lämnas i beskrivningen till Geologiska kartbladet »Sigtuna» (1865). Stenen har sedan blivit flyttad upp till den plats, där den står rest. Förmodligen befinner den sig rätt nära den ursprungliga platsen.

Ljusgrå granit med slät yta. Höjd 1,18 m., bredd 0,75 m. Ristningen är tämligen grund, särskilt i de ornamentala detaljerna. Men inskriften är fullt tydlig och överallt säker. På h. sidan har ett stort stycke blivit avslaget, och en del av inskriften har gått förlorad. Stycket saknas redan på de äldsta avbildningarna från 1600-talet.

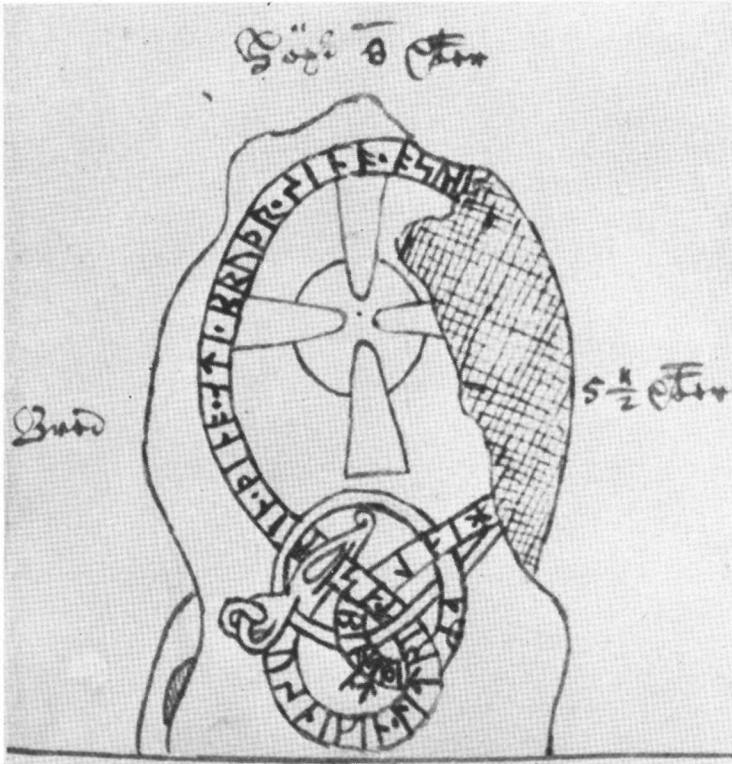

Fig. 46. U 645. Lundby, Yttergrans sn.
Efter teckning av Aschaneus.

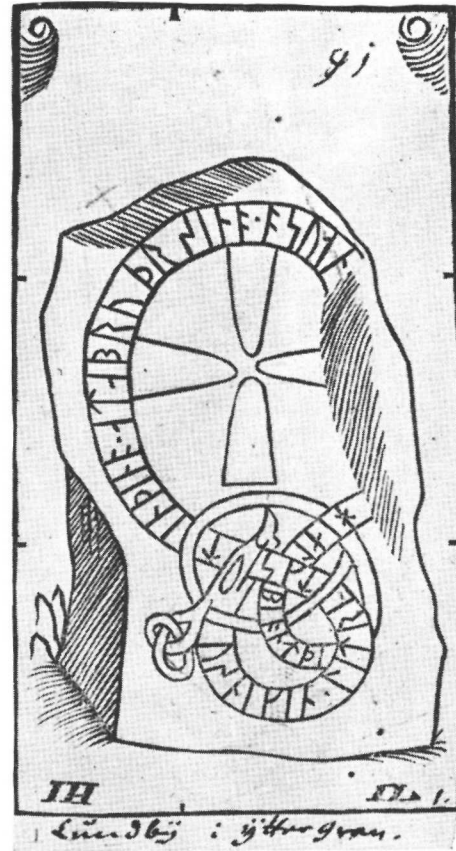

Fig. 47. U 645. Lundby, Yttergrans sn.
Efter B 333.

Inskrift:

usnikin · lit rita stin þina · ata brúþr sino · osua - ... hialpi ont þeira

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Osnikinn lét rétta stéin þenna at bróðr sína Asva[r] ... [Guð] hialpi and þeira.

»Osniken lät resa denna sten efter sina bröder Asvar ... Gud hjälpe deras ande.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut. Sk brukas endast mellan ordgrupper: efter 7 **n**, 22 **o**, 34 **o**. Runorna **n** och **o** ha bst endast på h. sidan av hst, runan **a** endast på v. sidan. 2 och 31 **s** äro omvända, 15 och 36 äro rättvända. 12, 17 och 50 **i** äro icke stungna; icke heller 28 **u**. 25 **a** är ofrånkomligt; både hst och bst äro fullt säkra. Stenytan är vid 26 **b** något skadad; bst äro grunda, övre delen av runan svag. Efter 38 **a** finns endast nedre delen av en hst. Runan 42 består av en tydlig hst; ingen bst har varit ristad. Det har tydligen blivit glömt.

Aschaneus (F b 18): Sk efter 18 **n** och 30 **r**; 25 **i**, 42 **a**. — Rhezelius (F a 6): 12 **e**, 25 **i**, 42 **a**. — Hadorph och Leitz (B 333): 14 upp- och nedvänt **k**, 25 **a**, 39 **n**, 42 **a**; 52—53 **ra** saknas. — Dybeck: 25 **i**, 43 **a**.

Efter 23—34 **ata brúþr sino** har tydligen följt två namn, varav det första delvis och det andra helt och hållet gått förlorat. 35—39 **osua** - skall säkerligen suppleras **osua[r]**; det finns intet hinder för att **r**. 39 har varit **r**. Det har sålunda varit en form av namnet *Andsvarr*, *Ansvarr*,

Assurr; om detta se U 276. Jfr *osuar* L 210 Sällinge, Danmarks sn, *ansuar* Sö 85, L 181 Eke, Skuttunge sn, gen. *ansuars* U 559, *ansur* U 328, *antsuar* U 276. — Om namnet *Osnikinn* se Sö 335.

Utmärkande för ristningens ortografi är att skiljetecken endast sättes mellan ordgrupper, icke mellan enskilda ord, att diftongen *æi* enkeltecknas (*stin*, *pira*) och att *o* är tecken för nasaliserat *a* (*pino*, *sino*, *osua* -, *ont*).

646. Yttergrans by, Yttergrans sn.

Pl. 21.

Litteratur: B 336, L 43, D 1:47. J. Bureus, Fa 6 s. 182 n:r 84 (Rhezelius), Fa 5 n:r 151, Fa 1 s. 38; M. Aschaneus, F b 18 s. 203; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 220; P. Elvius och J. Arenius, De Fierdhundria (diss. 1717), s. 104; UFT h. 1 (1871), s. 27.

Äldre avbildningar: Aschaneus, teckning (i F b 18); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 336); Dybeck a. a.

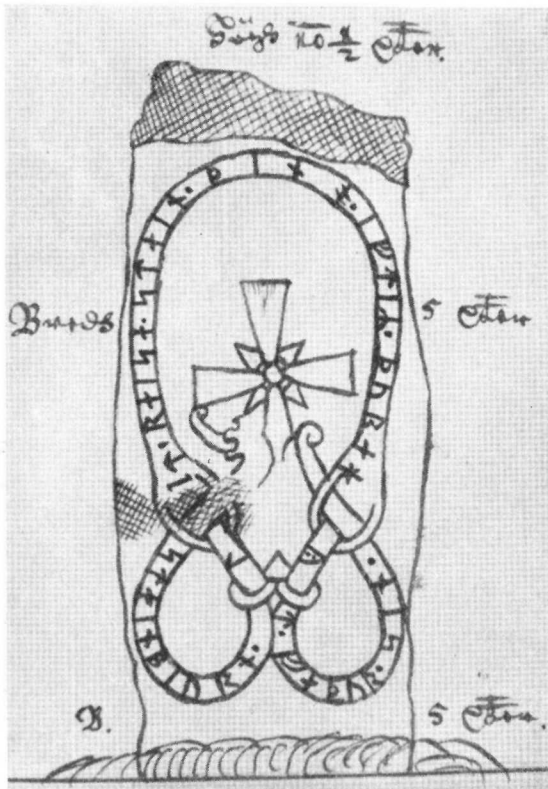

Fig. 48. U 646. Yttergrans by, Yttergrans sn.
Efter teckning av Aschaneus.

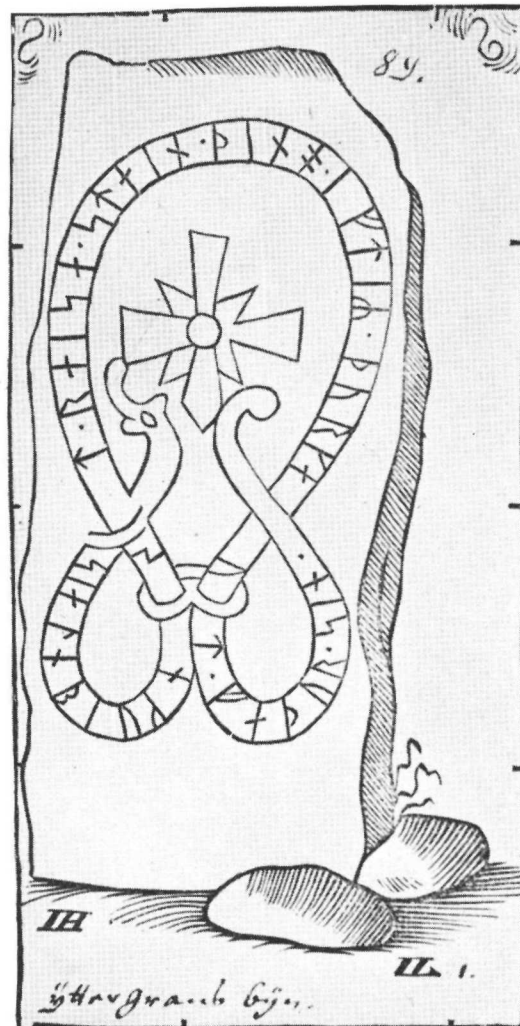

Fig. 49. U 646. Yttergrans by, Yttergrans sn.
Efter B 336.

Runstenen står i Grans beteshage, 4 m. Ö om stora landsvägen, 100 m. N om boningshuset, 450 m. SSÖ om Yttergrans kyrka. Ristningsytan vetter mot V, d. v. s. mot vägen. Stenen, som varit lutande, restes här år 1943.

Stenens plats säges av Rhezelius (F a 6) vara: »I Allmennvägen lite från Kyrkan», av Aschaneus (F b 18): »Widh yter Grans byen.» Stenen finns ej omtalad i *Ransakningarna*. Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Ytter Grans byn» (B 336: »Kyrko-Byn», L 43: »Kyrkobyn»). Dybeck meddelar, att »denne sten står invid landsvägen norr om och nära intill byns uthus». Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Sigtuna» (1865): »invid landsvägen vid Grans gamla gästgifvaregård.»

Brungrå gnejs. Höjd 1,60 m., bredd 0,82 m. Ytan är mycket ojämn och gropig. Ristningen är delvis svårt skadad genom bortfall av flisor i senare tid; delvis synes den redan från början ha varit illa huggen. — Korset är tämligen tydligt. Likaså rundjurets huvud; halsen är däremot helt borta. Troligen har här funnits en omfattande slinga, svarande mot den på h. sidan.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Aschaneus):

stainbiurn · l[i]t raisa · stain · þino · eftir · þurkaut · faður · sin ·

5 10 15 20 25 30 35 40 45

Steinbiorn let raisa stein þenna aftir Þorgaut, faður sinn.

»Stenbjörn lät resa denna sten efter Torgöt, sin fader.»

Till läsningen: Intet sk kan upptäckas framför 1 s. Runorna 1—3 **sta** stå ganska tätt. 2 **t** synes först ha varit överhoppat, och har efteråt blivit insatt, sedan redan 3 **a** var ristat. Övre delen av 9—10 **rn** är skadat. 10 **n** synes ha bst endast t. h. om hst. 11 **l** och 13 **t** äro tydliga; 12 **i** kan ej spåras. Intet sk kan säkert fastställas efter 13 **t**. 14 **r** står i ett trasigt ställe av ytan, mycket skadat. 28 **e**: pricken är grund men synes vara säker. 36 **k** är icke stunget. V. bst i 39 **t** är djup; den högra är helt borta. Nedre delen av 44 **r** skadat. Sk efter 44 **r** är säkert.

Aschaneus (F b 18): 1—10 **stainbiurn**, 11—13 **lit**, 28 **i**, 33—39 **þurahyt**. — Rhezelius (F a 6): 1—10 **stainbiurn**, 11—13 **lit**, 28 **i**, 33—39 **þurahyt**. — Hadorph och Leitz (B 336): 1—10 **sialnbiukn**, 11—13 **st**, 28 **i**, 33—39 **þurkaut**. — Dybeck: 1—10 **stainbiurn**, 11—13 **l-t**, 28 **i**, 33—39 **þurkaut**.

Om namnet *Steinbiorn* se Sö 218 och 236, om *Þorgautr* Sö 336.

647. Övergrans kyrka.

Litteratur: B 340, L 1551, D 1: 41. J. Bureus, F a 6 s. 58 n:r 75 (Bureus' egen uppteckning), s. 181 n:r 81 (Rhezelius), F a 10: 2 n:r 75, F a 5 n:r 146, F a 1 s. 36; M. Aschaneus, F b 18 s. 219 f.; *Ransakningarna* 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 214; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 446, 2, s. 149, 649; P. Elvius och J. Arenius, *De Fierdhundria* (diss. 1717), s. 104; UFT h. 1 (1871), s. 31, h. 5 (1876), s. 86.

Avbildningar: Bureus, teckning (i F a 10: 2), kopparstick (F f 6 n:r 64); Aschaneus, teckning (i F b 18); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 340); Dybeck a. a. (efter Bureus och Aschaneus).

Runstenen fanns enligt Bureus (F a 10: 2) »I Gräns Kyrkedörr» (likaså F a 6 och F a 5), enligt Rhezelius (F a 6) »I Kyrkiödören», Aschaneus (F b 18): »I Wapenhuus dören är denna fagra stenen.» I *Ransakningarna* meddelas, att det finnes en runsten »Vthi Öffwer Grans Kyrkedöör» (1669, 1672). Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften »Gräns kyrkedör», och över sidan står: »Öfwer Grans Waknhuus döör» (B 340: »Vapnhus dören», L 1551: »Öfver Garns [!] vapenhusdöör»).

Stenen har sålunda legat som tröskel i ingången från vapenhuset till kyrkan. Dybeck uppger, att den »för flere år sedan . . . nedsänktes under kyrkgolfvet, der han nu ligger dold». Det är möjligt, att den ännu finnes i behåll, fastän f. n. oåtkomlig.

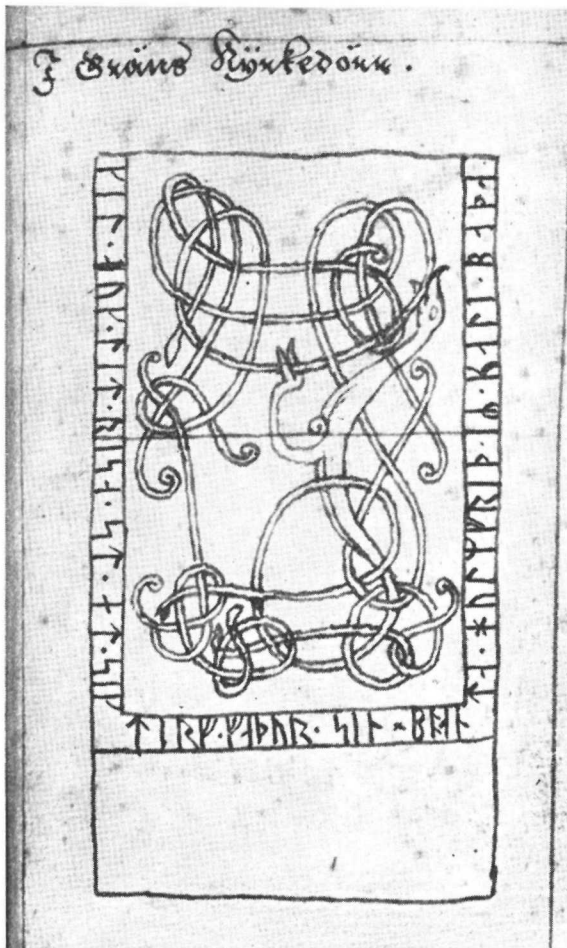

Fig. 50. U 647. Övergrans kyrka.
Efter teckning av Bureus.

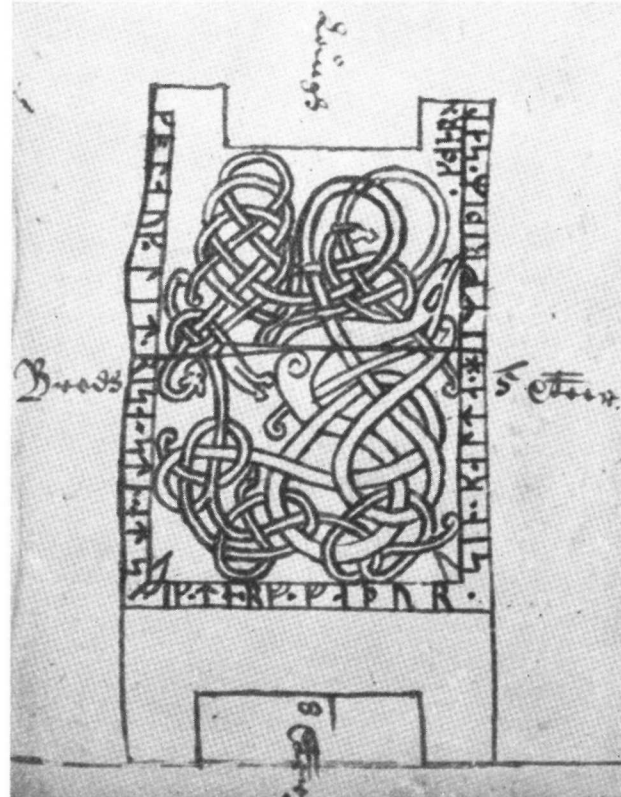

Fig. 51. U 647. Övergrans kyrka.
Efter teckning av Aschaneus.

Stenen förefaller ha haft en regelbunden rektangulär form, måhända något avsmalnande uppåt. Inskriften har varit anbragt i en ram längs ytterkanterna, och ytans inre var fyllt av en livlig bandornamentik. Stenen ger därför intryck av en liggande gravhäll, men inskriften intygar uttryckligen, att den har varit rest. Härpå tyder ytterligare, att ett stort stycke i ena ändan har saknat ristning. Det har uppenbarligen varit stenens fotända. Att ristningen har varit så väl bevarad, trots att stenen har varit utsatt för tramp och nötning, vittnar om ett hårt material. Sandsten har det säkerligen icke varit. Ungefär på mitten har stenen brutit tvärs över i två delar, sannolikt på grund av ojämnt underlag. Sprickan är tydligt angiven på alla de tre äldre avbildningarna. Den på 1600-talet synliga delen av stenen har varit 1,50 m. lång, 0,80 m. bred.

Inskrift (enligt Bureus, med det inom [] supplerat efter Aschaneus och B 340):

kil · auk · lit · risa · st[n] · at · sikt[e]rf · fapur · sin · boanta · hulmfriþir · bali . . . þapa

Gillaug let reisa stæin at Sigderf, faður sinn, boanda Holmfridar. Balli . . .

»Gillög lät resa stenen efter Sigdärv, sin fader, Holmfrids man. Balle . . .»

Till läsningen: Sk efter 3 l är säkerligen felaktigt; det saknas hos Aschaneus. 16 n saknas hos Bureus, troligen genom förbiseende. 23 i är icke stunget; Aschaneus och B 340 ha e. 48 i står på Bureus' teckning mitt i sprickan på stenen; detta är emellertid icke riktigt, såsom framgår av de båda andra avbildningarna. Alla tre ha i (icke a). Läsningen 50—53 **balí** är hos Bureus otvivelaktig. Därpå följa på hans teckning omedelbart runorna 54—57 **baþa**; de ha blivit placerade här inom den yttre inskriftsramen, vilket uppenbarligen är felaktigt. Både Aschaneus och B 340 ha motsvarande runor innanför ramlinjen i omvänd riktning. Mellan 50—53 **balí** och 54—57 **baþa** ha sålunda sannolikt funnits några runor som ha gått förlorade.

Aschaneus (F b 18): **kolauk · lit · risa × stn · at sik · te · rf · faþur · sin · balta · h -- mfriþir · sal . . . u · rapk** (sannolikt fel för: **baþa**). — Hadorph och Leitz (B 340): **kn . . . iursia · stn · at sikte - af · faþur sin . . . nta · h - lmfriþir · bau - . . . u baþa**.

Bureus' läsning är utan tvivel både riktigare och fullständigare än de övriga. Han har glömt runan 16 n och icke observerat, att 23 e var stunget. Men f. ö. torde hans läsning vara pålitlig, så långt den räcker.

Om kvinnonamnet *Gillaug* se Sö 205. Om namnet *Sigderfr* (*Sigdiarfr*) se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 99, om *Holmfridr* ib. s. 105.

Runstenen är rest av en kvinna, Gillög, till minne av hennes fader. Hon nämner även sin moders namn. Förmodligen var modern också död, eftersom hon icke deltagit i resandet av minnesvården.

Viktigt är, att Bureus har läst 50—53 **balí**. Denna läsning motsäges icke av de andra. Det är tydligt, att vi här ha namnet på ristaren Balle, vilket redan Bureus (F a 5) har iakttagit. Balles verksamhetsområde har som bekant varit västra Uppland; i Trögd har han ristat flera stenar, som han har signerat med sitt namn. Det är därför på intet sätt överraskande att finna honom verksam i den västligaste socknen av Håbo härad, som gränssar omedelbart in till Trögd. Övergrans sn är den östligaste plats i Uppland, där vi med säkerhet återfinna ristningar av Balle. U 647 blir ett ytterligare stöd för att attribuera U 650 till Balle, så som redan Brate har gjort.

Om det sista ordet 54—57 **baþa** vågar man knappast uttala någon förmodan. Rimligast är att uppfatta det som ack. pl. m. *baða* 'båda'. Det kan i varje fall icke syfta på de båda makar, som omtalas i inskriften, Sigdärv och Holmfrid.

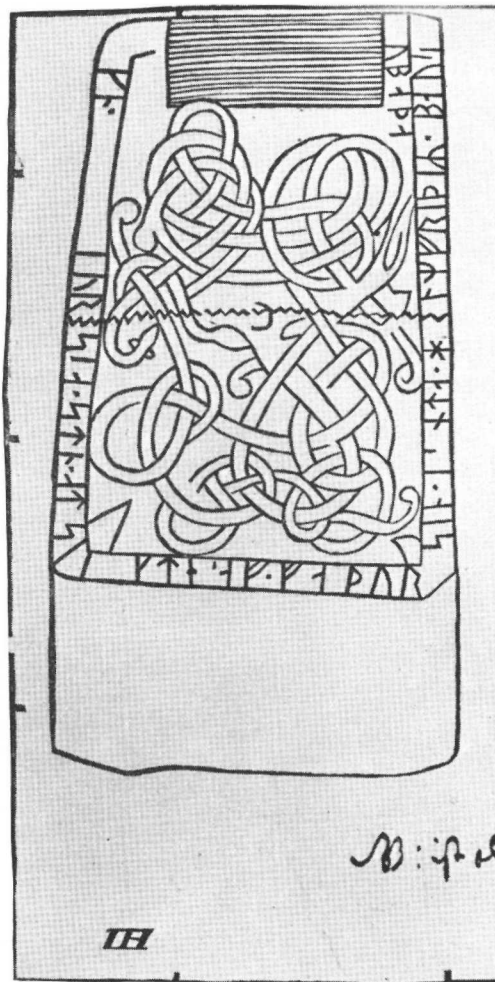

Fig. 52. U 647. Övergrans kyrka. Efter B 340.

648. Övergrans kyrka.

Pl. 22.

Litteratur: L 36, D 1: 38. J. Bureus Fa 6 s. 58 n:r 73 (Bureus' egen uppteckning), s. 181 n:r 82 (Rhezelius), Fa 5 n:r 147, Fa 1 s. 36; M. Aschaneus, F b 18 s. 221; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 215; Kyrkoinventarium 1829 (ATA); R. Dybeck, Svenska runurkunder 2 (1857), s. 24; UFT h. 1 (1871), s. 29.

Äldre avbildningar: Aschaneus, teckning (i F b 18); Dybeck (D 1: 38).

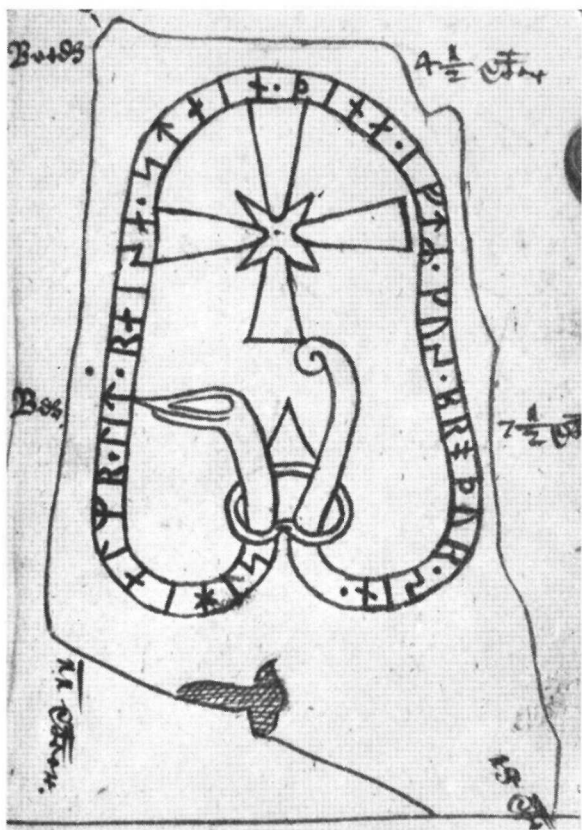

Fig. 53. U 648. Övergrans kyrka.
Efter teckning av Aschaneus.

kyrka mellan kyrkogårdsmuren och landsvägen». Och i *UFT* h. 1 (1871): »Nu rest utanför kyrkogården.»

Ljusgrå granit. Höjd över markytan 1,68 m., bredd 1,16 m. Ytan är ganska slät. Ristningen är jämn och väl bevarad.

Inskrift:

sihialmr · lit · raisa · stain · pina eftr · kus · broþur sin
5 10 15 20 25 30 35 40

Sighialmr let reisa stain þenna æftir kus, broður sinn.

»Sighjälms lät resa denna sten efter kus, sin broder.»

Till inskriften: Intet sk vid inskriftens början. Bst i 3 h äro små. Sk efter 8 r svagt, något osäkert. Intet sk efter 25 a. 26 e är säkert stunget. 30 k är icke stunget. Namnet 30—32 kus är absolut säkert. Ovisst, om sk har funnits efter 38 r. Sannolikt intet sk efter 41 n.

Bureus (F a 6): 8 r saknas, 26 e. — Aschaneus (F b 18): 26 i. — Rhezelius (F a 6): 4 i saknas, 26 i. — Peringskiöld anför inskriften, säkerligen efter en förlorad teckning: 26 e. — Dybeck: 26 e.

Namnen *Sighialmr* och *kus* förekomma även i inskriften U 640. Det är i de båda inskrifterna uppenbarligen fråga om samma personer. U 640 har rests av bröderna *Sighialmr* och *kus* till minne av deras fader *Andvettr*. U 648 måste sålunda ha tillkommit någon tid senare än U 640.

Runstenen står nu rest utanför kyrkogården, på södra sidan om kyrkogårdsmuren, mellan U 649 och U 651.

Stenen omtalas redan av Bureus. Den fanns då »Innan på Gräns kyrkegårdz mur» (F a 6), »Innan å Bolgårdzmuren» (F a 5). Rhezelius (F a 6) anger platsen: »I Bogårdzmuren geent mot Kyrkedören», Aschaneus (F b 18): »I Sedre bogårdzmuren gent mot K. dören.» *Ransakningarna*: »vti Bogårdzmuren en» (1669), »Een Runsteen ähr inmurat uthi bogården vedh Kyrkian» (1672). Något träsnitt av runstenen finnes icke vare sig i *Bautil* eller i Peringskiölds *Monumenta*. Men i sistnämnda arbete meddelas inskriften under rubriken: »Sudra bogårdzmuren innan till» (L 36: »S. Bogårdsmuren, innantill»). Sannolikt har stenen varit avbildad av Hadorph och hans medhjälpare, men teckningen eller trästocken har av någon anledning förkommit. — I Övergrans Kyrkoinventarium 1829 meddelas: »Uti Bogårdsmuren som är af Gråsten och väl underhållen finnes på Södra sidan en Runsten hvars påskrift ej kunde läsas.» — Dybeck (1861): »öfver Grans södra kyrkogårdsmur». Icke långt därefter har stenen blivit uttagen ur muren och rest på sin nuvarande plats. I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Sigtuna» (1865) meddelas nämligen, att tre runstenar finnas stående »vid Öfver-Grans

649. Övergrans kyrka.

Pl. 22.

Litteratur: B 341, L 37, D 1: 39. J. Bureus, *Monumenta Sveo-Gothica haftenus exsculpta* (1624), n:r 29 (F a 10: 1 n:r 29), F a 6 s. 58 n:r 74 (Bureus' egen uppteckning), s. 181 n:r 83 (Rhezelius), F a 5 n:r 148, F a 1 s. 36; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 215; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 218; UFT h. 1 (1871), s. 29, h. 5 (1876), s. 86.

Äldre avbildningar: Bureus, träsnitt; J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 341); Dybeck a. a.

Runstenen står nu rest på södra sidan om kyrkogårdsmuren, 15 m. Ö om U 648.

Stenen fanns enligt Bureus (F a 6) »Vtan på samma mur», d. v. s. i kyrkogårdsmuren på utsidan. I *Monumenta Sveo-Gothica* (1624) anges platsen helt allmänt: »I Grän.» Rhezelius (F a 6) preciserar läget; »I Bogårdzmuren ... På andra sidan gent emot» (d. v. s. mitt emot U 648). Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften »Bogårdzmuren uthan til», och över sidan står: »Än sammastädes uthi sudra Bogårdzmuren uthan till» (B 341: »Södra Bogårdsmuren»,

Fig. 54. U 649. Övergrans kyrka.
Efter träsnitt av Bureus.

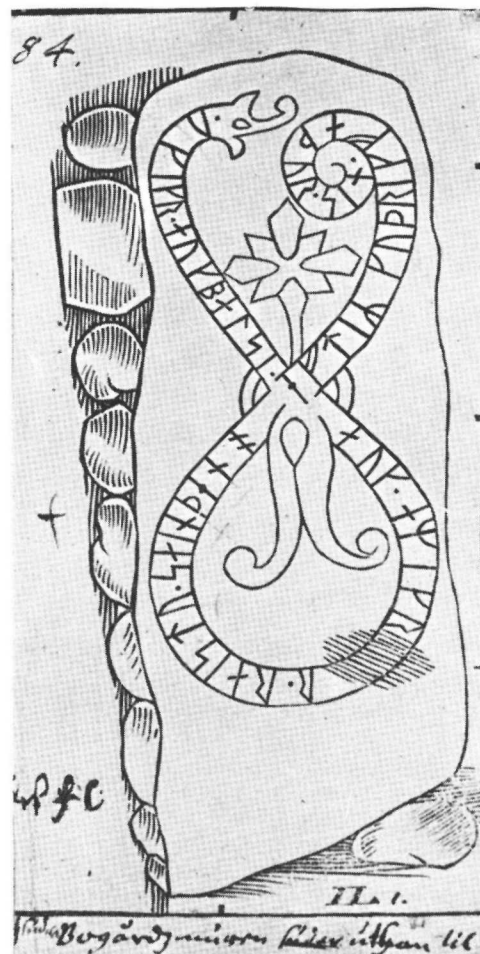

Fig. 55. U 649. Övergrans kyrka.
Efter B 341.

L 37: »Dersammastädes [d. v. s. S. Bogårdsmuren], utan till». — Dybeck (1861): »öfver Grans södra kyrkogårdsmur». *UFT* h. 1 (1871): »Nu upprest bredvid föregående» [= U 648].

Mörkgrå gnejsgranit. Höjd 1,55 m., bredd 0,70 m. Ytan flagrar av i tunna skivor. Sådana avflagingar finnas strax nedanför mitten och längst ned åt höger. Den senare fanns redan på 1600-talet (B 341), men icke den förra. Ornamentiken är mycket otillfredsställande återgiven både i B 341 och i D 1:39. Ristningen är i allmänhet fullt tydlig och väl bevarad. Linjerna äro mycket fina och smala.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 341):

· uikigr · auk · balsi · auk · emigr . . . r · raistu · sain × þen[o] · ift[ir] · kuprik · faþur · sin ·

Vikingr ok Balsi ok Hæmingr [þæi]r ræistu s[t]æin þenna æftir Guðrik, faður sinn.

»Viking och Balse och Häming de reste denna sten efter Gudrik, sin fader.»

Till läsningen: 5 **g** är stunget, med en djup prick. Alla runorna i namnet 1—6 **uikigr** äro fullt säkra. Detsamma gäller om namnet 10—14 **balsi**. R. 18 är avgjort **e**, icke **a**; runan har en bred prick i form av ett vågrätt streck. 21 **g** är stunget, med en djup prick. Intet **t** finnes efter 30 **s**. 35 **e** är tydligt stunget. 38 **i** är icke stunget. Mitt på staven finnes visserligen en grund fördjupning, men den skiljer sig tydligt från ristning och är alldeles säkert naturlig. Nedre delen av 41—42 **ir** är borta, liksom ett stycke av ramlinjen. 43 **k** är icke stunget.

Bureus (F a 6): **uikigar · auk · balsi · auk · ekigar . . . r · ristur · sain · þino · eftir · kuprik · faþur · sin**. — Rhezelius (F a 6): **uikigar · auk · balse · auk · emigar . . . r · raist · sain · þino · eftir · kuprik · faþur · sin**. — Hadorph och Leitz (B 341): **uikigr · auk balsi · auk · emigr . . . r · raistu · sain þeno eftir kuprik faþur · sin**. — Dybeck: 1—6 **uikigr**, 18—22 **amigr**, 34—42 **þen . . . eftir**.

Tre bröder ha låtit resa stenen till minne av sin fader Gudrik. Om namnet *Vikingr* se Sö 182, om *Hæmingr* U 101 och om *Guðrikr* U 29. Namnet *Balsi* synes f. ö. icke vara känt. Personnamn bildade med *s*-suffix äro överhuvud taget icke vanliga i inskrifternas namnförråd: *Salsi* Ög 43, U 403, *Karsi* U 343, *Lafsi* U 424. Jfr E. Hellquist i *Xenia Lidéniana* (1912), s. 93.

Anmärkningsvärt är, att stunget **k** två gånger i denna inskrift brukas som tecken för *ng*-ljud: **uikigr**, **emigr**.

Övergrans kyrka.

Planschbandet till O. Rudbecks *Atlantica* (1679) innehåller Tab. 31 Fig. 111 träsnittet av en runsten, som icke finnes upptagen i Peringskiölds *Monumenta* eller i *Bautil*. Träsnittet är utfört efter en teckning av Petrus Törnnewall, som även varit anställd såsom ritare i Antikvitetskollegiet och tecknat många, med P. T. signerade runstenar i *Bautil*.

Såsom Axel Nelson meddelar (i faksimileupplagan, *Taflor till Olaus Rudbecks Atlantica*, 1938, s. 8), innehåller Rudbecks handskrivna *Collectanea* (Skoklostersaml. Fol. 65 i Riksarkivet) en anteckning om bilden. Rudbeck translittererar runinskriften och tillägger: »widh ofuer grans kyrkia widh landzwegem. Törnwald 512. medh korss på ok Cristen inscription. Gudh hulpi men inga stungna runor.»

Stenen har, av teckningen att döma, varit sönderslagen och fragmentarisk. Den kan därför mycket väl i senare tid ha blivit förstörd eller förkommit. Mera anmärkningsvärt är, att den icke heller kan spåras i äldre källor. Varken i Bureus' samlingar, i *Ransakningarna* eller i *Bautil* finnes någon runsten vid Övergran, som kan identifieras med den av Rudbeck avbildade. Törnnewall har veterligen icke varit verksam som Antikvitetskollegiets tecknare i dessa trakter. Natur-

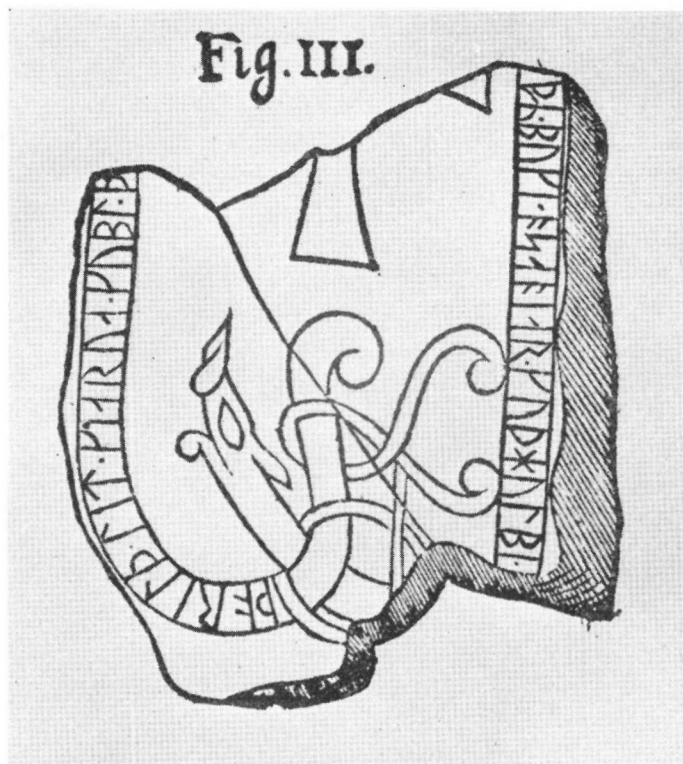

Fig. 56. Övergrans sn. Efter O. Rudbeck, Atlantica.

ligtvis kan lokaluppgiften bero på misstag eller förväxling, men ej heller detta ger någon klarhet över bildens ursprung.

Ristningen gör emellertid, i fråga om ornamentik och runformer, avgjort ett äkta och pålitligt intryck, såsom man kan vänta av en tränad tecknare av runstenar som Törnewall. Inskriften lyder:

porilþ · lit · kiarua · kubl · þ ... þr · buki · osaoiar · kuþ hulbi · ...

Vilket bör betyda:

»Torild lät göra detta minnesmärke ... De bodde i **osaoiar**. Gud hjälpe ...»

Bilden synes icke vara återopad någonstades i Rudbecks text (A. Nelson a. a., s. 4). Vad man kan förmoda ha väckt Rudbecks intresse i inskriften är dels uttrycket »göra kummel», dels namnet Torild, dels kanske framför allt ortnamnet **osaoiar**, vilket han torde ha tolkat som *Asaeyiar*, »åsarnas öar».

O. Celsius (F m 60: 2, s. 34) anför inskriften efter Rudbecks avbildning och tillägger: »Lapis antiquissimus, si Rudbeckio credam.»

Apalle, Övergrans sn.

Enligt uppgift i *Ransakningarna* (1672) skulle finnas en runsten »i Apalle Gierde.» Någon sådan är emellertid icke känd från andra källor. Möjligen kan det vara fråga om en bautasten utan inskrift.

650. Jädra, Övergrans sn. Nu vid Signildsberg, Håtuna sn.

Pl. 23.

Litteratur: B 338, L 42, D 1: 43. J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 219; UFT h. 1 (1871), s. 30, h. 5 (1876), s. 86; P. J. Lindahl, *Forskningar i Sigtuna-ängden hösten 1875* (ATA); E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 57.

Äldre avbildningar: Träsnitt, ej signerat (i Peringskiölds *Monumenta* och B 338); Dybeck a. a.

Fig. 57. U 650. Jädra, Övergrans sn. Efter B 338.

tades. Ristningen är djupt huggen och i stort sett tydlig och väl bevarad. På ett par ställen ha små stycken fallit bort, varvid mindre ornament ha förlorats.

Inskrift:

· ulfkair · auk · halftan · þair letu · raisa · stn · at · sikraif · faður · sin · kup · hielbi . . . hans ·

Ulfgeirr ok Halfdan þeir letu reisa stein at Sigraif, faður sinn. Guð hialpi [and] hans.

»Ulvger och Halvdan de läto resa stenen efter Sigrev, sin fader. Gud hjälpe hans ande.»

Runstenen står nu i Signildsbergs park, omkring 150 m. V om huvudbyggnaden.

Runstenen finnes icke omtalad i *Ransakningarna*. Den har tydligen blivit känd i samband med Hadorphs resa. Träsnittet (B 338) har märkligt nog icke blivit signerat; i Peringskiölds *Monumenta* har det dock med bläck påskriften »J. L.» (d. v. s. Johan Leitz). Platsen säges vara: »Jädra i Grän sockn», »Jädra bys ägor strax hoos wid pass 100 alnar ifrån den näst öfrige Kumbla Runesten.» Detta måste syfta på den i boken närmast föregående runstenen U 653. Ett kort stycke V om denna har sålunda Jädra-stenen stått. B 338: »Jädra Bys ägor», L 42: »Jädra ägor.» Dybeck (1861) fann den ännu på samma plats: »Jädra södra gårde gränsar i öster till nyss nämnde Kumla gårde. Runstenen står midt på en åker i det förra.» Någon tid därefter har den av frih. H. H. von Essen blivit flyttad till Arnö park (platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna») och därifrån sedermera till det 1870 av honom inköpta Signildsberg. Den var 1875 liggande, men står numera rest.

Rödgrå granit. Höjd 2,29 m., bredd (0,70 m. över marken) 1,18 m. Ytan är tämligen jämn. Nedtill på v. sidan ett hak, som har funnits, då stenen ris-

Till läsningen: 4 **k** är icke stunget; icke heller 38 **k** och 51 **k**. Alla **a**-runor i inskriften ha bst endast på v. sidan av hst, alla **n**-runor endast på h. sidan. Hst i 13 **l** är helt förstörd genom skada i stenytan. Intet sk efter 21 **r**. 23 **e** är tydligt stunget. Bst i 30 **a** är vinkelrät mot hst. 31 **s** är omvänt; likaså 48 **s**. 56 **e** är tydligt stunget; icke **a**. Efter 59 **i** är stenytan förstörd med sannolikt tre runor.

B 338: Intet sk framför 1 **u** och efter 7 **r**. 11—17 **halftani**. 23 **i**, 56 **a**. Runorna mellan 59 **i** och 60 **h** saknas. — Dybeck: Sk saknas framför 1 **u**. 11—17 **halftani**. 23 **i**.

Mansnamnet *Ulfgeirr* är sällsynt. Det förekommer på ännu en uppländsk runsten: L 77 Focksta, Hagby sn. För övrigt är det okänt i svenska och danska inskrifter; från medeltida urkunder synes det icke vara belagt. Från Norge känner man det endast genom en runinskrift från Tjore, Sole sn, Jæderen; på Island är det helt okänt (Lind). Feng. *Wulfgar* (bl. a. i Beowulf en man vid konung Hrodgars hov), fht. *Wolfgar*. — Om namnet *Halvdan* se U 114 och E. Wessén, *De nordiska folkstammarna i Beowulf* (1927), s. 46; om *Sigræifr* Sö 293 och E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 108.

Stenen är enligt Brate ristad av mästaren Balle. Brate framhåller särskilt, att korset är det hos Balle vanligaste och att ornamentiken påminner om U 744. Attributionen är säkerligen riktig, och den styrkes av att ännu en runsten i Övergrans sn, U 646, är ristad av Balle.

651. Kumla, Övergrans sn. Nu vid Övergrans kyrka.

Pl. 23.

Litteratur: B 339, L 39, D 1: 40. J. Bureus, Fa 6 s. 69 n:r 125 (Bureus' egen uppteckning), s. 101 n:r 36 (Aschaneus), Fa 5 n:r 154, Fa 5 s. 38; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 217; R. Dybeck, Svenska runurkunder 2 (1857), s. 24 (n:r 79); UFT h. 1 (1871), s. 30, h. 5 (1876), s. 86.

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 339); Dybeck a. a.

Runstenen står nu 2 m. S om kyrkogårdsmuren på södra sidan av Övergrans kyrka, 15 m. Ö om kyrkogårdens sydvästra hörn, 15 m. V om U 648.

Stenen var känd redan av Bureus. Den stod »Vidh Kumbla i Grän sokn» (Fa 6, s. 69), »Kumbla» (Fa 5), »Vti Kumbla gärde i Grän S.» (Fa 6, s. 101). I *Ransakningarna* meddelas 1669, att »Vthi ett giärde wijdh Kumbla stå ok två stenar med begrafningar»; i en relation ett par år senare (1672) omtalas, att tre runstenar funnos »på Kumbla Gierde». Träsnittet av U 651 i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Kumbla gärde i Öfver Grans sochn» (B 339 och L 39: »Kumla gärde»). Stenen har sedermera, ovisst när, blivit förd till Övergrans kyrka och närmast lagd »såsom tröskel till Öfver-Grans kyrkas vestra vapenhus». Här anträffades stenen av Dybeck svårt skadad, med endast obetydliga lämningar av runinskrift, och han upptog den i *Svenska runurkunder* 1857 såsom ett nyfynd. Först i UFT h. 1 (1871) har den blivit riktigt identifierad. Den stod nu rest utanför kyrkogården vid sidan av U 648 och U 649.

Grå gnejsgranit. Ristningen är anbragt på två sidor, som stå i nästan rät vinkel till varandra. Höjd 1,70 m., v. sidans bredd 0,40 m., h. sidans 0,52 m. Ristningen är mycket svårt skadad, delvis alldeles förstörd. Den är bäst bevarad upptill. Ristningslinjerna äro fina och grunda.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 339):

· bel[e]ik[r · au]k[· hefton · auk · s]i - ig[r] · raistu · [s]ta[in · pina] · at · ulf · burubur · s[in]

Bleikr(?) ok *Halftan*(?) ok **si - igr** raistu stein þenna at Ulf, broður sinn.

»Blek och Halvdan och **si - igr** reste denna sten efter Ulv, sin broder.»

Till läsningen: Inskriften börjar upptill på v. sidan (A). Nedre delen av bst i 1 **b** är förstörd, men runan är säker. Hst i 2 **e** är tydlig; någon bst har aldrig funnits upptill. En tydlig fördjupning finnes på v. sidan av hst, något ovanför mitten; sålunda snarast **e**, men **a** kan icke anses uteslutet. Bst i 3 **l** sitter lågt; dock knappast **n**. Därefter är ytan skadad, och följande runa kan ej säkert fastställas. En svagt böjd stav kan spåras, liknande bst i **u** eller **r**. 5 **i** tydligt; ingen bst. Även 6 **k** är tydligt; icke stunget. R. 7 har sannolikt varit **r**, men endast övre hst och nedre bst är i behåll. — Runslingan går sedan över på h. sidan (B) och nedåt. Men ristningen är här totalt förstörd, så när som på ett enstaka **k**, tydligen sista runan i ordet 17—19 **auk**. Längst ned t. v. synes ett litet stycke av yttre ramlinjen, jämte en runa 21 **i**. — Slingan går så över på v. sidan (A) och svänger uppåt, och här är ett stycke av inskriften någorlunda väl i behåll. 24 **g** är tydligt stunget. Av bst i 26 **r** finnes endast nedre stapeln tydligt i behåll. 27 **a** har bst endast t. h. om hst. Av 30—31 **tu** finnes endast övre delen i behåll,

Fig. 58. U 651. Kumla, Övergrans sn.
Efter B 339.

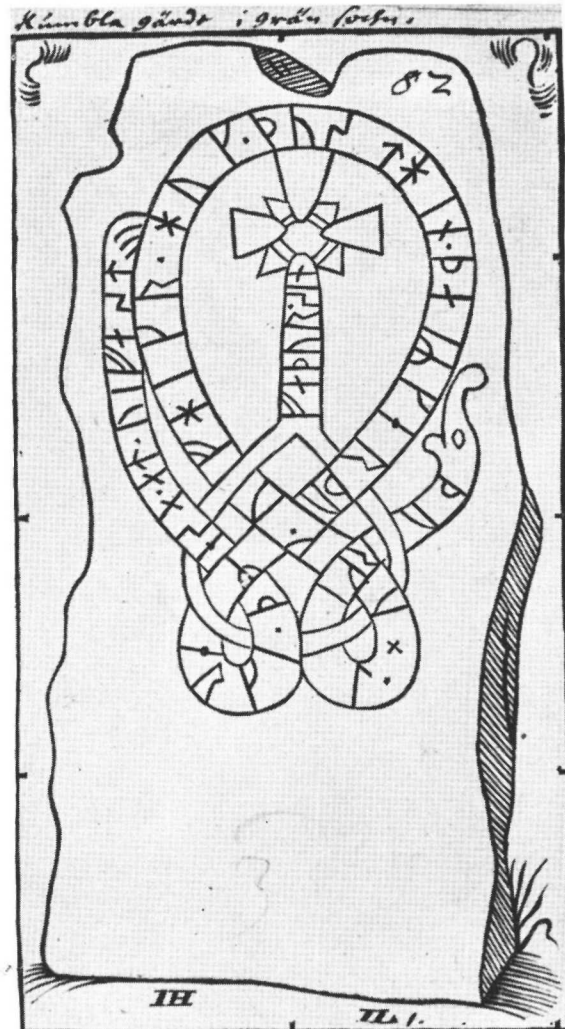

Fig. 59. U 653. Kumla, Övergrans sn.
Efter B 337.

av 32 **s** endast övre stapeln, av 33 **t** hst och h. bst. 34 **a** är tydligt. Därefter en större avflagring, som tagit bort ett stycke av inskriften. — Runslingan fortsätter inåt och uppåt och går åter över på h. sidan (B). Slutet av inskriften, fr. o. m. 41 **a**, är väl bevarat, med undantag av de båda sista runorna, varav endast nedersta delen finnes i behåll.

De tre första namnen äro alla mer eller mindre svårtydda. 1—7 **beleikr** (eller möjligen **baleikr**) återger måhända ett **Badlæikr*. Ett sådant namn synes emellertid f. ö. icke vara känt från nordiskt område. Sannolikare torde vara, att vi ha att göra med namnet *Blæikr*; se om detta Sö 309. Mellan de båda konsonanterna i ordets början har ristaren trott sig höra ett vokalljud, som han tecknat **e** (eller **a**); jfr 46—52 **burupur** för *broður*. — I 11—16 **hefton** har ristaren sannolikt glömt ett **l**. Hans **e** och **a** ha varit svåra att åtskilja. Förmodligen är sålunda **hefton** en onöjaktig skrivning för *Halfdan*.

652. Kumla, Övergrans sn.

Pl. 24.

Litteratur: B 342, L 40, D 1: 274. Ransakningarna 1667—84; GotlandsLagen, utg. av J. Hadorph (1687), Föreläsaal; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 217; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 124; UFT h. 1 (1871), s. 30; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 47.

Äldre avbildningar: Träsnitt signerat »J. L.», d. v. s. J. Leitz (i GotlandsLagen 1687, i Peringskiölds Monumenta och B 342); Dybeck a. a.

Runstenen står på en låg kulle 13 m. NÖ om landsvägen Stockholm—Enköping, 200 m. ÖSÖ om Lill-Kumla handelsbod.

Stenen är en av de tre runstenar, som enligt *Ransakningarna* funnos »på Kumbla Gierde» (se ovan U 651). Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »I Kumbla gärde d. 2 och större» (B 342: »Kumbla Gärde»). Stenen har sedermera, okänt när, blivit flyttad till sin nuvarande plats. Dybeck: »Runstenen står vid landsvägen, mellan byn och Grans kyrka.» UFT h. 1 (1871): »Nu upprest på Lill-Kumla egor vid stora landsvägen.» Stenen hade efterhand blivit starkt bakåtlutande och restes därför ånyo 1943 till vertikal ställning.

Ljusgrå, kvartsrik granit. Höjd över marken 2,46 m., bredd 1,35 m. Ytan är mycket hård och ojämn, svår att hugga på grund av de många kristallerna. Ristningslinjerna äro därför mycket svåra att följa. Ristningen är grund och ganska otydlig.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 342):

[k]u[ni]l⁵tr · let · k¹⁰era · [m]erki · p¹⁵esa · at ·
 · p³⁰ial[f] · - · su[n] ·] sin · auk · [i]ftir · sik · sialfa ·
 · ar[b]iurn · iuk ·
 · stain · pinsa ·

Gunnhildr let gærva mærki þessa at Pialf[a], sun sinn, ok æftir sik sialfa. Arbiorn hiogg stein þenna.

»Gunnhild lät göra dessa märken efter Tjälve, sin son, och efter sig själv. Arbjörn högg denna sten.»

Till läsningen: Intet spår kan nu upptäckas av 1 **k**. Av 3—4 **ni** finnes endast hst delvis i behåll. 5—7 **l^{tr}** är tydligt. 9 **e** är sannolikt stunget, men med absolut visshet kan ej avgöras,

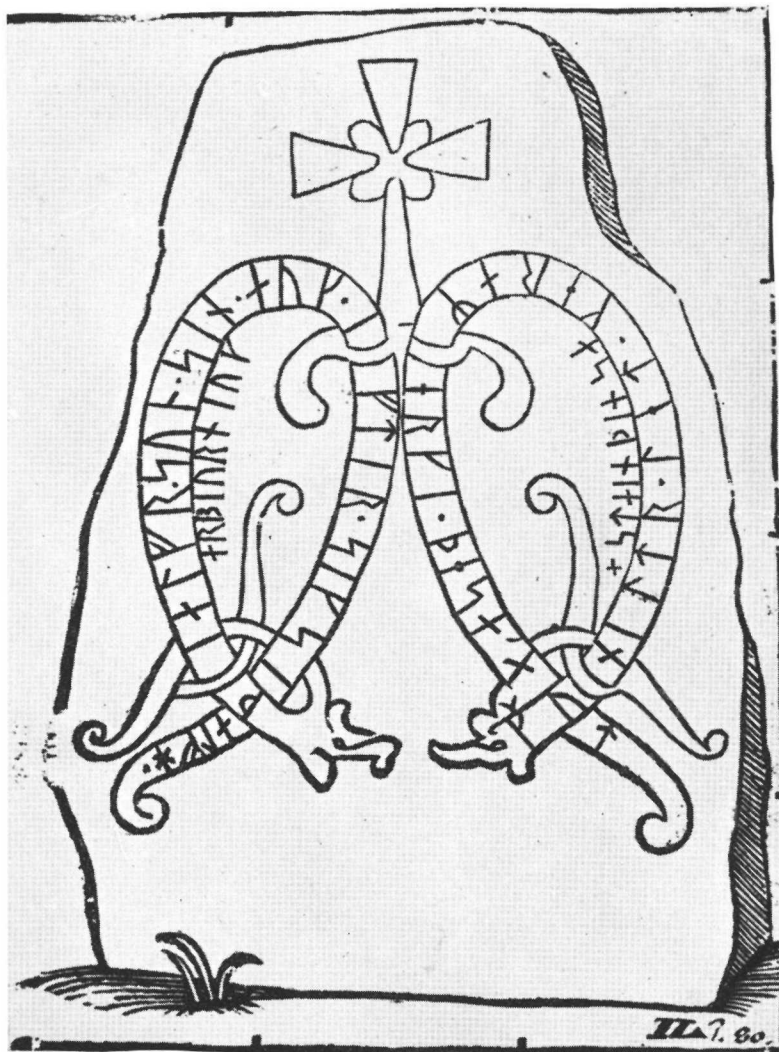

Fig. 60. U 652. Kumla, Övergrans sn. Efter B 342.

om fördjupningen är huggen. Av 11 **k** kan endast ett stycke av bst spåras. Mellersta delen av 12 **e** är skadad. Övre delen av 15 **m** är helt förstörd, med bst. 16 **e** och 21 **e** äro säkert stungna. Övriga runor inom h. rundjuret äro säkra. Av 30 **f** finnes endast en hst. Av r. 31 finnes intet spår. Stenytan är mycket knottrig. Endast nedre delen av hst i 34 **n** är i behåll. Också av r. 41 är endast nedre delen bevarad; huruvida runan har varit stungen, kan därför ej avgöras. De övriga runorna inom v. rundjuret äro tydliga. Av 57 **b** finnes intet spår. De återstående runorna äro svaga — särskilt gäller detta 59 **u** och bst i 60 **r**. Huruvida 71 **i** har varit stunget, är ovisst.

B 342: 1—7 **kuniltr**, 9 **e**, 12 **e**, 16 **e**, 21 **e**; 26—31 **pialfr**, vilket sannolikt är felläsning för **pialfa**. 54 **h**, 57 **b**. — Dybeck: 1—7 **kuniltr**; 9, 12, 16, 21 **e**. 26—31 **pialfr**. 54 **a**, 57 **b**.

Om namnet *Gunnhildr* U 288, om *Pialfi* Sö 194. Namnet *Arbiorn* förekommer även i två inskrifter från Skoklosters sn, U 682 och U 688, i båda fallen som namn på den som har ristat stenen. Ett annat belägg på namnet finnes i U 740. *Arbiorn* är givetvis en form av *Arnbiorn*, som är tämligen väl belagt i medeltida urkunder (Lundgren).

Om ristaren Arbjörn se E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 47.

653. Kumla, Övergrans sn.

Pl. 24.

Litteratur: B 337, L 41, D 1: 42. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 218; UFT h. 1 (1871), s. 30; Handlingar i ATA 1906, 1943.

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 337); Dybeck a. a.

Runstenen står vid södra sidan av landsvägen Stockholm—Enköping, mitt emot vägskalet för vägen till Örsundsbro, 100 m. NV om Lill-Kumla handelsbod. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna».

Stenen är en av de tre runstenar, som enligt *Ransakningarna* funnos »på Kumbla Gierde» (se ovan U 651). Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Kumbla gärde i Grän sochn» (B 337: »Kumla Gärde»). Och över sidan läses följande: »Den tredie Kumbla gärdes Runsteen, hafwer man igenfunnit norr om dessa två förbemelte [d. v. s. U 651 och U 652], på Academiæ ägor nederstielpter liggiandes.» Dybeck: »Sten ligger å lill-Kumla gärde, omkring 100:de famnar sydvest från byn.» I en skrivelse till VHA Akad. ¹⁵/₃ 1864 meddelar Dybeck, att stenen »ligger midt i en sädesåker» och föreslår, att den skall resas. Förmodligen har detta skett, och stenen har då blivit flyttad till sin nuvarande plats vid landsvägen. Enligt beskrivningen till Geologiska kartbladet »Sigtuna» fanns den »vid Lillkumla gård vid landsvägen, stående på en berghäll». UFT h. 1 (1871): »På Kumla gärde vid stora landsvägen och afvägen till Arnö.» Runstenen, som var sönderslagen i två delar, lagades år 1943 och flyttades samtidigt 2 m. från vägkanten, då den tidigare stod alltför nära vägen, som här gör en kraftig kurva. I samband med vägomläggning flyttades stenen hösten 1948 14 m. åt SV.

Brungrå, grovkornig gnejs. Höjd 2,15 m., bredd 1,05 m. Ristningens höjd 1,43 m., bredd 0,85 m. Framsidan är upptill bruten i trubbig vinkel, så att övre delen utgör två plan. Ristningen är något skadad på v. sidan, ett par avflagingar finnas i mitten. Linjerna äro breda, men ganska grunda. Runorna nå ofta ej fram till ramlinjerna.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 337):

× purkil · huk + ufhikr × huk × þusthin + þair · kerþu · merki + þesa + at · uifast · fa[þur · si]n

Þorkell ok Ofæigr ok Þorstæinn þair gærdü mærki þessa at Vifast, faður sinn.

»Torkel och Ofeg och Torsten de gjorde dessa märken efter Vifast, sin fader.»

Till läsningen: Sk framför 1 þ är säkert. 7, 12, 16 och 23 h ha två tydligt huggna bistavar. Sk efter 9 k står i en grund grop. 14 k är icke stunget. 30 k är icke stunget. 31 e har en bred fördjupning mitt över staven, troligen huggen. Stungna äro sannolikt också 36 e och 41 e. 33 þ är skadat. Nedanför korset är ett stycke bortslaget. De sista runorna ha härigenom blivit skadade eller helt förstörda.

Hadorph och Leitz (B 337): Intet sk framför 1 þ. 7—9 × uk. Slutet av inskriften, inom korsfoten, är bevarat: 52—59 faþur · sin. Peringskiöld anmärker: »Här läses h fyra gånger uthi samma bemärkelse som a.» — Dybeck: Intet sk framför 1 þ; 7—9 × uk. 12 a, 16 a, 23 a. 52—59 faþur · sin.

Om namnet *Ofæigr* se U 2, om *Vifastr* se Sö 282 och E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 101.

Valla, Övergrans sn.

Enligt uppgift i *Ransakningarna* (1672) skulle finnas »i Walla Gierde 1 Runsteen.» Någon sådan är emellertid icke känd från andra källor. Möjligen kan det vara fråga om en bautasten utan inskrift.

654. Varpsund, Vi ägor, Övergrans sn.

Pl. 25, 26.

Litteratur: B 343, L 38, D 1: 37. J. Bureus, Runakänslanäs lärspan (1599), Fa 6 s. 58 n:r 76 (Bureus' egen uppteckning), Fa 10: 2 n:r 6, Fa 5 n:r 149, Fa 1 s. 37; Ransakingarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 216, Ättartal för Swea och Götha KonungaHus (1725), s. 22; P. Elvius och J. Arenius, De Fierdhundria (diss. 1717), s. 104; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 443; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 91 f.; R. Dybeck, Reseberättelse 1858, 1860, 1865; VHA Akad:s protokoll 1860 § 343; S. Grundtvig i [Dansk] Historisk Tidskrift III: 5 (1866—67), s. 602; UFT h. 1 (1871), s. 29, h. 5 (1876), s. 86; S. Bugge och E. Brate, Runverser (ATS 10: 1), s. 21 f., 401; H. Schüek, Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria 1 (1904), s. 204; O. Montelius i Fornvännen 1914, s. 109; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 67; O. v. Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 16, 43, Runorna i Sverige (1928), s. 53, 55, Sparlösa-stenen (1940), s. 53, Anteckningar 1903 (UUB); E. Olson i Yngvars saga viðforla (1912), s. 52; E. Wessén, Anteckningar 1910, Om Ingvar den vittfarne (i: Södermanlands Fornminnesförenings Årskrift 1937), s. 15; E. Hjärne, Rod och runor (1947), s. 115.

Äldre avbildningar: Bureus, kopparstick (1599; även i Fa 10: 2 och Fa 5); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 343); Dybeck a. a.; v. Friesen, foto 1903 (UUB; Upplands runstenar, s. 43, Runorna i Sverige, s. 55; även i: Uppland. Utg. av O. Lundberg, 1935, s. 128).

Runstenen står på grusåsen 100 m. SV om Varpsundsbron, 30 m. V om Ullfjärdens och 50 m. Ö om Ryssvikens strand. Ristningsytan vetter åt N. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna».

Inskriften var väl känd av Bureus och upptagen redan på hans runtavla 1599. Platsen säges vara: »På Varpesundz udd i Grän sokn» (Fa 10: 2, Fa 6, Fa 5). Stenen omtalas i *Ransakingarna*, i relationer från 1669 och 1672: »Wijdh Färiestaden Warpsundh en hög mz ehn lång steen vthi aff en famps högd» (1669), »Item Een Långh och Högh steen wedh Warpsundz färgiestadh på bakan medh bookstäfwer och Kårs öfwer det som skrifwit stäär» (1672). Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Warpsundz udden i Öfwer Gran» (B 343: »Varpsundz udden», L 38: »Warpsunds udde»). I *Ättartal* (1725) uppger Peringskiöld platsen felaktigt som »Skarpsund och Tible Sochn». Dybeck omtalar stenen i sina reseberättelser 1858, 1860 och 1865: »Runstenen vid Varpsunds udde, Öfver Grans socken, står ännu å sin höga plats, men inskriften är här och der skadad. En viktig rättelse i den bautilska läsningen gjordes» (1858); »Den präktige Varpsundsstenen, B 343, L 38, står ännu på den sköna udden mellan Arnösjön och Ullfjärden. En grusgrop icke långt från honom borde icke vidare få vidgas» (1860); »Den förträffliga Runstenen vid Warpsund . . . skall snart nog störta till marken och krossas, derest icke en säker stenläggning anbringas omkring hans fot» (1865). Redan 1860 hade emellertid Dybeck fått Vitterhetsakademiens bemyndigande att resa stenen. I *Sveriges runurkunder* skriver Dybeck: »En af nordens präktigaste runstenar i en intagande trakt! Rest ytterst å ett näs mot Varpsundet, som

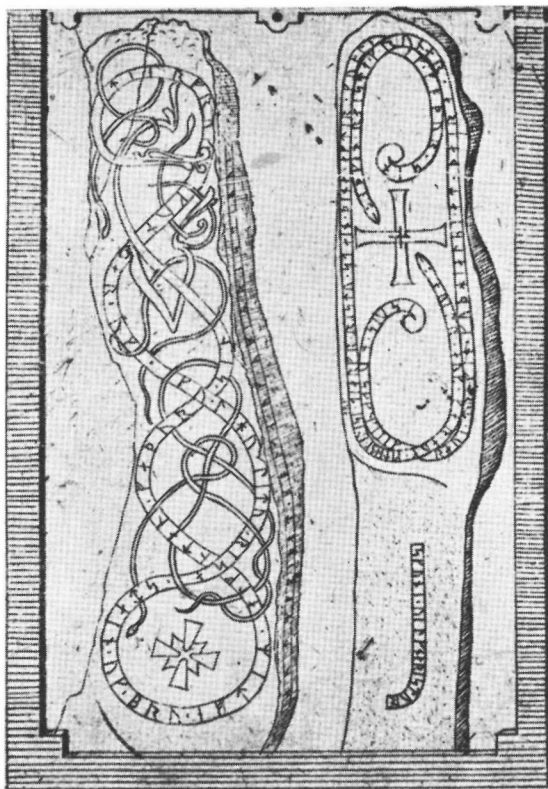

Fig. 61. U 462. Prästgården, Vassunda sn (t. v.) och U 654. Varpsund, Övergrans sn (t. h.). Efter kopparstick av Bureus 1599, i förstoring.

skiljer den af skumma skogar och höjder omgifna Ullfjärden (? Ullffjärden) från den leende Arnösjön, båda tillhörande Mälaren.»

Stenen står utan allt tvivel kvar på sin ursprungliga plats. Den har, såsom Dybeck framhåller, ett ovanligt naturskönt läge. Den har varit synlig på långt håll från sjön både i öster och i väster, liksom den måste ha tilldragit sig uppmärksamheten hos de resande som färdades fram på den viktiga leden från Skoklosterlandet och Håtuna mot bygderna i söder och väster.

Gnejs, kornig och knottrig, oroligt strimmig. Höjd 2,94 m., bredd (över korsmitten) 0,57 m. Ristningens höjd 1,60 m., bredd 0,50 m. Den ristade ytan är jämnad men dock mycket knottrig. Vissa mineral i stenen ha vittrat hastigare än andra, och därigenom ha i ytan uppstått fåror och fördjupningar, som verka förvillande och äro svåra att skilja från de huggna ristningslinjerna. Inskriften är delvis mycket svårläst.

Inskrift:

+ a - - itr : auk · kar · uk : kiti : auk : - [I]isi : auk · tiarfr : ris[t]u : stain : þena : aftir : kunlaif : foþur sin

is u[a]s nustr · m[i]þ ikuari : tribin kup : hialbi : ot þaira

al - ikraistik · runar

is kuni + ual · knari stura

[Andvettr] ok Karr ok kiti ok [Blesi] ok Diarfr ræistu stæin þenna æftir Gunnlæif, faður sinn. Es vas austr með Ingvari drepinn. Guð hialpi and þaira. Alrikr(?) ræist-ek runar. Es kunni val knærri styra.

»Andvätt och Kår och kiti och Bläse och Djärv reste denna sten efter Gunnlev, sin fader. Han blev dräpt österut med Ingvar. Gud hjälpe deras ande. Jag Alrik ristade runorna. — Han kunde väl styra skeppet.»

Till läsningen: Sk + framför 1 a är ej fullt säkert. I första namnet äro runorna 1 a och 4—6 itr säkra. Båda bst i 5 t äro tydliga. Av r. 2 finns en hst, svagt, men säkert; runan kan ha varit n, men av bst finns intet spår. Möjligen har den varit ansatt osedvanligt högt. Hst r. 3 svag, men säker; avståndet till 4 i talar för att runan varit u eller r. En naturlig fördjupning (som sträcker sig tvärs över stenen) har formen av bst i r och har uppfattats så av Bureus, Hadorph, Dybeck; säkerligen utan grund. Att namnet varit **anuitr** (icke **anuntr**), framgår med full visshet av dubblettinskriften U 644, och det motsäges icke på något sätt av vad som nu kan urskiljas på stenen. 10 k är icke stunget. Övre stapeln i 12 r är borta. 15 k och 16 i äro mycket tydliga; de ha icke varit stungna. 17 t är tydligt. Absolut icke binderuna sl. Av r. 22 finns hst i behåll, jämte allra översta delen av en bst upptill t. h. Runan kan ha varit b. Av bst i 23 l kan numera svårligen något upptäckas. 24 i kan möjligen ha varit stunget. V. bst i 30 t är tydlig; spår finnas av den högra. Av 39 t finns endast hst:s nedersta del. 47 e är tydligt stunget. 55 k är icke stunget. 45 och 57 n ha alltifrån början haft bst endast på h. sidan av hst. 59 a är säkert. 63 o är tydligt; icke a. Intet sk efter 66 r och 69 n. — Inskriften i andra runslingan börjar nedanför korset, i jämnhöjd med 1 a, sålunda i ormens stjärtända. De båda inskriftsbanden löpa sålunda symmetriskt: först inifrån nedåt och sedan utmed stenens ytterkant nedifrån uppåt. Kompositionen är tydligen gjord med stor beräkning. Framför 70 i finns intet sk; icke heller efter 71 s eller 74 s. Av bst i 73 a kan intet spår upptäckas. 75 n sannolikt, fel för a. 78 t och 79 r svaga, särskilt v. bst i t och övre bst i r. 80 m tydligt, men 81 l nästan helt borta. Bst i 82 þ defekt. 83—88 ikuari ganska tydligt. H. bst i 89 t borta. 91 i, icke a.

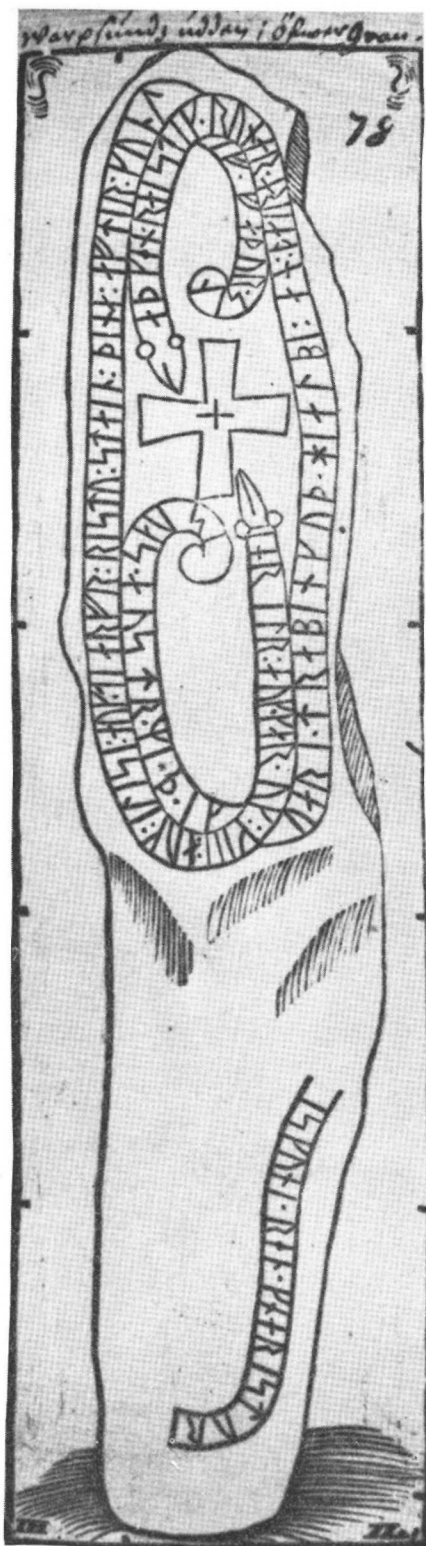

Fig. 62. U 654. Varpsund, Övergrans sn.
Efter B 343.

92 **b** tämligen tydligt. Intet sk efter 94 **n**. 95 **k** är icke stunget. Bst i 98 **h** äro otydliga. Endast en rund, vittrad fördjupning mitt på hst. 100 **a** och 101 **l** äro tydliga. Av 102 **b** finns endast övre delen i behåll. 104 **o** är ej fullt säkert. Endast nedre bst är säker; runan kan ha varit **a**. V. bst i 105 **t** kan ej spåras. Intet sk efter 105 **t**. 110 **a** har bst endast på v. sidan av hst. — Den nya meningen, r. 111—127, börjar vid rundjurets huvud och är så avpassad, att den fyller utrymmet inom slingan. 110 **a** och 127 **r** mötas alltså och stå tätt tillsammans. Något sk finnes här icke. Intet sk framför 111 **a**. 111 **a** och 112 **l** äro någorlunda tydliga. Följande runa är förstörd. De svaga resterna likna närmast **l**, men det kan lika väl ha varit **r**; däremot icke **k**. Även 114 **i** svagt. Däremot förefalla 115—116 **kr** säkra. 117—122 **aistik** djupt huggna, men naturliga fårör försvåra läsningen. 123 **r** med dåligt formad bst. Bst i 125 **n** mycket svag. Också bst i 127 **r** förefaller oregelbunden. — Inskriften nedtill på stenen är någorlunda väl bevarad och säker. Intet sk framför 128 **i**, efter 129 **s**, 141 **i** och 146 **a**. 135 **a** förefaller säkert; likaså 139 **a**. Bst i 138 **n** är tydlig på v. sidan av hst. 144 **u** är icke stunget.

Bureus (F a 6): **arilr · auk · kar · auk · kiti · auk · ilisi · auk · tiarfr · ristu · stain · pina · aftir · kunlaif · fopur sin · is uis · nuskk m -- ikraui · trifin · kup · hialbi · at paira · epken raista · k · runar · s kuni uil knari stur**. Bureus har uppfattat 128 **i** som ramlinje. Inskriftens **u**- och **r**-runor är svåra att skilja åt, och Bureus har missuppfattat 85 **u** och 87 **r**. — Hadorph och Leitz (B 343): **arilr : auk · kar · uk · k --- : auk : ilisi : auk · tiarfr : ristu : stain : pina : aftir : kunlif · fapur · sin is uas · austr · miþ · ikuari · trabin kup · hialbi : an : paira · apken · raistik · runar is kuni · ren · knari sturi**. — Dybeck: 1—6 **aratr**, 15—18 **kisli**, 22—26 **llisi**; 59 **a** saknas; 63 **a**; 75 **a**; 104—105 **ant**. 111—127 **apken · raistik · runar**. 134—136 **ual**, 146 **a**. Dybeck anmärker: »Samstafva runorna **sl** i **kisli** återfinnas i samme mans namn å stenen N:o 46 här nedan [= U 644]. Jag läste vid de tre första besöken **kisi**. Första runan, **b**, i **blisi** är, såsom ritningen visar, utförd; en knöl i stenen tör hindrat fulländningen. Hon är här efter nyssnämnda inskrift under N:o 46 tagen för **b**. I **ant** möta åter samstafva runor.»

v. Friesen: **+ a -- itr : auk · kar · uk : kisli : auk : - lisi : auk · - iarfr : ris - u : st - in : pena : aftir : kunlaif · fopur sin is u - s aust - m - þ · ikuari : tribin kup : hialbi : oþ paira aþ - ikr - istik · ru - ar is kuni · ual : knari stura**. Om binderunan **sl** anmärker v. Friesen: »Bistafvens nedre ända och hufvudstafvens midt äro möjl. förbundna med ett streck.»

Brate har i namnet på ristaren velat återfinna den Äskil, som har signerat Ingvar-stenen L 731 Svinggarns kyrka. Han antog därför, »att **apken** vore felläsning för **askil** men lyckades efter besök 1906 och 1907 först 10 sept. 1916 finna rätta läsningen. Det **l**, som O. v. Friesen läst efter **a**, är alldeles rik-

tigt, av **a** finnes blott övre staven, som korsats av bistaven och därpå viker av åt h., såsom mellanstreck till **s**, som mynnar in i staven till **l**. B 343 **ap**, O. v. Friesens **al** är alltså en bindelruna av **asl**, som utan tvivel utgör förkortning av **askil**. I det följande B 343 **ken** ser **k** ut som **p** med avflagad bistav, av vars översta del en fåra synes finnas; **k** kan hava funnits, men dess bistav vore i så fall spårlöst borta; **r** som O. v. Friesen läser, synes mig däremot omöjligt, då dess nedre streck skulle vara synligt i avflagringens nedre gräns; B 343 **e** är möjligt men är snarare **a**; **n** även mycket möjligt, men kan ock vara **k**; B 343 **ken** kan alltså läsas **pan**, vilken läsning jag håller för riktig och att utgöra det. pron. *pan* till relativsatsen **is kuni · ual : knari stura**. Verbet läser O. v. Friesen **ristik**, men verbets **r** är det, som O. v. Friesen läser i slutet av **alrikr**; den följande runan kan icke vara **r** men väl **a**, vars bistav utgör en fåra; **is** äro tydliga, av **t** är övre delen förstörd, men bistavarnas nedre del tyckes dock finnas; **i** ser ut som **k**, vars bistav väl får antagas icke vara huggen, då **k** följer med en likadan bistav och därefter punkt. Enligt min mening står alltså: **asl pan raistik · runar is kuni · ual : knari styra**. 'Den Äskil, jag, ristade runorna, som kunde väl skeppet styra' . . . Även på 2 [= U 654] har alltså Äskil namngivit sig som ristare.»

Brates läsning 111—112 **asī** måste avgjort betecknas som oriktig. En sådan förkortning av ristarens namn för **askil** förefaller ytterst osannolik, liksom också den syntaktiska sammanbindningen av de båda satserna överst på stenen och nedtill måste avvisas. Detta tillagda meddelandet *is kuni val knæri styra* hänför sig till den man, till vars minne stenen är rest, icke till ristaren. Brates läsning av det svåra stället är influerad av hans övertygelse, att ristaren Äskil också har utfört U 644 och U 654, vilket med säkerhet icke är fallet.

Genomgången av de äldre läsningarna visar otvetydigt, att inskriften redan i början av 1600-talet var ungefärligen lika skadad och svårläst som nu. Lyckligtvis kan den delvis suppleras med hjälp av U 644, den andra minnesstenen över Gunnlev, som hans fem söner ha låtit resa vid Ekala bro och som otvivelaktigt är utförd av samme ristare. De båda stenarna böra betraktas som fullt samtida.

Varpsund-stenen är i flera avseenden ett av Upplands intressantaste runminnesmärken. Med sin enkla, stiliserade ornamentik gör den vid jämförelse med flertalet runstenar i trakten ett ålderdomligt intryck. Mönstret är detsamma som på systerstenen vid Ekillabro (U 644), endast med en av ristningsytans långsmala form betingad variation. De båda ormkropparna äro lagda i enkla, symmetriska figurer, och de äro till det yttersta utnyttjade för sitt ändamål, de äro fyllda med runor. Utrymmet dem emellan är upptaget av ett enkelt kors. För övrigt ingen onödig utsmyckning, inga blott dekorativa detaljer. Det är helt och hållet skriften, som påkallar uppmärksamheten.

Inskriften är en av de längsta, med över 150 runor. Den är komponerad med stor omsorg och eftertanke. Själva minnesskriften, med de många namnen och med den vanliga formuleringen, fyller den ena ormkroppen. Den andra innehåller tre korta satser: ett meddelande om den döde (*Es vas austr með Ingvari drepinn*), en bön för hans själ (*Gud hialpi and þæira*) och en uppgift om ristaren (*Alrikr raist-ek runar*). Antalet runor var i denna runslinga betydligt mindre — 58 gentemot 68 i själva minnesskriften —, och runorna stå därför också synbart mera spatiöst, särskilt i början. Den runkunnige betraktaren upptäckte snart, hur han skulle läsa, och ett litet kors vid det nedre ormhuvudet angav förmodligen för honom inskriftens början. Då han hunnit igenom skriften i den ena ormslingan, måste han återvända till ungefär samma ställe på stenen och därifrån följa den andra slingan, sålunda från stjärtändan, nedåt och utefter högra sidan uppåt. Han kom här till den välkända böneformeln, varmed inskrifterna gemensamt slutade. Sedan kunde han ej fortsätta längre i samma riktning. De runor, som nu mötte, voro vända åt annat håll. Ristaren har, förmodligen av dekorativa hänsyn, velat låta en

del av inskriften börja även i det övre ormhuvudet. Han har noggrant beräknat utrymmet, så att det passade ihop. Slutligen har han begagnat en för ristning användbar yta nedtill på stenen för sitt sista meddelande: *Es kunni val knærri styra*. Det står skilt från det övriga och därför utanför sammanhanget. För samtiden vållade det ingen olägenhet; man visste väl, vem det var som avsågs.

Utan svårighet kunde de båda sista meningarna ha bytt plats med varandra. Det hade t. o. m. varit naturligt, förefaller det, om ristarens signatur fått sin plats utanför själva inskriften. Möjligen beror den faktiska ordningen på att satsen *Es kunni val knærri styra* icke från början var avsedd att ingå i inskriften, då denna planlades. Den är ett senare tillägg.

En granskning av det sätt, varpå ristningen har utförts, har en viss betydelse för en språklig fråga, som bl. a. angår denna inskrift. Två satser börja med pronomet *es*: *Es vas austr með Ingvari drepinn*; *Es kunni val knærri styra*. Båda ha en markant självständig plats på ristningsytan. Det är icke tänkbart, att de äro grammatiskt underordnade satser, utan de måste vara självständiga huvudsatser. *Es* är m. a. o. ett anaforiskt pronomen 'han', icke ett relativt pronomen 'som'. Ett stöd härför är också, att Varpsund-stenens *Es vas austr með Ingvari drepinn* direkt svarar mot Ekillas bro-stenens *Hann fell austr með Ingvari*. *Es* är sålunda likvärdigt med *hann*, och de båda orden kunna ännu användas omväxlande. Jfr O. v. Friesen, *Sparlösastenen* (1940), s. 53, och om denna fråga se senast Sven B. F. Jansson i *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift* 5:2 (1942) och G. Lindblad, *Relativ satsfogning i de nordiska fornspråken* (1943), s. 11 f.

Om de många namnen i inskriften se ovan U 644.

Varpsund-stenens *es vas . . . drepinn* svarar mot Ekillas bro-stenens *hann fell*. Gunnlev har alltså fallit i strid; han har icke blivit dräpt i försåt.

Överraskande är det plurala pronomenet **þaira** i satsen *Guð hialpi and þeira*. Förmodligen syftar det, utom på Gunnlev själv, på hans kamrater och följesmän i Ingvarståget.

»Han kunde väl styra skeppet.» Gunnlev har sålunda haft ett eget skepp, säkerligen fullt utrustat med män och vapen. Han var *styrimaðr* på sin »knarr» och hade där ett självständigt befäl över det manskap, som han själv sörjde för. Ingvarståget har utan tvivel varit organiserat på så sätt, att ett antal storbönder och hövdingar i Uppland och Södermanland ha slutit sig tillsammans i ett storföretag under Ingvars ledning. Gunnlev var en av dem. Hans eftermäle är, att han var en god skeppshövding.

Om formen **foþur** se ovan U 644. Adverbet *val* 'väl', med a-vokal, är en form som synes vara säkert styrkt både i isländskan och fornsvenskan (Ad. Noreen, *Aisl. Gramm.*, 4. Aufl., § 168, *Aschwed. Gramm.* § 172).

Ristaren använder, märkligt nog, icke **r**-runan: **tiarfr**, **aftir**, **þaira**, **runar**. I Ekillas bro-inskriften (U 644) har han en gång **r**: **aftir**, men annars **r**: **tiarfr**, **þir**. Han använder **o**-runan som tecken för nasalerat *a*: **ot** U 654, **ontini** U 644, men även som tecken för labialiserat *a* (å-ljud) i **foþur** U 644, 654.

Läsningen av ristarens namn är tyvärr icke alldeles säker. Brate vill återfinna ristaren Äskil, känd från Ingvar-stenen vid Svingarns kyrka (L 731). Detta kan, såsom förut har framhållits, icke vara riktigt. v. Friesen håller det för möjligt, att U 644 och U 654 äro ristade »af en man — det är ovisst om ristaren hetat Erik eller Alrik — hvilken i västra Uppland utfört 10 à 15 stenar, bland dem Ullunda-stenen i Tillinge socken» (L 730). Ristarens namn är angivet på runstenen L 774 Rotbrunna, Härnevi sn, som **airikr** Erik, och v. Friesen ifrågasätter, att den rätta läsningen av ristarnamnet på Varpsund-stenen är **airikr** i stället för **alrikr**. Brate har emellertid med rätta invänt, att »korsformen och ornamentiken å dessa runstenar [U 644 och U 654] är en annan och upplysningarnas utförlighet i deras inskrifter skiljer sig från Eriks inskrifters ytterliga knapphet».

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Bureus och Aschaneus):

... **gair** · **let** · **ke[ra]** · **merki** · **pisa** · **auk** · **sigfus** · **at** · ... **burubur** · **sin** ·

5 10 15 20 25 30 35 40

... -*gæirr* let göra märki þessa ok Sigfuss at ... broður sinn.

»... -ger lät göra dessa märken, och Sigfus, efter ... sin broder.»

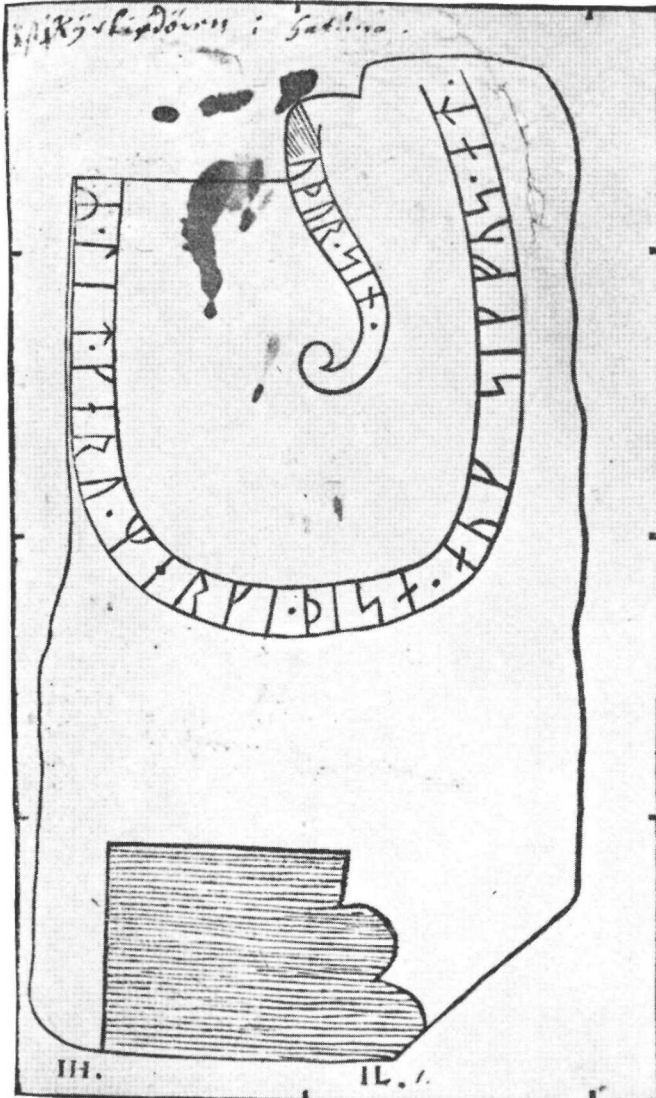

Fig. 64. U 655. Håtuna kyrka. Efter B 306.

Inskriftens formulering är egendomlig: »-ger lät göra dessa märken, och Sigfus ...» i stället för »-ger och Sigfus läto göra dessa märken».

»Dessa märken» avser utan tvivel minnesvården i sin helhet, icke endast runorna. Om så hade varit fallet, skulle ristaren säkerligen ha använt ett annat uttryck: »lät rista dessa runor» e. dyl. Uttrycket »lät göra dessa märken» på U 655 och U 656 har en motsvarighet i uttrycket »läto resa dessa märken» på U 657.

Till läsningen: 1 **g** är tydligt stunget. Likaså 6 **e**. Övre delen av 7 **t** är skadad; h. bst dock svagt synlig. Övre delen av 8 **k** skymtar svagt. Om runan har varit stungen, kan ej avgöras. 9 **e** är tämligen väl bevarat. Särskilt är den runda pricken tydlig. Endast spår av hst i 10 **r**. Av 11 **a** finns endast hst:s övre och nedre del i behåll. 13 **e** är stunget. 18 **i** är icke stunget. 26 **g** är tydligt stunget.

Runorna 1—3 **gai** och 32—34 **bur** voro dolda under en dörrpelare och kommo i dagen först då stenen togs fram. Bureus: 6 **i**, 8—11 **kera**, 13 **e**, 26 **g**. — Aschaneus (F b 18): 6 **i**, 8—11 **kera**, 13 **e**, 26 **g** (F a 6: 6 **i**, 9 **a**, 13 **i**, 26 **k**, 30 **i**). — Rhezelius: 6 **i**, 8—11 **kara**, 13 **e**, 26 **g**. — Hadorph och Leitz (B 306): 6 **i**, 8—11 **keru**, 13 **e**, 26 **k**. — Dybeck: 6 **i**, 8—11 -**er**-, 13 **e**, 26 **g**, 32—38 **urubur**. »Första namnet är, med undantag af sista runan, täckt af en stor gråsten, som djupt ingår i den öfverbygda dörrposten. Den del af stenen, hvarå inskriftens sista namn varit, är bortfallen och förkommen.»

Namnet på den döde, över vilken stenen har blivit rest, har funnits i den förlorade delen av inskriften. Stenen har blivit rest av tvenne bröder; den förste har haft ett namn sammansatt med -*gæirr*, -ger, den andre har hetat *Sigfuss*. Detta namn synes under vikingatiden ha varit sällsynt i Sverige. I runinskrifterna finnes utom U 655 endast ett säkert belägg: Ög 219. En utveckling av *Sigfuss* är emellertid sannolikt formen *Siguss*, varom se U 232.

656. Bjursta, Håtuna sn.

Litteratur: L 7 (Tillägg N:o 1 a, s. 292), D 1:17. J. Bureus, Monumenta Sveo-Gothica haftenus exsculpta (1624), n:r 28 (Fa 10:1 n:r 28), Fa 6, s. 69 n:r 118 (Bureus' egen uppteckning), s. 102 n:r 41 (Aschaneus), s. 178 n:r 67 (Rhezelius), Fa 10:2 n:r 57, Fa 5 n:r 208, Fa 1 s. 51; M. Aschaneus, F b 18 s. 277 f., 409; Ransakningarna 1667—84; O. Celsius, Svenska runstenar (Fm 60) 1, s. 217; R. Dybeck, Svenska runurkunder 2 (1857), s. 23 (n:r 77), Reseberättelse 1858, 1860 (ATA), Skrivelse till VHA Akad ^{15/3} 1864; UFT h. 1 (1871), s. 50; P. J. Lindal, Forskningar i Sigtuna-ängden hösten 1875 (ATA); E. Floderus, Skrivelse till Riksantikvarien ^{10/11} 1928 (ATA).

Avbildningar: Bureus, teckning (i Fa 10:2), träsnitt (i Monumenta 1624, i Fa 5 och i Fa 10:1); Aschaneus, teckning (i F b 18); Dybeck (D 8:o 77 och D 1:17).

Runstenen fanns enligt Bureus (Fa 6 och Fa 10:2) »Vidh Biursta i Håtuna Sockn», enligt Rhezelius (Fa 6) »Sunan om Biurstad byn». Aschaneus (F b 18) anger platsen närmare: »Opå Biurestad ägor, Sunnan om Byn, på dän herliga huijlovalden där, ligger dänna R. S. bakledes, å Luta» och »Dänne R. S. Ligger kullfallen sunnan för Biurestadh, på Backan.» I Ransakningarna omtalas ingen runsten vid Bjursta, men med en annan stil (förmodligen Hadorphs) har gjorts

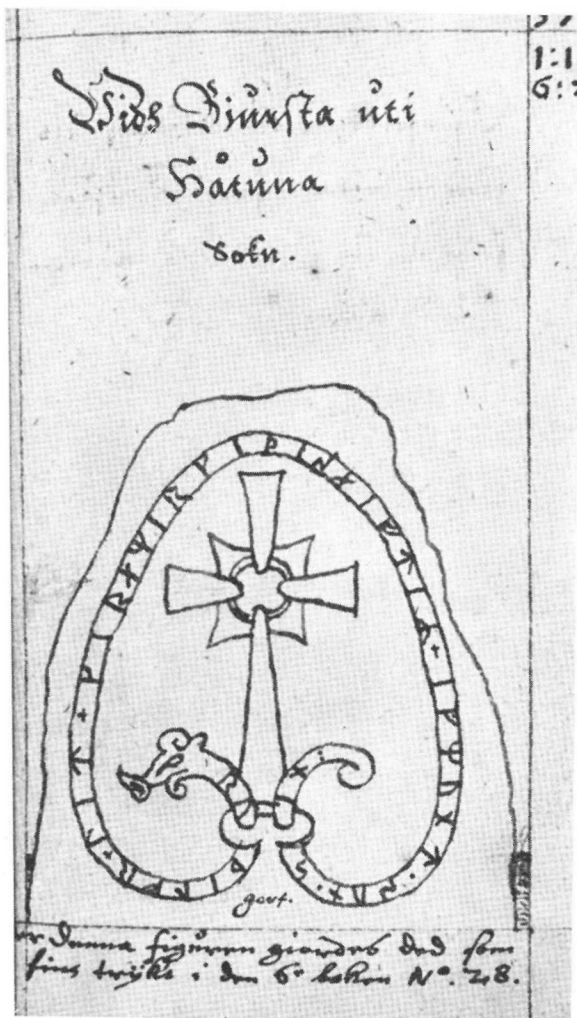

Fig. 65. U 656. Bjursta, Håtuna sn.
Efter teckning av Bureus.

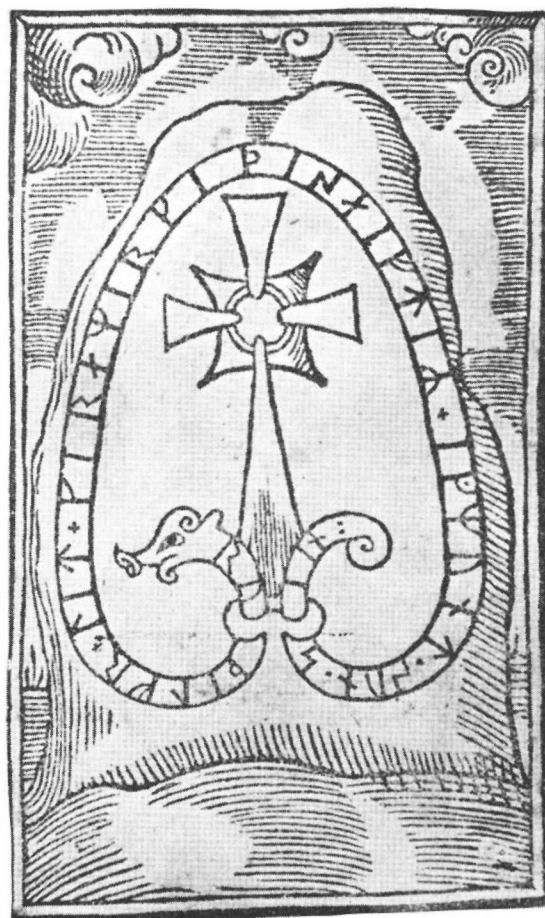

Fig. 66. U 656. Bjursta, Håtuna sn.
Efter träsnitt av Bureus.

ett tillägg: »Bjurstad en Runesten». Någon avbildning finnes icke i Peringskiölds *Monumenta*, endast en blyertsanteckning »Bjurstad, vid. Bur. oafrijtat»; sålunda en hänvisning till Bureus och en upplysning, att stenen icke blivit avritad av Hadorph och hans medhjälpare. På ett anteckningsblad inhäftat tillsammans med *Ransakningarna* i Uppland (F 19: 1) har Hadorph under rubriken »Rester: Rst. i Upland» (d. v. s. resterande runstenar i Uppland) upptagit bl. a. »Håtuna, Bjursta 1 R.» Liljegren tar i *Runurkunder* upp en runsten vid Bjurstad, men han känner icke inskriften. I ett »Tillägg» anför han inskriften under nr 1 a, efter Curios nytryck av Bureus' träsnitt, men platsen anges som »Upland, Håtuna». L 7 och L 1 a (s. 292) avse alltså samma runsten, U 656.

Dybeck lämnar i *Svenska runurkunder* följande uppgifter om runstens plats: »Nordvest från Håtuna kyrka på Bjursta egor sträcker sig söderut en stenig ås, hvarå dock är en mängd vanliga forngrafvar. Öfverst på höjden ses en väldig ättehög, men så skadad att han icke kunnat uppmätas. Stensättningar samt mindre kullar ligga allestädes i sluttningarna, och på åsens vestra sida är bland sådane denne Runsten i nordvestra hörnet af en i tu rum afdelad firsidig stensättning, femton alnar lång och tio alnar bred. Stenen är af granit, från tre kvarter till en aln tjock.» Och beskrivningen kompletteras genom *Sveriges runurkunder*: »Runstenen är i vestra sluttningen af en med många forngrafvar betäckt bergshöjd, och en sämre körväg från Bjurstads gård går nära intill honom samt vidare i rät sträckning mot ofvan nämnde Långbacken» (se U 661). I Dybecks skrivelse till VHA Akad 1864 uppges: »Stenen ligger söder om gården.» Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna», omkring 150 m. Ö om Bjursta, omedelbart S om en mindre väg från Markeby till Håtuna kyrka. Och i beskrivningen till detta kartblad (1865) uppges, att vid Bjursta finnes en stor runsten, liggande.

Några år senare har en olycka drabbat denna tydligen dittills väl bevarade runsten. P. J. Lindal uppger år 1875: »Stenen, som ligger å Bjurstads mark, tillhörande godsägare Engelhardt å Håtunaholm, men arrenderad af kapten Löwenhjelm, har i senare tid blifvit söndersprängd i 9 bitar; men har förut haft en höjd af något öfver 4 alnar.» Enligt uppgift skola styckena senare ha blifvit inlagda i grunden till en statarbyggnad 200 m. N om Markeby. Byggnaden står ännu kvar, men någon runristning har icke kunnat upptäckas på de utåt vända delarna av sten-grunden.

Enligt Dybeck granit. Höjd omkr. 1,80 m., bredd omkr. 1,40 m.

Inskrift (enligt Dybeck):

rupilfr · iit · kira · merki · þisa · eftir · akmunt · sun · sin ·
5 10 15 20 25 30 35 40

(H)rodælfr let gera mærki þessa æftir Agmund, sun sinn.

»Rodälv lät göra dessa märken efter Agmund, sin son.»

Till läsningen: Bureus (F a 10: 2) 7 r, 16 i, 24 i, 29 i, 30 g. Härmed överensstämmer träsnittet (i F a 10: 1). Likaså F a 6, med undantag av att r. 7 här är a. F a 5 har 7 r och at i stället för 24—28 eftir. — Aschaneus (F b 18): 7 r, 16 i, 24 e, 29 a, 30 k, 38—40 siin. F a 6, s. 102: 1—7 rupulfar, 16 i, 24 i, 29—30 ak. — Rhezelius (F a 6): 7 r, 16 i, 24 e, 29—30 ak, 38—40 siin. — Lindal: 4 e, 12 e, 16 e, 21 e, 24 e, 29—30 ak.

Om kvinnonamnet (H)rodælfr se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 109. Agmundr är ett i inskrifterna tämligen sällsynt namn; i Uppland finnas, utom U 656 endast två belägg: U 682 och L 146 Sundbro, Bälinge sn, i Södermanland två: Sö 144 och 170, i Östergötland ett: Ög 224 och i Västergötland tre: Vg 34, 150, 178. I medeltida urkunder skall det vara »rätt vanligt» (Lundgren). Fvn. Agmundr, Qgmundr »tillhör de mäst använda, i synnerhet i Norge» (Lind).

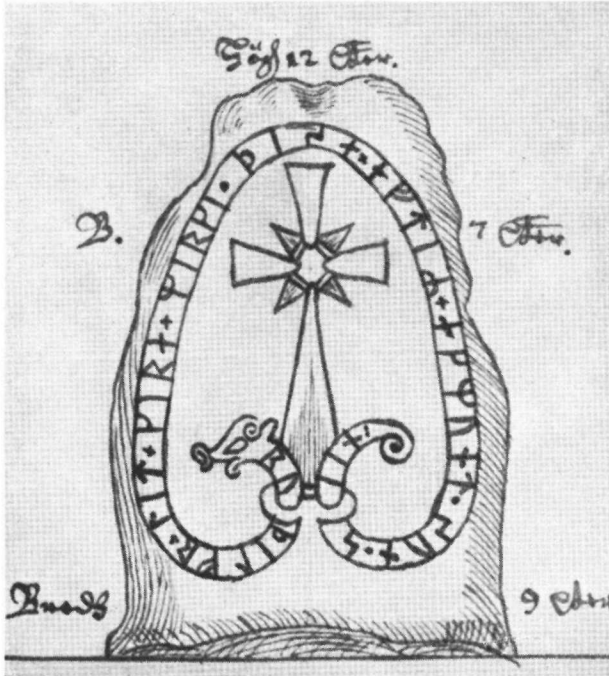

Fig. 67. U 656. Bjursta, Håtuna sn.
Efter teckning av Aschaneus.

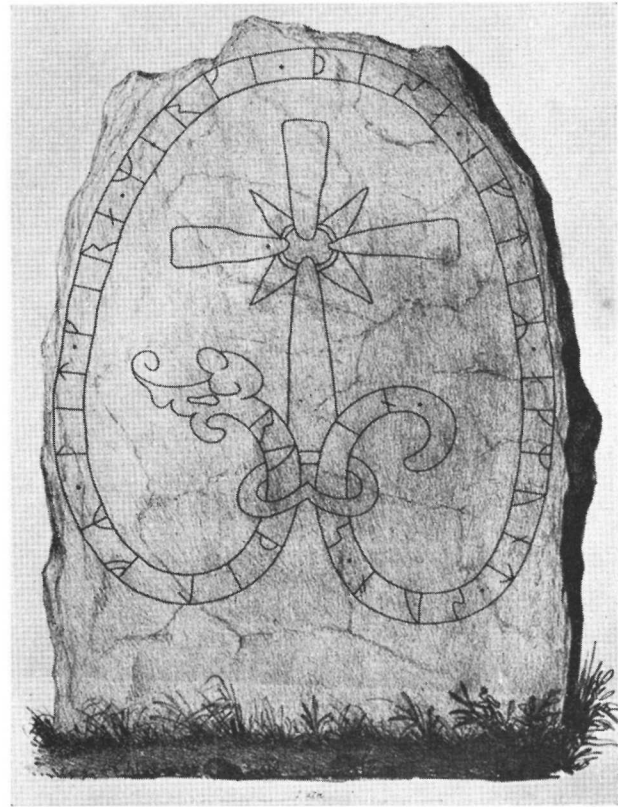

Fig. 68. U 656. Bjursta, Håtuna sn.
Efter D 8:o 77.

Hammarby, Håtuna sn.

Enligt en anteckning i *Ransakningarna* 1667—84 skulle vid Hammarby finnas en runsten: »Hammarby Runest. 1.» Någon runsten från denna plats finnes emellertid icke upptagen i Peringskiölds *Monumenta* eller i *Bautil*. Troligen är det alltså fråga om en uppgift, som vid närmare granskning visat sig vara oriktig. Dybeck har också förgäves sökt efter någon runsten vid Hammarby (*Reseberättelse* 1859, s. 2).

657. Kålsta, Håtuna sn. Nu vid Nyborg, Håtuna sn.

Pl. 28.

Litteratur: B 304, L 6, D 1: 53. J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 179; N. R. Brocman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1762), s. 172; UFT h. 1 (1871), s. 49, h. 5 (1875), s. 90.

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 304); Dybeck a. a.

Runstenen står nu rest på gårdsplanen vid Nyborg, 10 m. N om huvudbyggnadens n. gavel med ristningsytan vänd åt ÖSÖ.

I *Ransakningarna* (1672) meddelas, att »Vthi Kålstadh ähro tuänne stoorä Steenar, liggia på Syda om kull wedh Engzlede». Huruvida härmed kan avses U 657 är helt ovisst. Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Kålstad nidan vägen i Håtuna sochn» (B 304 och L 6: »Kålstad»). — Säkerligen är det denna runsten, som N. R. Brocman år 1760 fann vid Kålstad i Håtuna sn, »hwaräst på en gammal slät Begravningsplats med åtskillige fyrkantige

Stengårdar, som ock sidste Pesttiden til 3 döde Personers Begrafningar blifwit nyttjad, en mycket förnötter Runsten war liggande. Runorna woro för mig oläsliga». — Dybeck meddelar (1860): »Denne sten låg ännu i medlet af 1700-talet 'på en gammal slät begravningsplats' å Kårstads (sic!) egor, söder om byn. Kort derefter lærer han blifwit sönderslagen, förd till Nyborg och der lagd i grunden till en byggnad, hvilken sistlidet år refs, då förevarande del af honom påträffades ... Stenen kommer att resas å en höjd vid Nyborg.» I *UFT* h. 1 (1871) meddelas, att stenen »ligger vid sjöstranden nära Nyborg». Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna», och i beskrivningen till detta kartblad (1865) uppges, att en runsten finnes »VSV om Nyborg nära sjöstranden, liggande på kant». Den har sedermera (omkr. 1935) blifvit flyttad fram till Nyborg och rest på sin nuvarande plats.

Ljusgrå gnejsgranit. Höjd 1,52 m., bredd 0,89 m. Stenen är skadad upptill och på v. sidan. Ristningen är svårt skadad, troligen på grund av jordsyra. Ytan är stark knottrig. Bäst bevarad är den på h. sidan. Mitt på stenen är ett kors, som är mycket svagt och endast kan spåras vid god sidobelysning.

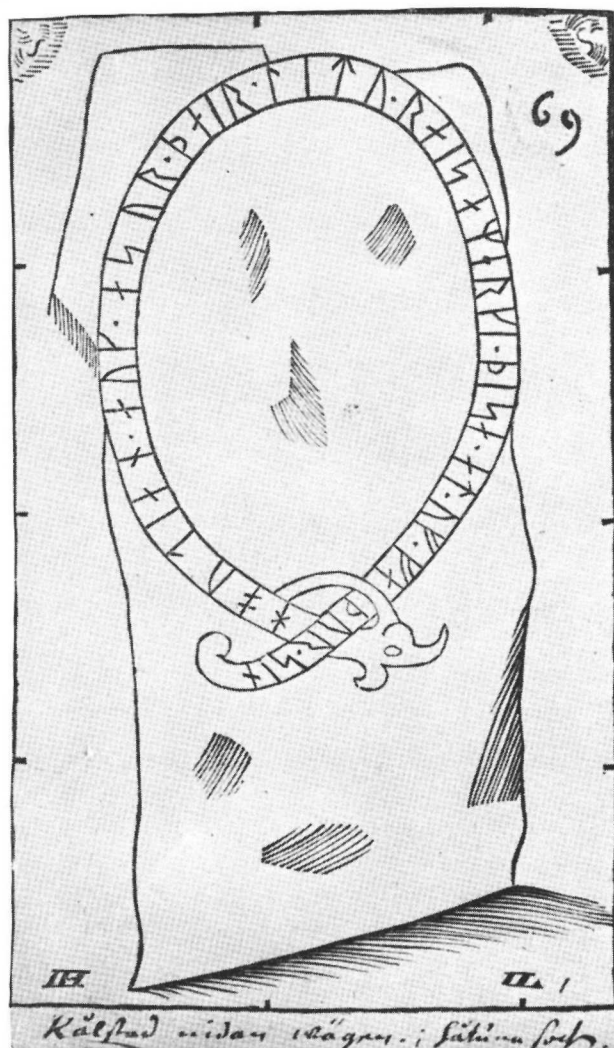

Fig. 69. U 657. Kälsta, Håtuna sn. Efter B 304.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 304):

h[ou]ti[an] [· auk · asur · pair · litu ·] r[ai]sa · merki · p[is]a · at [· ul[f] · fa]ður · sin ·
5 10 15 20 25 30 35 40 45

houtian ok Assurr þeir letu reisa merki þessa at Ulf, faður sinn.

»houtian och Assur de läto resa dessa märken efter Ulf, sin fader.»

Till läsningen: Intet sk framför **1 h**. Denna runa är svag men dock säker. Även r. 2 är svag; den har möjligen varit **o**, men nedre bst har i så fall varit avsevärt svagare än den övre, som är tydlig. Yttre delen av runslingan är svårt skadad på de tre följande runornas plats. Av r. 3 finns endast en hst i behåll; möjligen har runan varit **u** eller **r**, men inga säkra spår kunna upptäckas av en bst. Av r. 4 återstår endast nedre hälften av en hst. R. 5 har sannolikt varit **i** (eller **l**, **t**); intet spår av bst. 6—7 **an** svagt, men säkert (särskilt 7 **n**). Av 23 **r** finns endast bst:s nedersta stapel. 29 **e** är tydligt stunget. 34 **i** är icke stunget. Efter 38 **t** har en skiva flagrat av med större delen av två runor 39 **u** och 41 **f**. 40 **l** står innanför slingan; runan är tydlig. Runan har blivit överhoppad av ristaren, och sedan han upptäckt detta, har han tillfogat den nedanför inskriftraden, mellan 39 **u** och 41 **f**.

Hadorph och Leitz (B 304): 4 **t** har bst endast på v. sidan av hst. 29 **e**. Intet sk efter 36 **a** och 49 **n**. 40 **l** saknas. — Dybeck: 1—7 **houtian**. R. 8—23 saknas; stenen har samma skador som nu. 29 **e**. 40 **l** saknas. »Skada att det icke vanliga namnet **uf** är förderfvadt.»

Namnet på den döde är visserligen numera skadat, men det är uppenbart, att det har varit det vanliga namnet Ulf, *Ulf*. Mera att beklaga måste det sägas vara, att det första namnet är fördärvat. *Bautils houtian* är en underlig form, som icke kan med säkerhet tolkas. Måhända var stället redan på 1600-talet lika skadat och svårläst som nu. Möjligen har första namnet varit *Halfdan*.

Om uttrycket »läto resa dessa märken» se ovan U 655.

658. Nibble, Håtuna sn. Nu vid Håtuna kyrka.

Pl. 27.

Litteratur: B 307, L 5. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 179; UFT h. 1 (1871), s. 49, h. 5 (1875), s. 90; R. Alm, Fornminnesinventering för Håtuna socken 1923 (ATA); Skrivelse från J. H. Söderlund $\frac{1}{4}$ 1927 (ATA); Stockholmstidningen $\frac{1}{4}$ 1927; Handlingar i ATA 1928, 1932, 1933.

Äldre avbildning: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 307).

I *Ransakningarna* meddelas, att det finnes »Een Runsteen på Öfwernibele Tompten, medh bokstafwer på skrefwen». Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Qwarnible i Håtuna sochn», men *Qwar* har understrukits och rättats till *Öfwer*; sålunda: »Öfwernible i Håtuna sochn.» Rättelsen har emellertid missförstått i *Bautil*, och träsnittet B 307 har därför fått överskriften »Öfra Qwarnible» (likaså L 5). Kvarnnibble och Nibble (eller Övernibble) äro emellertid två olika bebyggelser, belägna på avsevärt avstånd från varandra, Kvarnnibble i södra delen av socknen, Nibble i norra delen. Stenen, som redan på 1600-talet var fragmentarisk, finnes icke upptagen hos Dybeck och var sålunda på hans tid förkommen.

År 1927 anmäldes till Riksantikvarien, att fyra fragment av en runsten några år tidigare blivit funna i en spiselgrund i den nedrivna byn Övernibble, numera lagd under Nyborg. Ännu ett stycke påträffades något senare. Fragmenten lades på en gravkulle i gravfältet Ö om Kålsta men flyttades år 1928 till Håtuna kyrkogård, N om kyrkan, där de tills vidare skulle förvaras i avvaktan på att ytterligare fragment skulle komma i dagen.

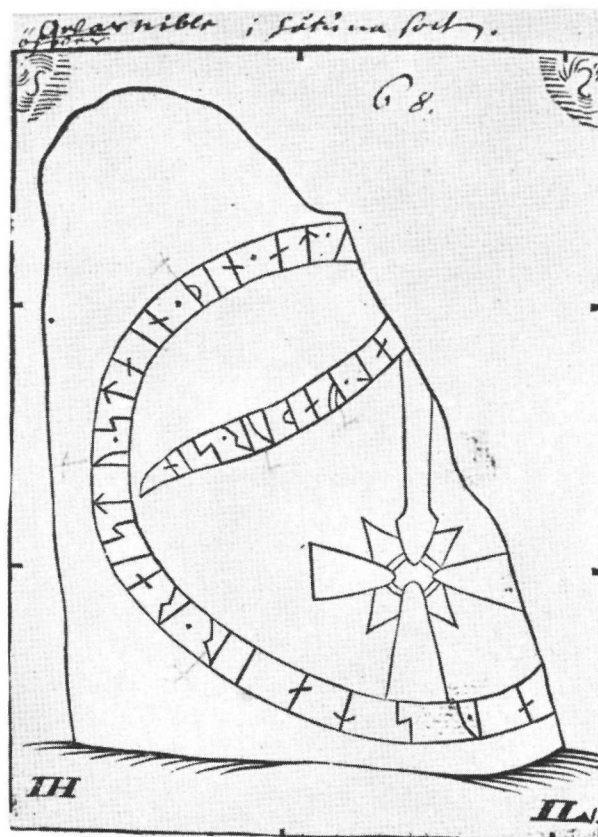

Fig. 70. U 658. Nibble, Håtuna sn. Efter B 307.

I sin fornminnesinventering 1923 meddelar R. Alm, att »runstenen vid Kolsta eller Korsta fanns av mig 1916. Elis i Kolsta framdrog densamma ur en spiselgrund i Bjursta sedan en stuga flyttats därifrån till Nibble».

Glimmerrik gnejs. Fem fragment, det största $0,82 \times 0,87$ m. Ytan starkt vittrad, varvid hårdare kvartskristaller kvarstå. Ristningen är ojämn, delvis tydlig, delvis alldeles utplånad.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 307):

... aystain · ra[is]tu · st[ai]n [· pin · at · -] ... ar · fa|pur · sin|

... *Öystainn raistu stein þenna at ... faður sinn.*

»... Östen reste denna sten efter ... sin fader.»

Till läsningen: 2 y är tydligt stunget. Av 12 t är endast övre delen i behåll. Av 16 a är mellersta delen förstörd med bst. 26 r är säkert. Av 28 a finns endast v. bst bevarad.

Hadorph och Leitz (B 307): 7 r, 26 l.

Stenens fotända har sannolikt ursprungligen varit den del, som på träsnittet i B 307 är vänd uppåt. Det är m. a. o. den vänstra delen av ristningen, som till större delen har gått förlorad, med ungefär en tredjedel av inskriften. Framför namnet 1—7 **aystain** måste ha gått minst två namn. Inskriften har sålunda meddelat, att tre (eller kanske fyra) söner ha låtit resa stenen till minne av sin fader. Denne har burit ett namn, som har slutat på **ar**, möjligen *Gunnarr*.

659. Nibble, Håtuna sn.

Pl. 28.

Litteratur: Handlingar i ATA 1927, 1928, 1932; Brev från J. H. Söderlund till O. v. Friesen $\frac{6}{4}$ 1927 (UUB); Stockholmstidningen $\frac{7}{4}$ 1927; S. B. F. Jansson i Fornvännen 1943, s. 315.

Runstenen står i skogen 1,8 km. ÖNÖ om Nyborg, 800 m. V om Markeby, 250 m. N om Nibble gård (numera endast ett torp under Nyborg, 50 m. NV om åkerkanten och 35 m. S om stora kraftledningen. Ristningsytan vetter åt SSÖ. Runstenen upptäcktes under timmerhuggning våren 1927 och låg då på marken med ristningen uppåt. Den restes följande år på fyndplatsen, som av allt att döma har varit stenens ursprungliga plats.

Grå, strimmig gnejs. Höjd 1,50 m., bredd (över ristningens nedre del) 1,67 m. Den ristade ytan är ett klov, med någorlunda jämn yta. Toppen av stenen är avslagen och har ej kunnat hittas. Ristningen är djupt huggen och väl bevarad, med rund, jämn botten i ristningslinjerna. Korset har dock betydligt finare och smalare linjer.

Inskrift:

· kairbiarn · auk · kyliir · auk · iukair · auk · o . . . raisa stain · aftir · kairmunt · karl
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Gæirbiorn ok Gyllir ok Iogæirr ok . . . reisa stein æftir Gæirmund karl.

»Gerbjörn och Gyller och Joger och . . . resa stenen efter Germund bonde.»

Till läsningen: Mellan hst och bst i 1 k finnes upptill nära ramlinjen en fördjupning, som kan vara huggen, men sannolikt är naturlig. 13 k är icke stunget. 14 y är tydligt stunget, med ett kort streck. 23 k är icke stunget. Alla runorna i namnen äro fullt säkra. Hst i 31 r är borta; bst är säker. Bst i 57 l är svag. Intet sk efter 57 l. — Jansson: 1 k och 13 k troligen stungna. 46 k möjligen stunget.

Om namnet *Gæirbiorn* se Sö 213, U 154 och 490, om *Gæirmundr* U 29, om *Iogæirr* Sö 234. Namnet *Gyllir* synes f. ö. icke vara belagt, varken i inskrifter eller i medeltida urkunder.

Fyra män ha rest stenen. Det omtalas icke, i vilket släktskapsförhållande de ha stått till den döde. Förmodligen var det deras far; han kallas för *Gæirmundr karl*, d. v. s. bonden själv, den gamle. Själva voro de sönerna, *drængiar*, i gården. Ordet *karl* förekommer ej ofta som appellativ. Jfr dock Ög 81 och Sö 166.

660. Norränge, Håtuna sn. Nu i Håtuna kyrka.

Pl. 29.

Litteratur: Handlingar i ATA 1931, 1932; Dagens Nyheter $\frac{25}{6}$ 1931; S. B. F. Jansson i Fornvännen 1943, s. 314 f.

Äldre avbildningar: H. Arbman foto 1931 (ATA); G. Olson foto 1932 (ATA).

I samband med plöjning av en åker på Norränge ägor i juni 1931 sprängdes ett större stenblock, som sedan gammalt hade legat i åkern till hinder för arbetet. Då de söndersprängda delarna av blocket lyftes upp för att föras bort, visade det sig, att blocket på den nedåt liggande sidan bar en runinskrift. Saken anmäldes för Riksantikvarien, som genom antikvarien H. Arbman lät verkställa undersökning på platsen.

Den sprängda stenen befann sig omkring 700 m. ÖNÖ om Norränge gård, 32 m. N om vägen från Norränge till Ängstorpet, alldeles intill bäcken, som rinner ut i Håtunaviken. (Platsen kan lätt fastställas med hjälp av Geologiska kartbladet »Sigtuna» eller Ekonomiska kartbladet över Håbo härad.) Marken, där stenen låg, har ursprungligen tillhört Ängstorpet (även kallat Klockarbol), men är numera införlivad med Norränge. Det var tydligt, att stenen låg kvar på det ställe, där den ursprungligen hade blivit rest. Vid grävning under stenens fot påträffades omkring 15 stora kullerstenar, som tydligen ha varit lagda som grund och fäste. Men grunden var tämligen svag, och hela den lilla sänkan kring bäcken är ännu ganska sank. Stenen har säkerligen snart fallit omkull med ristningssidan nedåt och så blivit liggande.

Marken, där runstenen påträffades, är numera åker, men betecknas på en ägokarta från 1861 såsom äng. Några århundraden tidigare bör den ha varit sankmark. Troligen har under vikingatiden en väg från de högre belägna delarna av Håtunalandet gått ned över sankmarken till Fornsigtuna och till hamnstället vid Trundboda och Höjan (se nedan U 662). Runstenen torde ha varit rest på den plats, där vägen skulle passera bäcken. Om här finnas spår av någon bro eller forntida vägbank, har ännu icke blivit undersökt. Möjligen har den stora stenen stått som märke vid en övergång, men inskriften talar icke om något brobygge.

Genom sprängningen hade stenen splittrats i fem större stycken och några mindre, de senare huvudsakligen avflagrade från baksidan. Det visade sig, att ristningen var så gott som oskadad och att det icke kunde vara förenat med större svårigheter att laga stenen.

Den viktigaste iakttagelse, som Arbman kunde göra, var emellertid, att en röd färg hade bevarats i runorna på den nedre delen av stenen, som legat begravd i lera. Färgen var delvis ännu mycket tydlig. Den hade under århundraden legat skyddad av blåleran, som slutit tätt intill i alla skårar och ristningslinjer. Färgen förekom, om också sparsamt, i 25 å 26 runtecken samt i knuten på den dubbla runslingan. — Konservator G. Olson konstaterade vid ett besök på platsen några dagar senare, att »efter försiktig spolning med vatten för att avlägsna leran framträdde här och där fläckar av röd färg i runorna, särskilt i dylika på stenens nedre delar. Prov på färgen, vars skiktjocklek och mängd var synnerligen obetydlig, togs genom försiktig radering med kniv på ett förut med vatten fuktat parti, den bildade slamningen uppsögs med ett stycke filterpapper, på vilket färgstoffet således fastnade».

Färgstoffet undersöktes sedan av professorn i mineralogi vid Tekniska högskolan P. J. Holmquist, som härom har meddelat följande: »Den mikroskopiska och mikrokemiska undersökning, jag underkastat provet, har visat, att det utgöres av ett finsandigt till stofftint sandmaterial, innehållande kvarts, fältspat och glimmer (mörk, vittrad magnesiaglimmer) som huvudsakliga beståndsdelar. Fältspaten är till stor del starkt rödpigmenterad och även eljest förekomma ockrafärgade småkorn i pulvret. Då det kunde förmodas på grund av den bjärt röda färgen, som kornen visade under mikroskopet, att något särskilt möjligen organiskt färgämne vore inblandat, upphettades en ringa del av pulvret. Det visade sig emellertid, att den röda färgen ej förändrades vid en temperatur, då cellulosa helt kolades, varför antagandet om närvaron av någon organisk substans i pulvret är uteslutet. Jemförande prov med pulver av rödfärgad fältspat från en svensk starkt röd granittyp visade en fullständig överensstämmelse i utseende och egenskap under mikroskopet. Det av ing. Olson inlemnade provet *innehåller sålunda intet annat färgämne än av järnoxid rödfärgad fältspat* och utgöres av stofffin sand eller grus, i vilket sådan fältspat utgör en väsentlig beståndsdel.»

Då runstenen på grund av sitt skadade tillstånd och med hänsyn till färgresterna icke kunde resas på sin ursprungliga plats utan ansågs böra placeras inomhus, beslöts hösten 1931, efter förhandlingar mellan Riksantikvarien å ena sidan och jordägaren samt kyrkorådet i Håtuna å den andra, att stenen skulle uppställas i kyrkans vapenhus utmed norra väggen t. v. om ingången till kyrkan. Stenen lagades och restes på denna plats i juli 1932.

Grå och vit granit. Höjd 2,38 m., största bredd 1,69 m. Den ristade sidan är plan och mycket jämn, i motsats till baksidan, som är ganska grov. Ristningen är mycket tydlig och väl bevarad. Den är utförd med jämna, rundade linjer, i vissa ornamentala delar (t. ex. huvudet) fina och grunda.

Inskrift:

× -ntuit- auk : aikir auk × uikhialmr × auk × kali × raistu × stin × -ftir × kairfast × faður × sin
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65

Andvettr ok aikir ok Vighialmr ok Kali væistu stæin æftir Gæirfast, faður sinn.

»Andvätt och aikir och Vighjälms och Kale reste stenen efter Gerfast, sin fader.»

Till läsningen: Endast delar av hst i r. 1 äro bevarade, intet av bst. Högra bst i 2 n är bevarad, tydlig. 5 i är icke stunget. Av r. 7 är endast hst bevarad, intet av bst; runan har utan allt tvivel varit r. Av sk efter r. 7 endast svagt spår. 13 k är icke stunget; icke heller 21 k eller 50 k. Alla runorna i namnet 11—15 aikir äro fullt säkra. 41 s står i en spricka och har delvis blivit förstört. Endast vinkeln mellan mellanstapeln och undre stapeln finns kvar. 43 i är icke stunget. R. 45 är fullständigt förstörd. Av h. bst i 49 r finns endast nedersta delen i behåll. 63 s är skadat. 64 i är icke stunget. Intet sk efter 65 n.

Inskriften ger ett nytt belägg för det i Uppland (och speciellt inom Håbo hd) rätt vanliga namnet *Andvettr*; om detta se Sö 266. Om *Vighialmr* se Sö 209, om *Gæirfastr* Sö 227. Det tidigare något osäkert belagda mansnamnet *Kali* har genom denna inskrift blivit säkert styrkt; se U 102. Ett förut okänt namn är *aikir*. Det torde nämligen knappast böra sammanställas med *aiki* på U 472. Föga sannolikt är, att namnet är tvåledat och i så fall sammansatt med efterleden *-gæirr*. Det återstår då endast att uppfatta det som en maskulin ia-stam, *Æikir* eller *Æigir*. Intetdera är säkert styrkt från nordiskt område. Lundgren upptager i sin namnordbok ett östgötskt *Egerus* (1363), med ett enda belägg. Det kan givetvis formellt vara samma namn. Bättre bestyrkt är emellertid fsv. *Ægir*, och *Egerus* kan mycket väl höra dit. Jfr *e-ir* på U 479.

U 660 är en utomordentligt skickligt utförd ristning. Den hör avgjort till ristaren Fot eller hans krets. Härför talar såväl ornamentiken (korset och runslingan) som inskriftens stereotypa, ordknappa form. Skiljetecknet × och runornas vackra, regelbundna former äro också utmärkande för Fot. Närmast bör Norränge-stenen jämföras med de av Fot ristade Fresta-stenarna U 255, 267, 269. Att Fot har varit verksam på Håtunalandet, är ju säkert styrkt genom den av honom signerade Skokloster-stenen, U 678.

661. Råby, Håtuna sn.

Pl. 29.

Litteratur: B 305, L 2, D 1: 16. J. Bureus, *Monumenta Sveo-Gothica hactenus exsculpta* (1624), n:r 27 (Fa 10: 1 n:r 27), Fa 6 s. 69 n:r 119 (Bureus' egen uppteckning), s. 105 n:r 56 (Aschaneus), s. 177 n:r 66 (Rhezelius), Fa 10: 2 n:r 54, Fa 5 n:r 210, Fa 1 s 51; M. Aschaneus, F b 18 s. 275 f., 408; Ransakningarna 1667—84 (1667, 1672); J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 176, *Monumenta Uplandica* 1 (1710), s. 253, *Ättartal för Swea och Götha KonungaHus* (1725), s. 22; P. Elvius och J. Arenius, *De Fierdhundria* (diss. 1717), s. 102; O. Celsius, *Svenska runstenar* (Fm 60) 1, s. 216; N. R. Brocman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1760), s. 90 f.; R. Dybeck, *Reseberättelse* 1860 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 49, h. 5 (1875), s. 90; E. Olson i *Yngvars saga vídförla* (1912), s. 52; O. Montelius i *Fornvännen* 1914, s. 108 f.; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 68; O. v. Friesen, *Upplands runstenar* (1913), s. 14; E. Wessén, *Om Ingvar den vittfarne* (i: *Södermanlands Fornminnesförenings Årsskrift* 1937), s. 15.

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (i Fa 10: 2), träsnitt (i *Monumenta* 1624, i Fa 5 och i Fa 10: 1); Aschaneus, teckning (i F b 18); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i *Peringskiölds Monumenta*, i *Peringskiölds Ättartal* 1725 och B 305); Dybeck a. a.; F. Braun foto (ATA).

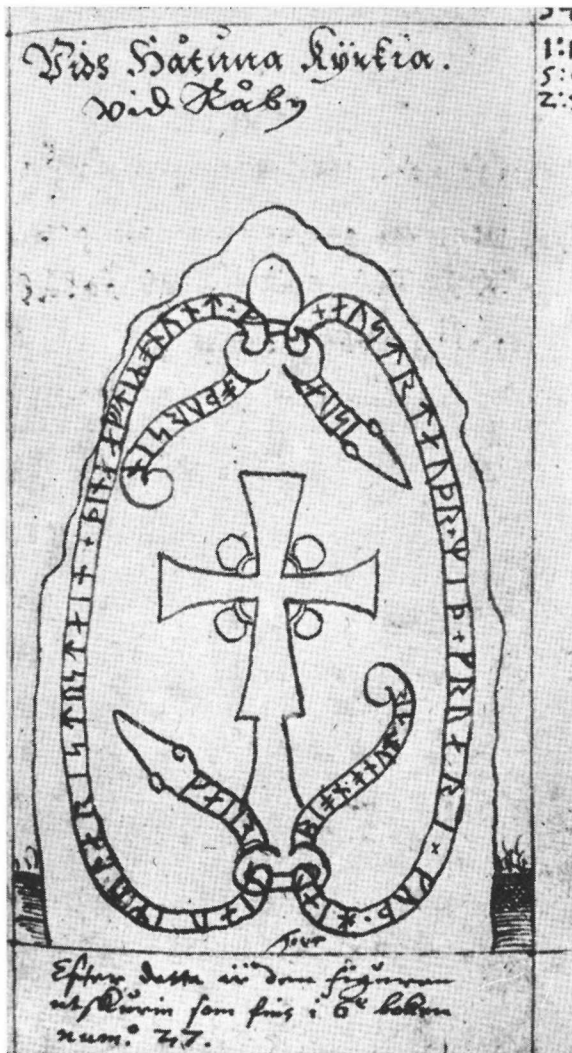

Fig. 71. U 661. Råby, Håtuna sn.
Efter teckning av Bureus.

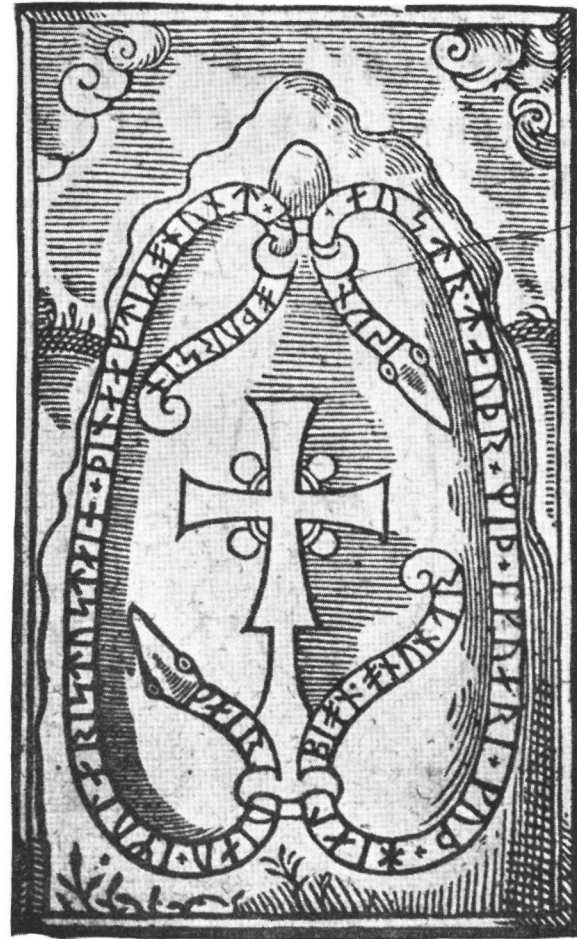

Fig. 72. U 661. Råby, Håtuna sn.
Efter träsnitt av Bureus.

Runstenen står innanför skogskanten i Långbackens nordöstra sluttning, 500 m. VSV om Håtuna kyrkas klockstapel, 400 m. NNV om gården Norrängen, 20 m. VSV om den stora åker, som ligger SV om kyrkan. Ett vackert gravfält med bautastenar utbreder sig S om runstenen. Marken tillhör Skälsta. Ristningen är vänd mot Ö. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna».

Runstenen har, såvitt man vet, alltid stått på samma plats. Bureus fann den »Vidh Håtuna Kyrkia söder ut» (F a 6), »Vidh Håtuna Kyrkia vid Råby» (F a 10: 2), »Råby» (F a 5); i *Monumenta* 1624 är överskriften endast »I Håtuna». Närmare uppgifter har Aschaneus: »Opå Råaby ägor, i Norregärdet gent mot Håtuna kyrkio, på dän märkeliga och sköna de dödes, äldsta huijlowald» och »I Råby Giärdett på den Almennelige stora grafbackan» (F b 18), »I Håtuna på Råby ängesbacka» (F a 6). Rhezelius: »I Råby Norre Giärde.» — I *Ransakningarna* meddelas: »Wijdh een by Hether Råby, ståar några Ruunstenar, och emillan samma by och Prästgården wijdh wägen, ståar een Högh steen medh bookstäfwer» (kyrkoherde L. O. Niurenus 1667), »Vthi Råby Södra gierdet ähra Tuenne Steenar brede wedh huar andra Opreste, Och i Nårgierde Een

Runsteen med bokstäfwer» (1672). — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* visar runstenen stående på en mark, som är vågig av tätt liggande gravhögar, en del av dem omgivna av stenkretsar. Träsnittet har påskriften »Råby i Håtuna sochn», och överst på sidan står följande antecknat: »Råby Strax söder om Håtuna Kyrkia är Råby beläget, och här, wid vägen åth Sigtuna, är en hög söder upp åt full med steenlagda Grafwar, som wärde äre att märkias, med denne nedan före stående Runsteen.» B 305: »Råby», L 2: »Råby (bland grifthögar)». — Dybeck skriver i sin reseberättelse 1860: »Denna trakts största samling af forngrafvar är å Långbacken på Råby och Skälsta egor, icke långt från Håtuna kyrka. Der står ock en bautasten, samt en Runsten, B 305, L 2. Grafvarna äro många och olikartade. De granskades och beskrefvos. Med dem hafva sammanhängt de grafkullar och stenkretsar, hvilka förekomma å höjdens fortsättning norr ut mot Bjurstad, der jag fann en icke förut granskad runsten.» Det är U 656, som åsyftas. I *Sveriges runurkunder* anges platsen sålunda: »Runstenen står nederst i nordöstra sluttningen af Långbacken, en ansenlig höjd, hvars hela norra del är betäckt med ättehögar, kullar och stensättningar, omgifvande äfven stenen. En reslig bautasten är öfverst å höjden bland högar och flere ligga i sluttningarna. Långbacken hör nu till Skälsta.» Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Sigtuna» (1865): »vid foten af nordöstra sluttningen af Skälsta Långbacke.»

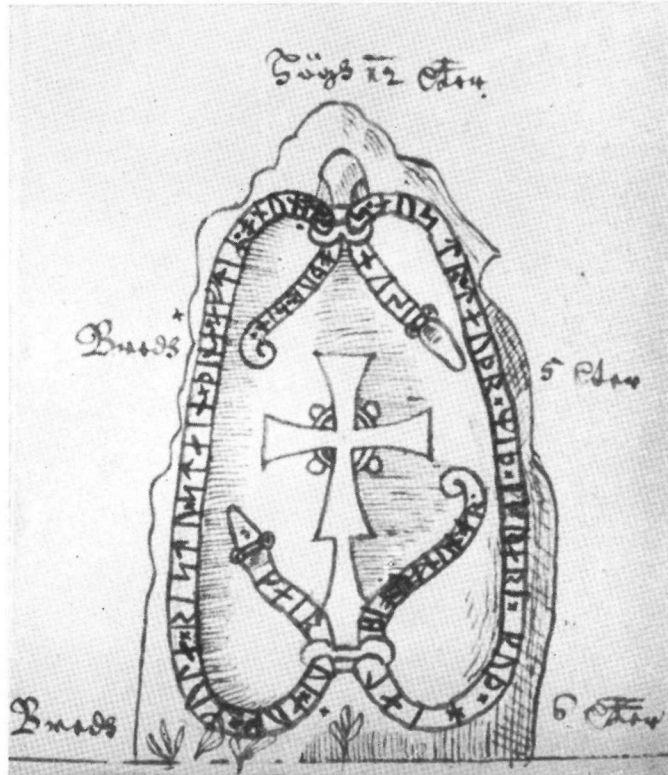

Fig. 73. U 661. Råby, Håtuna sn. Efter teckning av Aschaneus.

Grå granit med vita inslag. Höjd (över markytan) 2 m., bredd 0,73 m. Ristningens höjd 1,34 m., bredd 0,67 m. Stenytan är tämligen jämn, utom i ristningens nedre del t. h. Ristningen är tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

kairui × auk × kula × ristu × stain þina × aftir × onunt × foþur sia is uas × austr × tauþr × mip ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 ikuari × kuþ × hialbi ot × onutar
 65 70 75 80 85

Gæirvi ok Gulla ræistu stein þenna æftir Anund, faður sinn. Es vas austr dauðr með Ingvari. Guð hialpi and Anundar.

»Gervi och Gulla reste denna sten efter Anund, sin fader. Han blev död österut med Ingvar Gud hjälpe Anunds ande.»

Till läsningen: Intet sk vid början och slutet av de båda inskriftsbanden. 1 k är icke stunget; icke heller 10, 65, 70 k eller 11 u eller 15, 62 i. Alla runorna i namnen 1—6 kairui och 10—13

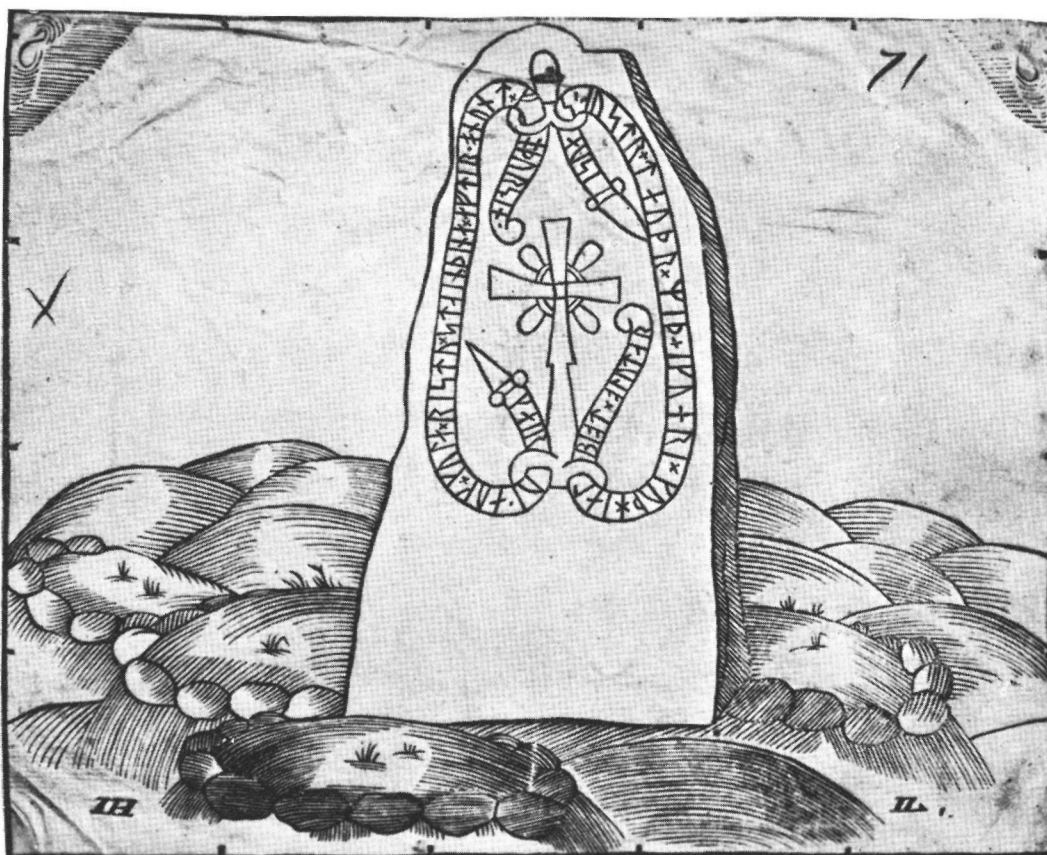

Fig. 74. U 661. Råby, Håtuna sn. Efter B 305.

kula äro tydliga. Intet sk efter 23 n, 42 r, 47 s, 78 i. 33 o är tydligt; båda bst äro väl bevarade. Detsamma gäller om 39 o. 45 a är tydligt; felristning för n. Avståndet mellan 56 t och 57 a är stort, på grund av ojämnhet i stenen. Bst i 73 h sitta lågt. 79 och 81 o äro tydliga.

Bureus (F a 10: 2): 10 m, 32 r, 45 n, 64—69 kruari, 80 n; (F a 6) 10 m, 32 r, 45 n, 64—69 ikuari, 80 n. — Aschaneus (F b 18): 10 k, 32 r, 45 n, 80 t; (F a 6) 64—69 ikiarp. — Rhezelius (F a 6): 1—6 kiairui, 10 k, 32 r, 38 t, 48 i, 80 n, 81—86 onunlr. — Hadorph och Leitz (B 305): 45 n. Vissa runor ha på B 305 endast ensidiga bistavar, vilket är felaktigt: 21, 51 och 85 a, 82 n, 79, 81 o. — Brocman: 45 a, 65 g. »Wid slutet af första Ormslängan är et a hugget i Ställe för n; som wid sidsta Ordet af Förseende snart kunnat hända.» — Dybeck: 45 n.

Av kvinnonamnet *Gæirvi* finnes f. ö. endast ett belägg i inskrifterna: Öl 37. Om *Gulla* (eller *Gylla*) se Sö 213.

Om formen 38—42 **foþur** se U 32, 234, 479, 492, 629.

U 661 är en av de uppländska Ingvar-stenarna. Sannolikt är den ristad av samme man, som i trakten har utfört de båda Ingvars-stenarna U 644 och U 654. Mönstret i U 661 är tydligen en variation av det i U 644 och U 654. Märkligt är, att det är två döttrar, som i detta fall ha rest minnesvården över sin fader och sålunda ha varit hans närmaste efterlevande. Ek-illabro- och Varpsund-stenarna (U 644 och 654) äro resta över en man av hans fem söner.

662. Signildsberg, Håtuna sn.

Pl. 30.

Litteratur: B 303, L 1 och L 4, D 1: 18. J. Bureus. Fa 6 s. 177 n:r 65 (Rhezelius), Fa 5 n:r 209; M. Aschaneus, F b 18 s. 265 f.; Ransakningarna 1667—84 (1667, 1672); J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 177; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 141; C. J. Schlyter, Juridiska afhandlingar 2 (1879), s. 67 not; R. Dybeck, Reseberättelse 1859 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 49; P. J. Lindal, Forskningar i Sigtuna-ängden hösten 1875 (ATA); E. Malmberg i Svenska slott och herresäten: Uppland (1923), s. 124.

Äldre avbildningar: Aschaneus, teckning (i F b 18); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 303); Dybeck a. a.

Runstenen står rest i Signildsbergs park 75 m. V om huvudbyggnaden. Ristningsytan vetter åt Ö. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna», och i beskrivningen (1865) säges stenen stå »i Signildsbergs park nära byggningen NV derifrån».

Runstenen var känd redan av Aschaneus (F b 18): »Vthi Långeteed, på Daleby ägor, vnder Aske, dänna förrnötta steen af vatuströmande etc. vidh Sandebroo och heug, och Håtuna sampt Tijbbelle sochns vatuvtlöpe till siös.» Rhezelius (Fa 6): »Vti länge tädh på Dalby ägor.» Bureus (Fa 5): »I Dalby täet.» Dalby var ett redan i slutet av 1600-talet avhyst hemman, som är lagt under Aske. — I *Ransakningarna* meddelar kyrkoherden i Håtuna L. O. Niurenus 1667: »Widh een by Heter Forsichtuna een 4-dels mill ifrån Sichtuna stäär wijdh wägen uti een bäck, vthmedh een Kiella, een Vprättat Steen, om 6 eller 7 quarter Högh, medh linier och bookstäffuer, och säies det Konungs Sonen Habor skall deer wara begrafwen. 2. Wijdh samma by, säies, dedh Singnelin skall i sin Buur hafwa sigh förbränt, der och dee gambla wåningar wijdh samma plas ähn nu synas.» Det torde få anses ganska säkert, att en »Vprättat Steen . . . medh linier och bookstäffuer» måste avse en runsten. Den har stått »wijdh wägen uti een bäck, vthmedh een Kiella» icke långt från Fornsigstuna (nuv. Signildsberg). I den några år senare relationen av länsmanen i Håbo härad (1672) läser man: »I Trunbodathä står een stoor steen som seyes att Habor skulle wara begrafwen med bokstäffwer oppå och der straxt brede wedh en Jordehögh.» Det är uppenbarligen samma runsten det här är fråga om; i båda uppteckningarna säges det, att det är den sten, varom sägnen förmåler att Habor där skall vara begraven. »I Trunbodathä» motsvarar sålunda »wijdh wägen» i den äldre berättelsen. Trunboda (Trånboda) har varit ett hemman, som numera är avhyst och lagt under Aske. Det har varit beläget vid stranden av Sigtunafjärden, ungefär 1 km. SSÖ om Signildsberg. I sin beskrivning om Sigtuna (hs F b 15 i Kungl. Biblioteket, utg. av G. Gihl i *UFT* bd 10, Bilaga, 1925) uttalar M. Aschaneus sin förmodan, att i forntiden en bro har gått från västligaste delen av Sigtuna stad vid Kämpesten V om Sjudaregården över segelleden till Håtunalandet. Den har här, på östra sidan, »lwpitt sig ifrå then marken som kallas Aske höijan, huilchen ligger under aske betes mark och byskog, ther min fader Boor, frå fastelandett ifrå förSigtuna stadzvänet och Slottett, som ähnu wäster norr ther ifrå är belegett; wid itt Suagh eller Slätta i för^{de} hoija ther belägst warit haf^r och ähn är, Ther begynnes Broon». Bron har alltså enligt Aschaneus' mening utgått från en sank mark (Aske höijan) SÖ om »Slottett», d. v. s. Fornsigstuna. Mellan denna gård och bron låg Trunboda. »Ähn då västan före är Trånboda på Hathinalandett, (nu itt frelse torp, the oxenstiernes) Huarest sägz haffua waritt itt Ställe och hampn ther Stadzmänn hafue haft sin handel vidh, Ther och ähn är en allment Ländestad och hampn, för fiskiare och andre, vthj viken vid 2 åar och vtllöper, Innan för förSigtuna Holmen väl belägen wnder Aske ägorne» (a. a., s. 8). Två åar eller avlopp löpte vid denna landningsplats eller hamn ut i fjärden. Tydligt är det dessa åar, som Aschaneus åsyftar i F b 18 med »Håtuna sampt Tijbbelle sochns vatuvtlöpe till siös». På Geologiska kartbladet »Sigtuna» finnes utsatt såväl Kämpesten på Sigtunalandet som Höjan mitt emot på Håtunalandet, innanför Getholmen. Där utmynnar en bäck med tillflöden

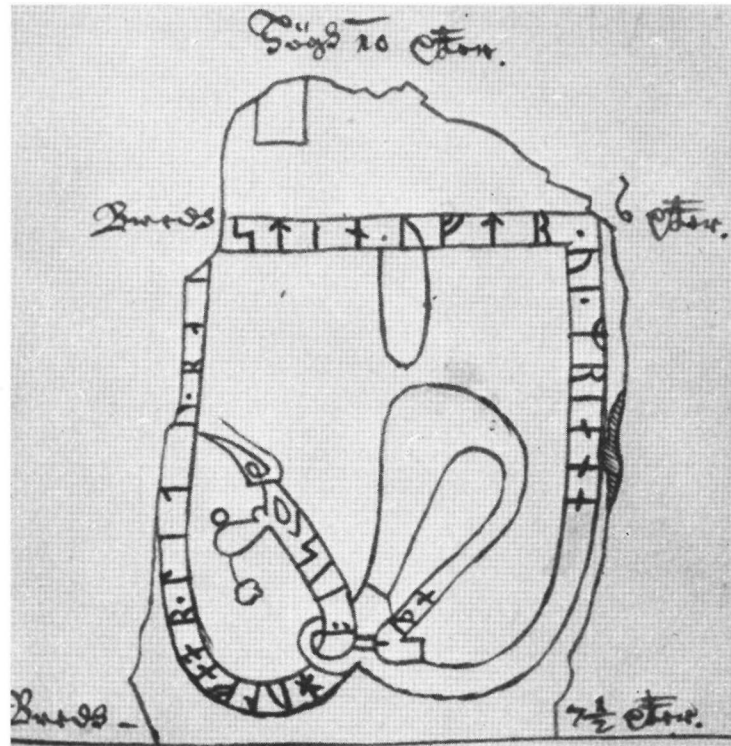

Fig. 75. U 662. Signildsberg, Håtuna sn. Efter teckning av Aschaneus.

från Häbo-Tibble och södra delen av Håtuna socken. »Trunbodathä» i relationen 1672 är en byväg, som ledde ned till Trunboda. Det är säkerligen samma väg, som Aschaneus (F b 18) kallar för »Långeteed». Vid denna väg stod runstenen, på Dalby ägor. Det är sålunda möjligt att tämligen väl bestämma dess ursprungliga plats.

Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften »Forsigtuna tää». Och över sidan står: »Fornsigtuna. Forsigtuna wid Habors wreten, uthi Tää som löper til Sigtuna.» Uppgiften stämmer rätt väl med de föregående. »Tää som löper til Sigtuna är tydligen samma väg som i de äldre källorna kallas »Långeteed» och »Trunbodathä»; den gick ned till en hamnplats eller ett färjeställe för överfart till Sigtuna. Med stor sannolikhet är det i huvudsak samma smala väg från Signildsberg söderut till Höjan, som är markerad både på Ekonomiska kartan och Geologiska kartbladet. »Habors wreten» har sitt namn av att »Konungs Sonen Habor skall deer wara begrafwen».

På Fornsigtuna lät Åke Rålamb på 1670-talet uppföra ett välbyggt säteri, som han gav namnet Signildsberg. Namnet Fornsigtuna råkade i glömska, och man var snart osäker om var platsen hade varit belägen. I *Bautil* finnes U 662 upptagen med rubriken »Forn Sihtuna», men under Sigtuna, icke under Håtuna sn. Olof Celsius hade granskat inskriften år 1692, och han införde den i sina samlingar under överskriften »Håtuna Sochn. Signildsberg». Då Liljegren 1833 gav ut sina *Runurkunder*, var han icke klar över att denna Celsius' uppteckning avser samma runsten som B 303 »Forn Sihtuna». Han upptog därför inskriften två gånger, dels som n:r 1 »Forn-Sigtuna; Haborsvreten», efter B 303 (och Peringskiölds *Monumenta*), dels som n:r 4 »Signildsberg», efter Celsius. C. J. Schlyter har i förbigående påpekat, att de båda inskrifterna, trots en del avvikelser, måste vara identiska. Och även Dybeck »har anledning tro L 4 vara ingen annan än denna sten» (d. v. s. D 1: 18, L 1).

När runstenen har blivit flyttad till Signildsbergs park, är okänt. Den fanns där i varje fall, då Dybeck 1859 besökte platsen.

Grå granit. Höjd över den nuvarande markytan 1,51 m., största bredd 1,08 m. Ytan är mycket slät, svagt buktad. Ristningen är starkt nött, som det förefaller genom trampning. Kanske stenen har legat någon tid som vägfyllnad i tät, med ristningen uppåt. Denna är delvis utplånad och överallt svag och svår att fastställa. Även korset är oklart.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 303):

s[ik] : **hul**fatr · **li**[t]u · **r** - ... **stin** : **uf**tr · **uik**bian · **au**[k] : **ulf** [auk] : **bi**urn ·

sik [ok] *Holmfa[s]tr letu r[æisa] stæin æftir Vigbio[r]n ok Ulf ok Biorn.*

»**sik** och Holmfast läto resa stenen efter Vigbjörn och Ulv och Björn.»

Till läsningen: Intet sk kan spåras vid inskriftens början. 1 **s** är tydligt. Av r. 2 finnes intet säkert i behåll, av r. 3 skymtar hst. Därefter tydligt sk :, varefter finnes plats för ett par runor framför 4 **h**. Möjligen har här stått **uk**. Alla runorna i namnet 4—10 **hulfastr** äro klara. Fr. o. m. 12 **i** är yttre delen av runslingan avslagen, och endast runornas nedre del i behåll. 14 **u** och 15 **r** äro dock säkra. Efter 15 **r** kunna ha funnits 3 eller 4 runor före 17 **s**. Runorna i övre raden, fr. o. m. 17 **s** t. o. m. 24 **r**, äro svaga men säkra. 21 **u** är icke stunget, icke heller 27 **k**. De sista runorna, fr. o. m. 41 **b**, äro nästan utplånade.

Aschaneus: **s** - - : **hulfastr** · **litu** · **rai** ... **stin** · **uf**tr : **ui** · **mriana** ... **pn** ... — Rhezelius (F a 6): **s** - - : **ihulfastr** · **litu** · **rai** ... **stin** · **uf**tr · **ui** · **mriana** ... — Hadorph och Leitz (B 303): **sik** : **hulfastr** · **litu** · **r** - ... **stin** · **uf**tr **uik**bian · **auk** · **ulf** **auk** : **biurn** · **i**. — Celsius: **litulf auk huliatr litu r** ... **stin** : **ui** ... **tr uimaian -a** ... — Dybeck: **si** - - : **a** - **k** : **hulfastr** : **litu** : **r** ... **stin** : **uf**tr · **uik**bian · **auk** : **ulf** **a** ... **k** ... **urn** - - - . »Intet återstår nu af kännestrecktet till första namnets sista runa. Några ytterst matta stripor vid stafvens midt, så svaga och orediga att de icke kunnat å ritningen antydast, skulle dock kunna vara lemningar af ×, således *.»

Stenen är rest över tre män med namnen Vigbjörn, Ulv och Björn. Egendomligt och ovanligt är, att inskriften icke innehåller ett meddelande om, i vad för släktskapsförhållande de ha stått till de båda personer, som ha låtit resa stenen. Det ligger onekligen närmast till hands att tänka, att det är föräldrarna. Sannolikt beror den bristande meddelsamheten på ristarens ovana. Denna yttrar sig även på annat sätt: i den otympliga ornamentiken och i den ofullkomliga ortografien, framför allt utelämnandet av runor. **s** (och **m**) saknas i namnet **hulfastr**, som sannolikt avser *Holmfastr* (mindre troligt *Holmhvatr*), **i** i **uf**tr, **r** i namnet **uik**bian.

Eftersom det andra namnet, *Holmfastr*, är ett mansnamn, skulle det första namnet, förutsatt

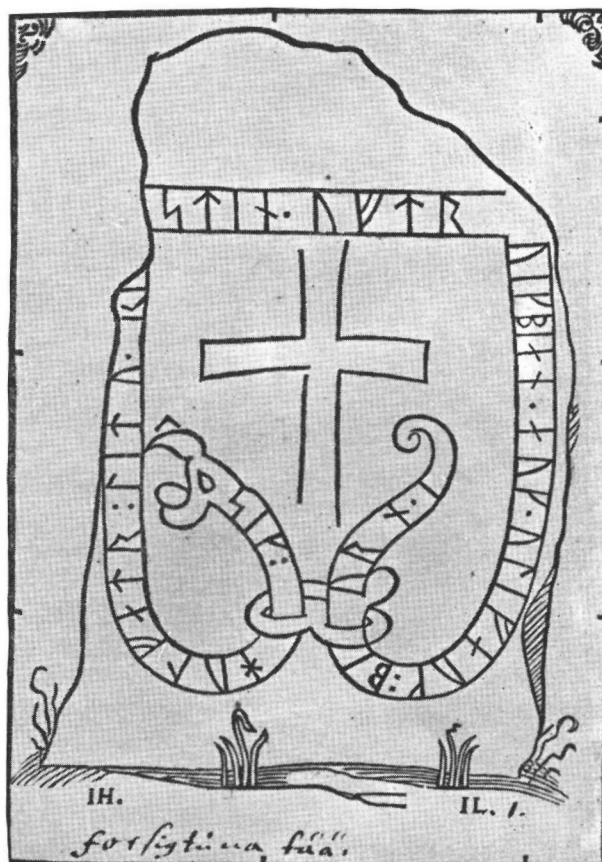

Fig. 76. U 662. Signildsberg, Håtuna sn. Efter B 303.

att det är föräldrarna, som ha rest stenen, vara namnet på modern, sålunda ett kvinnonamn. Det är numera helt oläsligt, och det måste sägas vara högst tvivelaktigt, om det på 1600-talet har kunnat läsas säkrare än nu. Aschaneus har endast ett **s**, efterföljt av två huvudstavar. Därefter ett alltjämt tydligt skiljetecken. Namnet har sålunda bestått av endast tre runor, och det synes icke ha slutat på **r** eller **n**.

Ett kvinnonamn **sik** är för övrigt helt okänt. Om namnet *Holmfastr* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 104. Namnet *Vigbiorn* hör icke till de särdeles vanliga. I uppländska inskrifter finnas följande belägg: U 757, L 101 Uppsala domkyrka, L 125 Högby, Uppsala-Näs sn, L 156 Högsta, Bälinge sn och L 223 Rosta, Ärentuna sn. Det är givetvis svårt att skilja det från namnet *Vibiorn*. Något fsv. *Vighbiorn* synes icke vara belagt. Namnet kan emellertid ha gått upp i *Vibiorn*, som är relativt vanligt.

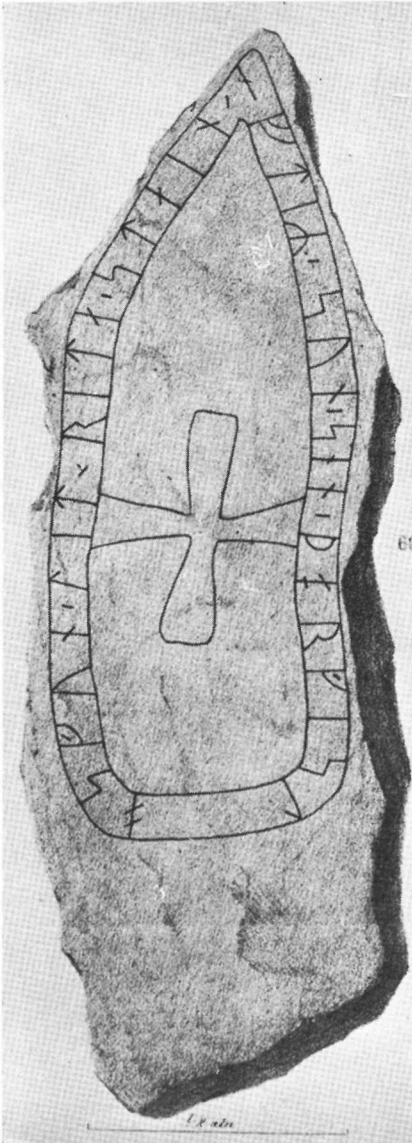

Fig. 77. U 663. Signildsberg, Håtuna sn.
Efter D 8:o 66.

663. Signildsberg, Håtuna sn.

Pl. 30.

Litteratur: D 1:169. R. Dybeck, *Svenska runurkunder* 2 (1857), s. 16 (n:r 66); UFT h. 1 (1871), s. 31, h. 5 (1875), s. 86; Teckning av Carl Säve 1856 (förvaras å Signildsberg); E. Malmberg i *Svenska slott och herresäten: Uppland* (1923), s. 125.

Äldre avbildningar: C. Säve, teckning 1856; Dybeck (D 8:o 66 och D 1:169).

Runstenen står 300 m. S om Signildsbergs huvudbyggnad, där allén till Aske börjar, på en liten kulle vid vägens västra sida.

Var denna sten ursprungligen har haft sin plats, är helt okänt. Enligt Dybeck (1857) är den »funnen mellan 1840—1850 någonstädes vid segelleden mellan Stockholm och Uppsala, samt ditförd af en skutskeppare. Stenen är nu uppställd och skyddad i Herr Kralls gård, hörnet af Vaxala- och Dragarebrunnsgatorna.» Några år senare (1863) meddelar Dybeck: »Funnen någonstädes vid sjöleden mellan Stockholm och Uppsala och under flere år förvarad i Uppsala. Under förlidna året rest vid Arnö Sätessgård i Grans socken och Håbo härad.» På 1870-talet fördes stenen liksom U 650 från Arnö till Signildsberg och uppställdes på sin nuvarande plats.

Den nuvarande ägaren till Signildsberg, frih. R. H. von Essen, har meddelat, att hans fader, frih. H. H. von Essen, som var mycket fornminnesintresserad, köpte stenen av sotarmästare Krall i Uppsala. Denne, som var en känd samlare av forn-saker och kuriosa, hade i sin tur förvärvat stenen av en skeppare, som forslade grus till Uppsala. Stenen skulle ha rasat ned i grustaget, och skepparen hade då helt enkelt tagit den med sig. Om runstens äkthet kan knappast råda något tvivel.

På Signildsberg förvaras en teckning av stenen, utförd av Carl Säve och med följande anteckning av honom: »Runsten i Uppsala. Funnen någonstädes vid segelleden från Stockholm till Uppsala och hitförd utaf en kort efter affiden Skeppare, nu uppställd och skyddad i Herr F. Kralls gård i

hörnet af Waxala- och Dragarbrunns-gatorna. — Granskad och afritad d. 16 Juli 1856. Carl Säve.»

Röd granit. Höjd 1,11 m., bredd 0,43 m. Ytan är ganska jämn. Ristningslinjerna äro fina, men djupa. Ristningen är överallt säker.

Inskrift:

osgun · lit · rita · stain · eftir · sun · sen · þorgisl

5 10 15 20 25 30 35

Asgunn let retta stein æftir sun sinn Þorgisl.

»Åsgunn lät resa stenen efter sin son Torgisl.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut. 3 g är tydligt stunget. Likaså 32 g och 18, 27 e. 7 i och 10 i äro icke stungna.

Kvinnonamnet *Asgunn* förefaller ha varit mindre vanligt. Från runinskrifterna är endast känt ytterligare ett belägg: L 135 Tingsplatsen, Bälunge sn. Under medeltiden förefaller det icke vara i bruk i Sverige. Från Skåne finnas några belägg under 1200-talet (*DGP*). Från Norge och Island är namnet icke känt (Lind). Det är en motsvarighet till västnord. *Þorgunnr* (*Þorgunna*), fsv. fda. *Thorgun*. — *Þorgisl* är ett i inskrifterna rätt vanligt namn.

664. Häggeby kyrka. Nu i Statens Historiska Museum.

Pl. 31.

Litteratur: B 344, L 2991. J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 188, 200, *Vita Theoderici* (1699), s. 493 f.; R. Dybeck, *Brev till B. E. Hildebrand* ^{10/7} 1860 (ATA), *Anteckningar om Häggeby socken*, 1861 (ATA), *Reseberättelse* 1864, 1865, 1868 (ATA), *Runa* (fol.) 1 (1865 f.), s. 57 f.; G. Stephens, *Old Northern Runic Monuments* 1 (1866—67), s. 190; UFT h. 1 (1871), s. 50 f., 2 (1872), s. 78, 5 (1876), s. 90; T. J. Arne, *Hur gammal är ristningen å Häggeby-stenen?* (i: Svenska Fornminnesföreningens tidskrift 11, 1902, s. 321 f.); O. Montelius i *Sveriges Historia intill tjugonde seklet* 1 (1903), s. 165 f., i *Sveriges historia till våra dagar* 1 (1919), s. 217; G. Ahlbin i *tidningen Upsala* ^{13/7} 1921; E. Wessén, *Hästskede och Lekslätt* (i: *Namn och bygd* 9, 1921), s. 111 f., *Förntida gudsdyrkan i Östergötland* 2 (i: *Meddelanden från Östergötlands Fornminnes- och museiförening* 1922), s. 23 f.; H. Shetelig i *Nordisk kultur* bd 27 (1931), s. 211 f.; S. Lindqvist, *Gotlands Bildsteine* 1 (1941), s. 63 f.; E. Hjærne, *Roden* (i: *Namn och bygd* 35, 1947), s. 6.

Äldre avbildningar: A-sidan (skeppsbilden): Träsnitt signerat »I.L.», d. v. s. J. Leitz (i Peringskiölds *Monumenta*, *Vita Theoderici* och B 344); ligger till grund för flera senare avbildningar, t. ex. hos Stephens a. a. och i UFT h. 1, s. 50; teckning av R. Dybeck (ATA), ligger till grund för litografi i *Runa* (fol.), pl. 13; träsnitt efter teckning av O. Sörling (Montelius a. a.); Reallexikon d. german. Altertumskunde, herausgeg. v. J. Hoops, art. Schiff; teckning av H. Faith-Ell (ATA); H. Andersson foto 1927 (ATA).

B-sidan (hästkampen): Teckning av kyrkoherden P. U. Isæus, ligger till grund för avbildning hos Stephens a. a. och i UFT h. 1, s. 51; teckning av R. Dybeck (ATA), ligger till grund för litografi i *Runa* (fol.), pl. 13; foto 1902 (ATA; återgivet hos Arne a. a. och Wessén a. a.); H. Andersson foto 1927 (ATA); N. Lagergren foto 1938 (ATA).

Ehuru bildstenen från Häggeby kyrka alldeles saknar runor, har det ansetts lämpligt att, i anslutning till äldre tradition (*Bautil*, Liljegren), upptaga den i avbildning och kort beskrivning i detta arbete.

Häggeby-stenen har varit känd sedan 1600-talet. Märkligt nog finnes den icke omnämnd i *Ransakningarna*; det förefaller förvånande, att den blivit förbisedd såväl av församlingens kyrkoherde A. A. Rydenius (1667) som av länsmannen J. Johansson Wigg (1672) vid redovisningen för socknens fornminnen. Men den har blivit observerad av Hadorph under hans resa, och ett träsnitt, signerat av tecknaren J. Leitz, finnes därför intaget i Peringskiölds *Monumenta*, liksom i *Bautil*. I *Monumenta* lämnas uppgiften: »Innom dören ligger en Runesteen med En Galleija af

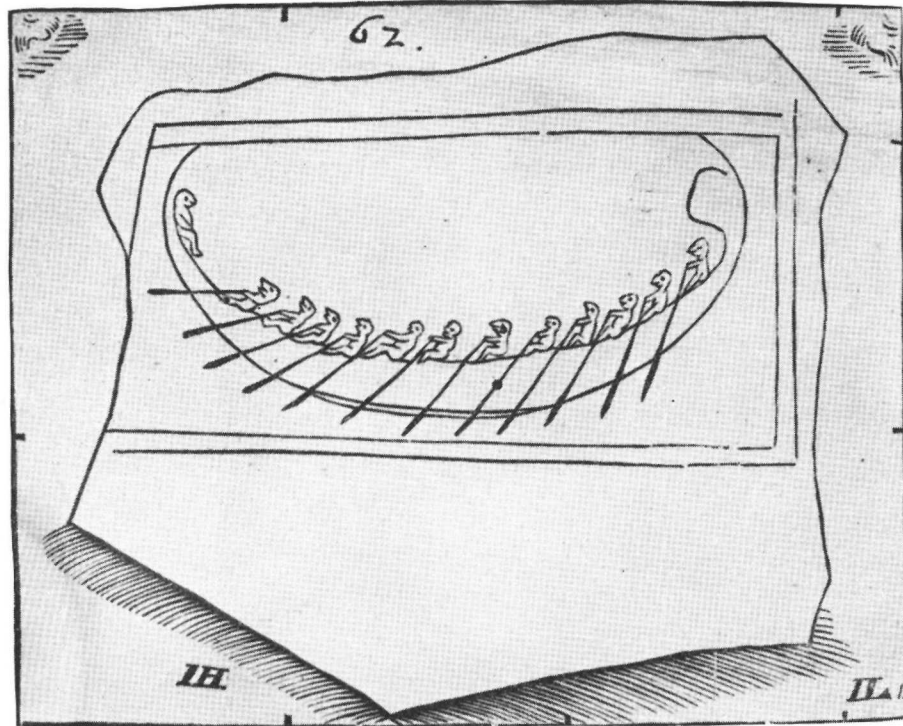

Fig. 78. U 664. Häggeby kyrka. Efter B 344.

12 ådrar, och 12 Rodermän» (B 344: »I Kyrkan inom dören», L 2991: »Häggeby kyrka»). Jfr också Peringskiöld, *Vita Theoderici*: »lapis intra fores templi Häggeby pavimento instratus . . . Huic insculpta navigii figura, duodecim utrinque remis agitari cernitur.» Närmare upplysning om stenens plats få vi av R. Dybeck: »I kyrkans södra tvärgång ligger en flat sten till en del under der varande bänkar, å hvilken är ristadt en farkost med besättning. Stenen tör å andra sidan ega runor. Han berättas vara huggen till minne af en drabbning som i forntiden egt rum i den så kallade Bondkroken, som är ett långt, smalt sund af Mälaren och ligger ett stycke från kyrkan.» Dybeck säger sig ha sett stenen redan 1830 (»under ytterste mansbänkarne till höger inom dörren»), och 1860 gjorde han ett avtryck av ristningen. Han var ivrig att få stenen upptagen ur kyrkgolvet, då han misstänkte, att en runinskrift fanns på den nedåtvända sidan. År 1860 skriver han till riksantikvarien B. E. Hildebrand: »Den i Bautil under Nr 344 upptagne ristade stenen ligger i en af Häggeby kyrkas tvärgångar, mycket nött. Han är enligt sägen ett minne af ett sjöslag i den nedanför liggande s. k. Bondkroken af Mälaren, och torde ega ristning å undre sidan. Får den upptagas? — Kostnaden inberäknat golfvets återställande går till omkr. 10 Rr Rmt.» Dybecks begäran tycks icke ha föranlett någon åtgärd. Däremot lyckades han utan svårighet vinna den fornminnesintresserade frih. H. H. v. Essen på Arnö (senare Signildsberg). År 1863 lät denne taga upp stenen ur golvet, och man fann då, att den hade bildristning även på den andra sidan. I sin reseberättelse år 1864 kunde Dybeck meddela: »Genom baron v. Essens försorg har den i Bautil (N° 344) anförda ristade stenen i Häggeby Kyrkgolf blifvit upptagen och infattad i en träram med fot och står nu i godt förvar uti Kyrkans vapenhus. Äfven den förut nedåtvända sidan af stenen eger ristning, föreställande inom en ram två präktiga djur mellan två väpnade män.»

Några år senare hade Häggeby församling råkat i ekonomiska bekymmer med anledning av att kyrkans klockor måste gjutas om. Då tycks den tanken ha kommit upp, att man skulle

kunna skaffa sig medel genom försäljning av vissa kyrkans inventarier. Huruvida förslaget har utgått från församlingen eller från Riksantikvarien, är okänt. I brev till Riksantikvarien den 4 juli 1872 meddelar kyrkoherde Pehr Ulr. Isæus: »Ehuru jag vid kyrkostämman framställde fråga om stenens öfverlemnande till Museum, upptog jag det ej i Protokollet, emedan de ej ville afstå densamma. De svarade att han hade så vacker trädfot att stå uppå och såg så väl ut, der han stod, att de skulle nog veta att vara rädda om honom. Han står också ensam och på fri plats i vapenhuset, så att man kan gå rundt omkring honom.» Ett år senare har dock församlingen ändrat mening. Den nye kyrkoherden E. Sjödahl skriver den 13 sept. 1873 till Riksantikvarien: »Församlingen har beslutat att sälja en Herr Riksantikvarien sannolikt bekant större sten, som i ristningar anses, såsom jag hört, afbildad en strid från långliga tider tillbaka och står i Häggeby kyrkas vapenhus. Skälet till försäljningen är det, att Häggeby församling drabbades af den olyckan, att kyrkans större klocka, på sista ringningsdagen efter H. K. H. Hertigen af Dalarne, blef spräckt, så att den måste omgjutas, att kyrkan eger blott 50 Rdr, att församlingen är högst liten och fattig, men tilläfventyrs kan få ett godt bidrag genom stenen. Härmed utbeder jag mig allraödmjukast få veta om Herr Riksantikvarien vill för Statens samlingar inköpa stenen samt hvad kyrkan högst kan få.» Ärendet föredrogs i Vitterhetsakademien den 7 oktober (VHAAkad:s protokoll 1873 § 406): »Med anledning af en skrifvelse från kyrkoherden E. Sjödahl med förfrågan huruvida Akademien skulle vilja för Statens Museum inköpa en i Häggeby kyrkas vapenhus uppsatt sten med märkvärdiga inristade figurer föreställande ett skepp med roddare på ena sidan, och på den andra en strid, beslöt Akademien att för nämnde sten erbjuda en lösen af 100 Riksdaler.» Kyrkoherde Sjödahl tackar, i brev den 9 nov., för den hjälp församlingen fått i sitt trångmål och fortsätter: »Jag har gått i författning derom att, med Ångfartyget Upland, som lägger till ett stycke nedom Riksdagshuset och Munkbrotorget, Stenen kommer till Stockholm kanske mellan kl. 1 och 2 å eftermiddagen nästa Onsdag, den 12te dennes.» Vid akademiens sammanträde den 9 dec. anmäldes, att »Häggeby-stenen nu inkommit till Statens Historiska Museum och blifvit, i enlighet med Akademiens förut fattade beslut, betald med 100 Riksdaler» (VHAAkad:s protokoll 1873 § 518).

Häggeby-stenen har i museets inventarietkatalog fått n:r 5137. Se bl. a. *Vägledning genom samlingarna från forntiden* (1923), s. 112.

Röd sandsten. Stenen är ristad på två sidor: A-sidan (med skeppsbilden) låg i kyrkgolvet vänd uppåt och har varit känd sedan 1600-talet, B-sidan (med hästkampen) kom i dagen först vid stenens upptagning år 1863. A-sidan är hårt sliten genom trampning. Stenens höjd omkr. 1,4 m., därav fotstycke nedanför ristningen ung. 0,5 m.; bredd upptill vid övre ramlinjen 1,56 m., nedtill vid nedre ramen 1,62 m. Stenens tjocklek 11—11,5 cm. A-sidans ristning har en höjd av 0,70—0,71 m., en bredd av upptill 1,45 m., nedtill 1,51 m. Ristningen på B-sidan har en höjd av 0,64—0,73 m., en bredd nedtill av 1,56 m. (urspr. 1,59 m.). Ristningen har sålunda på B-sidan varit något bredare än på A-sidan; därför har också bilden här blifvit mera skadad på kanterna.

Stenen är skadad genom avslagning på båda sidorna, sannolikt också upptill. På vänstra kanten av A-sidan har avslagningen fått rundad form, förmodligen för att avpassas efter någon pelare i kyrkan. På B-sidan är avslagningen ganska vårdslöst gjord och har avsevärt skadat ristningen. Nästan hela ramen på h. sidan är borta.

Stenens övre kant är icke rak, utan bågformigt böjd. Huruvida den nuvarande kanten här är ursprunglig eller ej, är svårt att avgöra. Delvis verkar den tillformad, men kanterna äro dock ojämna, och omöjligt är icke, att stenen har blifvit stympad upptill för något praktiskt ändamål, liksom på kortsidorna. I de båda hörnen upptill är stenen snett avhuggen; här har man förmodligen spår av stenens ursprungliga form. Hurudan denna f. ö. har varit, kan icke med full säkerhet avgöras.

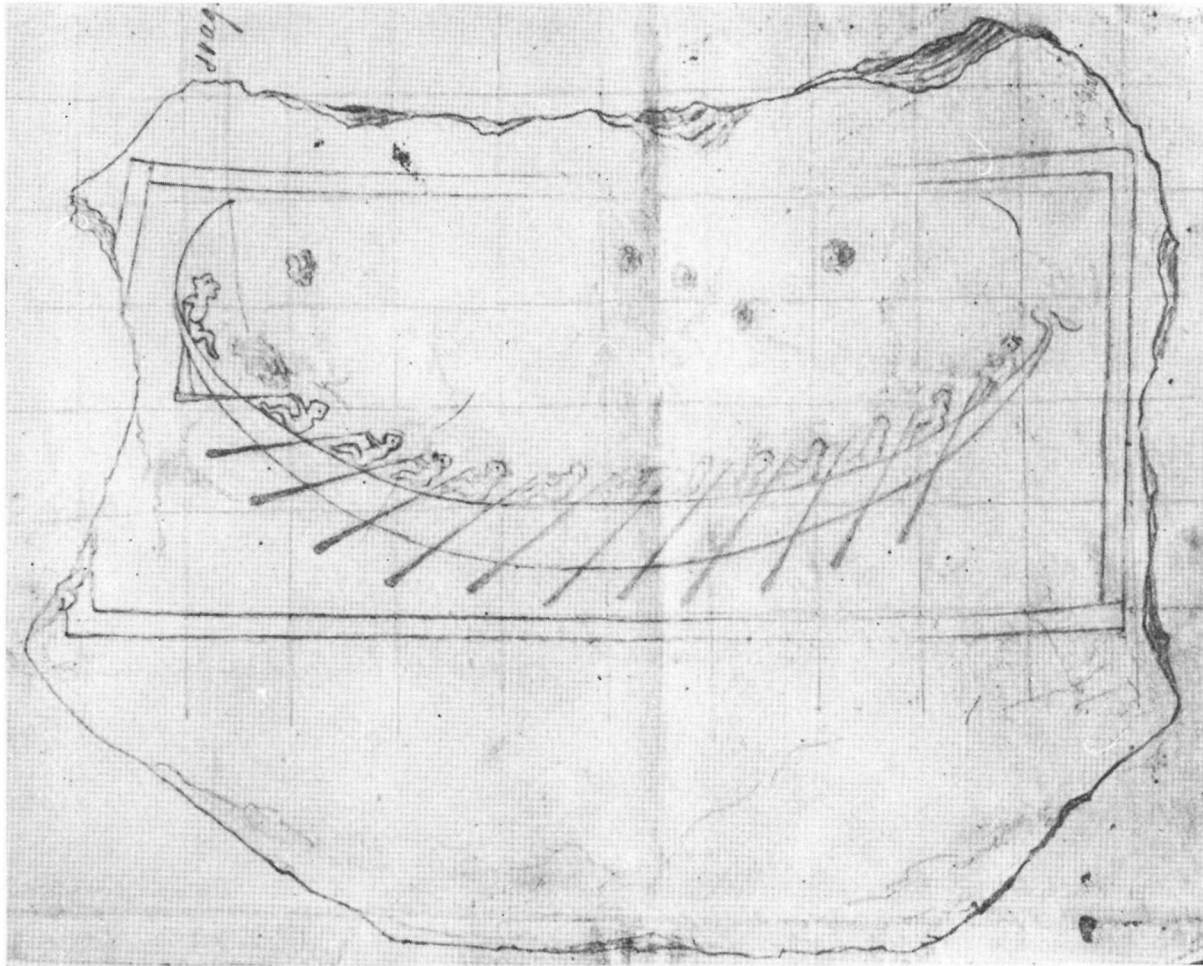

Fig. 79. U 664. Häggeby kyrka. Efter teckning av R. Dybeck.

På båda bredsidorerna finnas runda fördjupningar, älvkvarnar. Särskilt tydliga äro de på B-sidan, där de ha blivit bättre bevarade. På A-sidan äro de avnötta. På ett ställe går ristningslinjen ned i älvkvarnen, som alltså bör ha funnits på stenen före ristningens tillkomst.

Ristningen har varit tämligen djupt huggen, med jämna och säkra linjer. I stort sett är den ännu tämligen väl bevarad och tydlig. Särskilt gäller detta om B-sidan, som ju har legat skyddad under många århundraden. Högra delen av ristningen på A-sidan är starkt avnött. De två sista roddarna äro alldeles borta, de tre eller fyra närmast föregående skymta endast svagt och fragmentariskt.

Skeppet är tecknat med starkt bågböjd bordlinje. Det är spetsigt i båda ändarna och liknar, med sina höga stammar, närmast en halvmånformig skära. Det har icke segel eller mast och är sålunda avsett endast för rodd. Ombord sitta tolv roddare vid sina åror. Benen hålla de framskjutna och kropparna långt bakåtsträckta. De bredbladiga årorna skära borden i ungefär 45° vinkel. Bilden återger sålunda skeppet i det ögonblick, då rodden utvecklar högsta kraft. Åskådaren får ett starkt intryck av fart och rörelse. Detta har tydligen för ristaren varit det väsentliga. Högt uppe i bakstammen sitter hövdingen, styremannen, med styråran i hand; från lyftningen spejar han fram över förstammen. Han utgör den vinkelräta lodlinjen i bilden och betecknar den lugna motvikten mot roddarnas våldsamma rörelse. Teckningen utmärkes av en

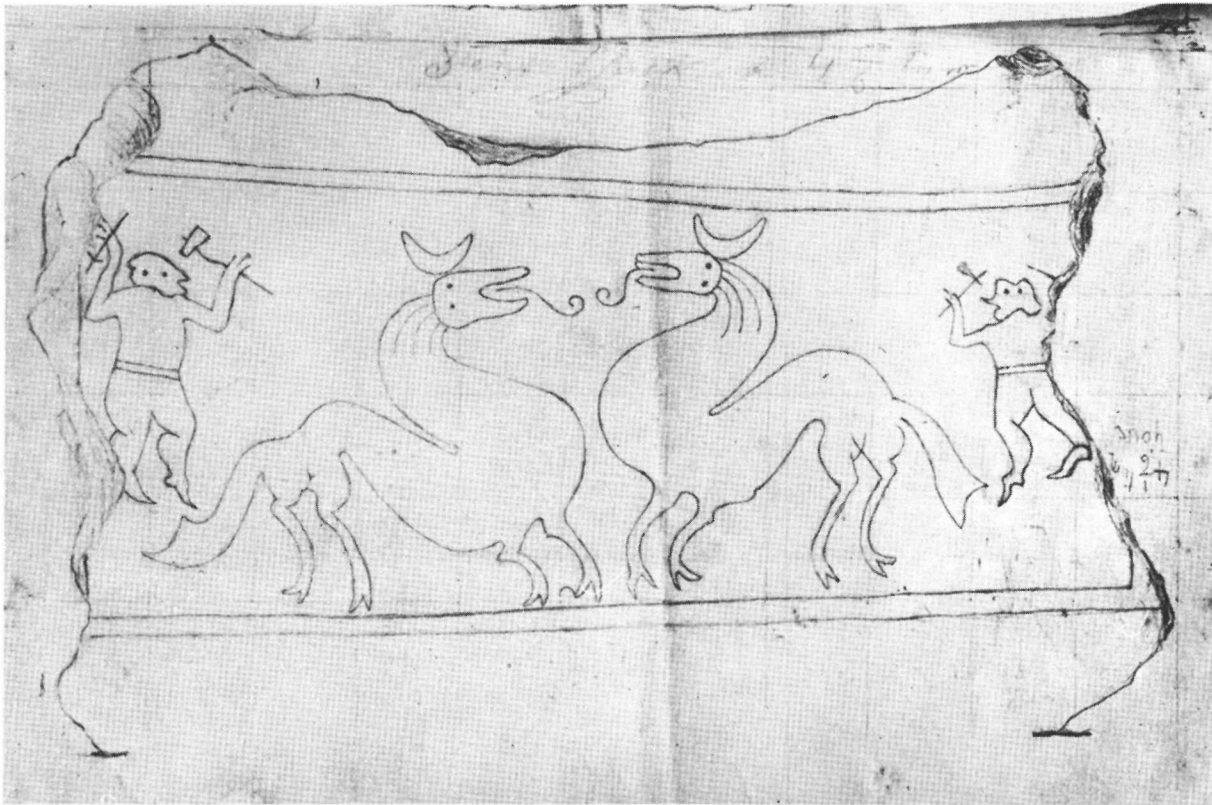

Fig. 80. U 664. Häggeby kyrka. Efter teckning av R. Dybeck.

egendomlig blandning av realism och naivism, som är högst verkningsfull. Stiliseringen är driven mycket långt: så kan en sjögående båt aldrig ha sett ut. Roddarna längst till höger och till vänster ro i luften, och styråran når icke ned i vattnet. Och dock ger bilden ett starkt intryck av verklighet. Man har med skäl framhållit likheten mellan Häggeby-stenens ristning och den båt av ekplankor för 28 åror, som man har funnit i Nydams mosse i Sydjylland och som anses häröra från 300-talet. »Häggebystenens ristning är efter all sannolikhet», säger Montelius, »endast föga yngre än nydamsbåten.» Däremot är likheten med skeppsbilden på Sparlösa-stenen (Vg 119) och på andra bildstenar och runstenar icke särskilt slående.

Enligt Erland Hjärne visar Häggeby-stenens skeppsrising det normala ledungsskeppet för en hundarestredning, med 24 roddare (12 på vardera sidan) och en styreman.

Hästkampen är vida mera primitivt, men dock åskådligt och livfullt återgiven. I mitten stå hästarna i kampställning mot varandra. Halsarna hålla de tillbakaböjda, och de väldiga bringorna äro våldsamt framåtsträckta. Gapen äro vidöppna med de spiralformade tungorna långt utsträckta. Bakom dem stå männen med lyftade armar. I händerna hålla de någon sorts lätta vapen, snarast korta spjut med gaddar eller hullingar. Ristaren har tydligen velat återge det ögonblick, då djuren, hetsade av pådrivarnas rop och vapen, i vild kamplust stegra sig mot varandra. Han har dock icke kunnat återge själva rörelsen. De båda djuren trampa fortfarande marken med alla fyra benen. Även i övrigt lämnar framställningen i fråga om naturtrohet mycket övrigt att önska. Både männen och hästarna äro tecknade i profil, men ändå ha båda ögonen blivit utsatta. Hästarnas huvuden äro krönta av halvmånformiga figurer, som givetvis utgöra naivt tecknade öron. Vi äro — kanske icke i tiden, men väl i framställningssättet — långt borta från den säkra linjekonst, som utmärker hästfiguren på Möjbro-stenen (L 2054, B 361). Man har

t. o. m. satt i fråga, huruvida dessa otympliga djurfigurer verkligen avse att återge hästar; kanske är det i själva verket sago-djur av något helt annat slag. Det kan emellertid knappast vara något tvivel om att bilden, såsom G. Stephens först har påpekat, återger en hingsthetsning (isl. *hestaat*). Man har om detta mycket omtyckta folknöje, den nordiska motsvarigheten till de sydländska folkens tjurfäktning, en mängd uppgifter från äldre och senare tid (E. Wessén i *Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening* 1922, s. 22 f. med där cit. litt.). Varje annan tolkning av bilden förefaller utesluten.

Då Höggeby-stenen år 1873 införlivades med Statens Historiska Museum, hade den redan blivit omnämnd på flera håll i litteraturen.

I samband med tolkningen av inskriften på Kälsta-stenen U 668, som han ansåg åsyfta våra götiska förfäders uttåg till Thingisland i Nordafrika, omtalar Peringskiöld även bildstenen från Höggeby kyrka: »Och sosom desse Africaniske Tingitaner, hoos hwilka wår uthgångne Faire sig nedersatt hafwer, mest altijd brukat Galeijer, sökiandes framgent få fångar och Slafwar; så finnes ännu vidare, til detta monuments Historiska stadfästade, en Turkisk Galeija på en annan Steen här hoos uthuggen med 12 Roddare på hwardera bordet, warandes nu förtiden lagder innom Höggeby kyrkodörr på gålfwet, och fordom samåldrig och hörig til förbem^{te} Faires monument.» Peringskiöld menar sålunda, att Höggeby-stenen är samtidig med Kälsta-stenen och återger i bild en händelse från ett »götiskt» härnadståg till sjöss.

George Stephens var den förste, som (1867) offentliggjorde en bild av den 1863 uppdagade B-sidan av stenen. Han tolkade ristningen alldeles riktigt som återgivande en hingstkamp: »The figures evidently represent a *Horse-baiting*, that ancient Northern sport so often referred-to in Sagas and traditions. The Icelanders called it the *Hesta-at* — the *Horse-hetting*, horse-goading. So here we see on the block two men, one on each side egging and driving his horse against its adversary with a kind af gad or goad, as well as a sort of sharp gore or stick . . . The rude style of both sides distinctly points to nearly the close af the *Early Iron Age*, say the 5th Century . . . Tho not sure, it is most likely that the Höggeby monument was a Burial stone, as well as almost every other characteristic slab or block or pillar found under circumstances apparently funeral.»

Kort därefter lämnade Rikard Dybeck i *Runa* (fol.) sin utförliga beskrivning av Höggeby-monumentet, särskilt den nyupptäckta B-sidan: »Å den nyfunna ristsidan, inom en likaledes tvårandig ram, af hvars kortsidor föga återstår, äro afbildade tu mot hvarandra stående, fyrbenta djur, och bakom hwardera djuret en beväpnad man. Djuren föreställa kanske hästar, eller sago-djur, med halfmån- eller horn-likä öron, utsträckta knorrade tungor, bemahnade, tillbakaböjde halsar, kräfstinna bröst, klöfvige fötter — det til venster har på sin ena framfot äfven en sporre —, samt långa, mot ändan tjocknande svansar. Männen, af hvilke i synnerhet den till höger är till bakdelen och venstre armen ofullständig, stå vände efter djuren och äro för öfrigt nästan likbeskaffade, ehuru olika till storleken. De äro båda, som det tyckes, hjälmklädde, icke afhuggne tvärt öfver midjan, men bältomgjordade och tjockvadige. Bägge lyfta sine armar jämnhögt med, eller högre än, hufvudet, och bära vapen i båda sina tre- eller kanske rättare två-fingrade händer. I den ena, närmast djuret, ses en yxa med skaft (icke små käppar med broddar eller pikar) — mannens till venster något krokigt och icke, såsom den högres, med urgröpt yxa — och i den andra handen å den, här oskadade, venstra bilden är en nedfälld pil; den ena hullingens inre sida dock försvinnande i en liten flaga. Det är antagligt att skaftet som synes till en del öfver hufvudet på mannen till höger äfven haft en pil i sin nu afslagna ända. Denne har då, att dömma efter skaftändans sträckning, varit mindre sänkt, enär utrymmet här synes medgifvit en annan — kanske bättre — riktning deråt. — Sådan är min uppfattning af de två stentaflorna. Betydelsen af den bemannade farkosten är, såsom menige man tror, förvarad i en

redan i slutet af 1600-talet af Hadorph antecknad och ännu väl ihogkommen folksägen, som för-
mäler att i forntiden utlänningar — någre säga t. o. m. Ester — en gång från sjön hotat med
anfall. Häggebymännen, hvilke från sine höjder i tid upptäckt rövvarnes stora skepp, hade i
hast bemannat en roddarfarkost, morskt begifvit
sig till sjös — tafians föremål — samt i den så
kallade Bondkroken, ett krokigt pass mot Finsta-
holms- och Viksjö-landet, besegrat »rövvarne». —
Den nyuppdagade ristningens betydelse, natur-
ligtvis glömd af allmogen, är fyndigt och sanno-
likt äfven riktigt förklarad af vår store prof.
Stephens, samt tör på visst sätt ytterligare belysas
af den andra. Om nämligen något afseende fäs-
tades på den anförda, vid skeppstaflan fästa,
sägen, så kunde man föreställa sig att den häst-
kamp, hvilken anses vara föreställd å stenens ena
sida, föranledts af sägnens omtalade seger, och
sålunda varit en segerfest.»

Slutligen må här anföras den beskrivning av
bildstenen, som ingår i första häftet av *Upplands
fornminnesförenings tidskrift* (1871), vars omslag
är prytt med en avbildning av den nyfunna B-
sidan: »Bland Häggeby sockens huggne minnes-
stenar intager denne måhända det främsta rum-
met, ehuru han bland de elfva är den ende,
som alldeles saknar inskrift. Allt ifrån den för-
sta tiden, som man hos oss sysselsatt sig med
fornforskning, har man känt och i afbild-
ningar framställt denne märklige bildsten, som
intill den sista tiden haft sin plats i Häggeby

Fig. 81. U 664. Häggeby kyrka.
Detalj av skeppsristningen.

kyrkas golf. Å stenens uppvända sida finnes, inom en ram af dubbla linier, uthugget ett rodd-
skepp utan mast, med 12 sittande män med åror under full rodd, samt en styrman, som sitter
högst i bakstammen eller *lyftingen*, såsom denne del af skeppet fordom kallades. Som stenen
synbarligen är mycket gammal — kanske från 6:te eller 5:te århundradet — har man med skäl
ansett denna teckning af ett den tidens skepp vara af särdeles stor vigt. Figureerna äro likväl
numera ganska otydliga; ej underligt, efter flere hundra års tramp. Det är därför väl, att
Bautil åt oss bevarat en afritning af stenen, som tagits för nära 200 år sedan. För att emeller-
tid rädda bilderna, från att blifva helt och hållet utplånade, föll en av vårt landskaps ifrigaste
fornälskare, friherre Hans Henrik von Essen, på den lyckliga tanken att gifva honom en mera
lämplig plats än den närvarande. Vid upptagningen, som skedde år 1863, fan man till sin för-
undran, att äfven å den undre sidan funnos inhuggna bilder, ehuru af helt annat slag, än å
den öfre. Man såg å denna hittills okända sida en framställning af två i strid mot hvarandra
vända djur, hvilka, oaktadt rätt och ofullkomligt tecknade, dock mest likna hästar, och bakom
dessa ett par män, en vid hvarje häst, hvilke i sina uppsträckta händer hålla små käppar med
deri sittande broddar eller spikar, men utan andra vapen, ehuru, som det ser ut, med bälten om
lifvet. Det är nästan påtagligt, att man här ser en framställning af den i den nordiska forn-
tiden så högt värderade häst-kampen (Fornnord. *hesta-at*), hvarvid man hetsade illskna hästar till
strids mot hvarandra med tänder och hofvar, och, för att egga dem till ännu större raseri, slog
och stack man dem med uddskarpa broddstafvar. Detta skådespel skattades då för tiden syn-

nerligen högt af den från nära och fjärran talrikt församlade mängden eller *hüsta-tinget*, och i samma mån lofprisades också den man, som hade nog rikedom och höfdingelikt sinnelag att kunna bestå allmänheten ett sådant nöje. — Vi hafva sålunda här för våra ögon en minnessten öfver någon af det gamla Tiundalands mest fräjdade höfdingar eller odalbönder, som lefde för 12, 13 hundra år sedan. Ja, denne måtte ha ansetts *så* storfräjdad, att det, för att hans minne aldrig skulle dö, icke ens tarfvades att å grafstenen rista hans namn, utan det var nog att å den samma inhugga bilderna af det drakskepp, å hvilket han utfört sina stordåd i Öster-väg och Vester-viking, samt af den hästkamp — en bland de många! — medelst hvilken han, såsom det anstod en folkhöfding, visat storartad gästfrihet och glädt sina stallbröders och hundares-mäns hjertan!»

Fotstyckets form visar, att stenen ursprungligen har stått rest på så sätt, att den har kunnat ses från båda sidor. Att den skulle ha stått på kyrkogården, såsom Dybeck förmodar, och alltså härröra från kristen tid, är orimligt.

Vad har varit stenens ändamål? Ingenting talar för att den skulle ha varit en gravsten, rest till minne av någon framstående man, såsom man i allmänhet har tänkt sig (Stephens, Dybeck, Klingspor). Bilderna äro hämtade ur verkligheten, ehuru kanske icke ur vardagslivet. De återge männens käraste sysselsättningar: den ena sidan en färd med ett långskepp, säkerligen bygdens dyrbaraste gemensamma egendom, den andra en festlig scen ur bygdens liv, som ristaren säkerligen mer än en gång har haft tillfälle att bevittna. De göra icke något sakralt intryck. Den helt profana framställningen tyder icke direkt på att stenen har stått rest på någon forntida kultplats. Bilderna torde ha varit till för sin egen skull. De äro m. a. o. i utpräglad grad uttryck för en konstnärlig vilja.

Om det förhåller sig på detta sätt, förstår man också bäst, att stenen saknar inskrift. Det fanns ingen anledning att här anbringa några runor. Bilderna tala tydligt nog för sig själva. Runorna användes för helt andra ändamål.

Enligt T. Arne har Stephens sannolikt rätt i sin förmodan, att stenen härstammar från tiden omkring år 500 e. Kr.

665. Finstaholm, Hägeby sn.

Pl. 31.

Litteratur: B 347, L 55, D 1:22. J. Bureus, Fa 6 s. 58 n:r 80 (Bureus' egen uppteckning), Fa 5 n:r 211, Fa 1 s. 51; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 205; P. Elvius och J. Arenius, De Fierdhundria (diss., 1717), s. 104; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 460, 2, s. 491; R. Dybeck, Reseberättelse 1867; UFT 1 (1871), s. 56.

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 347); Dybeck a. a.

Runstenen står i parken vid Finstaholm, 100 m. NV om huvudbyggnaden, 100 m. VSV om stranden. Ristningsytan är vänd åt ÖSÖ. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna».

Inskriften på stenen finnes antecknad redan av Bureus; platsen uppges vara »Finstadha gårde» (Fa 6), »Finstad» (Fa 5). Runstenen är icke omtalad i *Ransakningarna*, men Hadorph har i marginalen gjort anteckningen: »Finstad 1 Runesteen.» På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* är antecknat: »Finsta gårde up mot biörkeskogen» (B 347: »Finstad gårde», L 55: »Finsta gårde»). Dybeck meddelar (1860): »Denne sten stod förr å Finstaholms gårde nära sockenvägen mellan Hägeby och Håtuna. Han är nu rest å en mindre jordkulle i trädgården några famnar

från sjön.» Enligt beskrivningen till Geologiska kartbladet »Sigtuna» (1865) fanns stenen »i Finstaholms trädgård».

Grå granit, med svarta och vita korn. Höjd 1,45 m., största bredd 1 m. Ytan är tämligen jämn, särskilt nedtill; småknottrig. Ristningen är djupt huggen och mycket tydlig. Den förefaller vara ett mycket omsorgsfullt utfört arbete. Runorna äro djupa och breda.

Inskrift:

· ikul · fhstr · auk · fapi · auk · fast · ulfr · pair · letu · gera · merki · þessa · at · asur · fapur · sin ·

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

Igulfastr ok Faði ok Fastulfr þæin letu gera mærki þessa at Assur, faður sinn.

»Igulfast och Fade och Fastulv de läto göra dessa minnesmärken efter Assur, sin fader.»

Till läsningen: 2 **k** är icke stunget. Mellan 2 **k** och 3 **u** en grop i stenen, som har funnits redan vid ristningen. Mellersta delen av 2 **k** och översta delen av 3 **u** äro grunt huggna. Sk efter 4 **l** är tydligt; likaså sk efter 23 **t**. 6 **h** är säkert. Alla runor i namnet 13—16 **fapi** äro fullt tydliga. 33 **e** är tydligt stunget, med en djup, rund prick. Likaså 37, 41, 46 **e**, 36 **g**. Flera runor på h. sidan nå icke upp till övre slinglinjen: 34 **t**, 43 **k**, 45 **p**. Bst i 48 **a** är något svag, dock säker. Bst i 56 **a** är svag, grund.

Bureus: 6 **a**; 13—16 **fapi**; 33 **i**, 36 **k**, 37 **i**, 41 **i**, 46 **e**. — Hadorph och Leitz (B 347): 6 **a**; 13—16 **fapi**; 33 **i**, 36 **k**, 37 **e**, 41 **e**, 46 **i**. — Olof Celsius d. ä. har fått sin läsning av inskriften »af Dn. Martin Kiærulf 16 jan. 1730»: 1—9 **kapifastr**, 13—16 **fapi**; 33 **i**, 36 **k**, 37 **e**, 41 **a**, 44 **a**, 46 **i**, 51—54 **asul**. — Dybeck: 6 **a**; 13—16 **fapi**; 33 **i**, 36 **k**, 37 **e**, 41 **e**, 46 **i**.

Om namnet *Igulfastr* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100, om *Fastulfr* ib. s. 100, om *Assurr* U 276. Något mansnamn *Faði* är för övrigt icke känt från runinskrifterna eller andra äldre källor. Läsningen är dock i detta fall absolut säker, och inskriftens ortografi i övrigt anmärkningsvärt god. B 935 (L 1339) Källbyås, Källby sn, Västergötland har visserligen (ack.) **fapa**, men läsningen är felaktig. H. Jungner läser i stället **fara** (Vg 55). På danska mynt från senare hälften av 1000-talet förekommer ett namn *Fati* (*DR* sp. 648, *DGP* sp. 290, 1662), men huruvida den myntmästare som namnet avser har varit en nordbo, är högst tvivelaktigt. I *DR* och *DGP* sättes namnet i samband med fht. *Fato*. Ett runsv. *Faði* förefaller snarast vara ett smeknamn.

Ristningen har en mindre vanlig form, med runslingan lagd i en cirkelrund ring, halvtannat varv eller så långt som inskriften krävde. Samma mönster förekommer på ännu en runsten i trakten, nämligen den tyvärr mycket skadade U 672.

Fig. 82. U 665. Finstaholm, Häggeby sn. Efter B 347.

Det kan icke vara något tvivel om att det är samme man, som har ristat dessa båda stenar. Han använder **r** även där man skulle vänta **rn**: **fast · ulfr**, **pair**. Skiljetecknet utgöres av en punkt, och han använder detta även mellan lederna i sammansatta namn: **ikul · fhstr**, **fast · ulfr**. Jfr även U 667.

På den runda ytan, som bildas av runslingan, på stenens mitt är ett enkelt »flät Kors» med nedersta korsarmen omformad till en fot. Det avbildar säkerligen ett minneskors rest på en grav.

666. Finsta, Häggeby sn.

Litteratur: M. Aschaneus, F b 18 s. 241.

Avbildning: Aschaneus, teckning (i F b 18).

Denna runsten finnes endast omtalad om Martin Aschaneus: »Dänna R. h. står baklänges lute, wid Finstad gård, allenast nu synes 2. Bokstäffuer på en sijda — **ra**. NB. 1580 mins jag

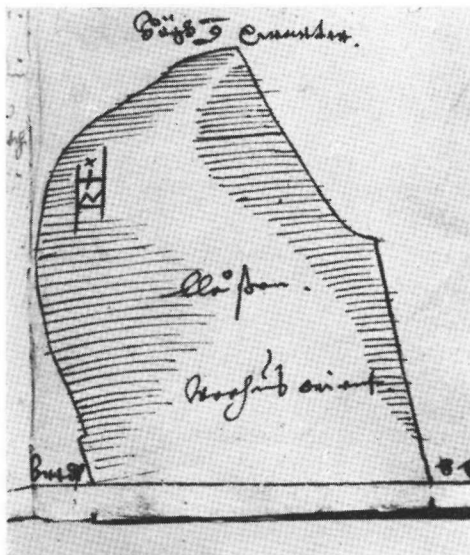

Fig. 83. U 666. Finsta, Häggeby sn. Efter teckning av Aschaneus.

dänna sten mera fullkommelig i figur och skript. Men nu gönom gårdwidie eeld all förbränder, af owettningh.» Stenen var enligt Aschaneus 9 kvarter hög, 8 kvarter bred nedtill.

På Aschaneus' teckning finnas på stenens vänstra sida runorna **rn**, följda av skiljetecknet ×. Det kan ha varit slutet av ett namn **biurn** e. dyl. Andra runan är tydligt **n**. I texten ovanför teckningen återger emellertid Aschaneus den som **a**, förmodligen på grund av förbiseende.

667. Hassla, Häggeby sn.

Pl. 32.

Litteratur: B 346, L 54, D 1: 26. J. Bureus, F a 6 s. 179 nr 72 (Rhezelius), F a 5 nr 212, F a 1 s. 51; M. Aschaneus, F b 18 s. 233 f.; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 204; R. Dybeck, Reseberättelse 1860 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 55, h. 5 (1876), s. 90; Handlingar i ATA 1945.

Äldre avbildningar: M. Aschaneus, teckning; J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 346); Dybeck a. a.

Runstenen står rest på östra sidan om vägen från Häggeby till Över-Hassla, 3 m. från vägbanan, omkring 400 m. S om Över-Hassla.

M. Aschaneus meddelar om stenen följande: »Dänna R. 4. står bakledes lute vti Öfuerhasle gårde, wid vägen. Och är en gråröd, ergåt åtesten. Versus occidentem . . . Dänna stenen war mit opå mäd jord vpfyldt, Nu opgräffuin. Vid dänna Öfuerhasla by swäre många och sköna Murgrafuer och heugar, i åttskillige former.» Rhezelius (F a 6): »I Öffuer Hasla Giärdet»; Bureus (F a 5): »Hasla». — I *Ransakningarna* finnes stenen icke omtalad, men Hadorph har i marginalen antecknat: »Hassla Runest. 1.» — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften »Hassla gårde wid vägen», och över sidan står: »I Hassle sudra gårde wid vägen som löper från byn till Kyrkian, står en Runesteen ofwan til noget sönderslagen.» B 346: »Hessle»; L 54: »Hässle S. gårde.» — Dybeck: »En mindre körväg är mellan öfver-Hassla och neder-Hassla. Runstenen står öster om och invid denne nästan midt emellan gårdarne.» Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna». Och i beskrivningen till kartbladet (1865) omtalas, att en runsten står »vid vägen från Öfver-Hassla till Häggeby kyrka». Här stod stenen kvar till aug. 1945, i åkern 12 m. SV om vägen, starkt lutande och djupt nedsjunken. Då den här var till hinder för jordbruket, flyttades den på markägarens enträgna begäran genom Riksantikvariens försorg till en högre belägen och lämpligare plats omkring 20 m. därifrån i rakt sydöstlig riktning på andra sidan om vägen.

Grov, ljusgrå granit. Höjd 1,85 m., bredd nedtill 1,35 m. Upptill på v. sidan är ett stycke avslaget, varigenom även en del av inskriften har gått förlorad. Det saknades redan på 1600-talet. Ytan är tämligen slät, dock bucklig på h. sidan. Ristningen tydlig och väl bevarad.

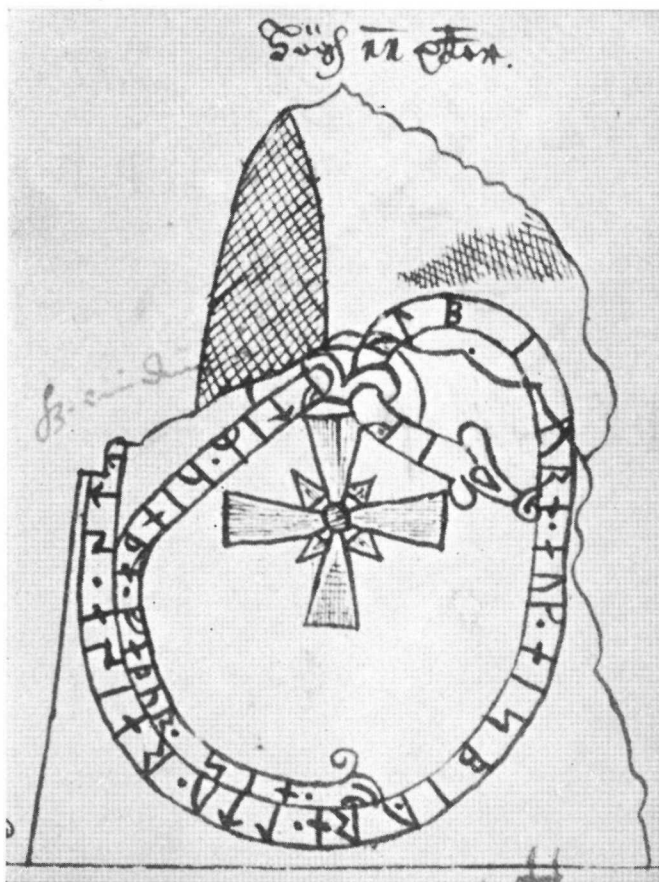

Fig. 84. U 667. Hässle, Häggeby sn.
Efter teckning av Aschaneus.

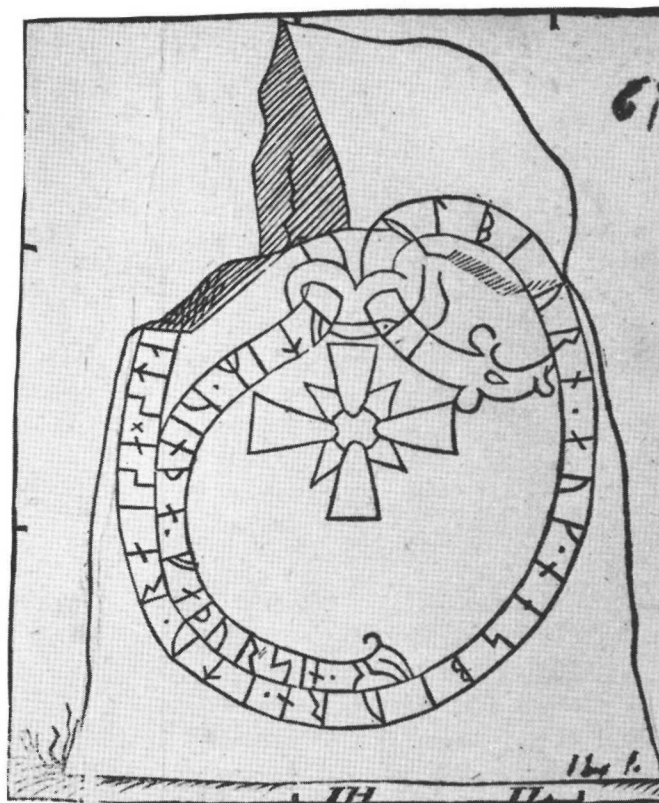

Fig. 85. U 667. Hässle, Häggeby sn.
Efter B 346.

Inskrift:

· **igulbiurn · auk · nesbiurn · itu · raisa · sta . . . ftir · uinpa · fapur · sin ·**

Igulbiorn ok Nesbiorn [l]etu raisa stæ[in] . . . [æ]ftir uinpa, faður sinn.

»Igulbjörn och Näsbiörn läto resa [denna] sten efter **uinpa**, sin fader.»

Till läsningen: 2 **g** är säkert stunget, med en djup, rund prick. Hst i 3 **u** har gått förlorad i sprickan mellan toppstycket och stenens huvuddel. Övre delen av 7 **u** är borta. 14 **e** har en bred, ganska grund prick. Mellersta delen av 21 **i** är förstörd genom en flagring. Någon bst upptill finnes icke. Bst i 31 **a** är grund, men säker. Övre delen av runan borta. Alla runor i namnet 36—40 **uinpa** äro säkra.

Rhezelius: 2 **k**, 14 **i**, 21—23 **litu**. Mellan 31 **a** och 32 **f** är en lucka i inskriften. 36—40 **uinpa**. — Aschaneus: 2 **g**, 14 **i**, 18 **y**, 21—23 **litu**, 36—40 **uinpa**. — Hadorph och Leitz (B 346): 2 **g**, 14 **e**, 21—23 **itu**, 36—40 **uinpa**. — Dybeck: 2 **g**, 14 **i**, 21—23 **litu** (!), 36—40 **uinpa**.

Om namnet *Igulbiorn* se U 51, om *Nesbiorn* Sö 356. Namnet på fadern, över vilken stenen är rest, är tydligt ristat **uinpa** (ack.). Om läsningen kan icke råda någon som helst tvekan. Men något mansnamn, som svarar emot denna skriftform, äro icke känt från andra forntida eller medeltida källor. Förbindelsen **np** förutsätter, om beteckningen är riktig, att en vokal har funnits mellan **n** och **p**, m. a. o. att namnet har varit trestavigt. Möjligen står **p** (i stället för **t**) som tecken för explosiva *d*. Ett *Vindi* synes vara belagt i svenska och danska ortnamn. Det kan vara ett kortnamn till runsv. *Øyvindr*, fvn. *Eyvindr*.

Ristningen har vissa likheter med U 665 (och U 672). De äro möjligen utförda av samme ristare.

668. Kålsta, Hägeby sn.

Pl. 33.

Litteratur: B 349, L 50, D 1: 21. J. Bureus, F a 6 s. 180 n:r 75 (Rhezelius), F a 5 n:r 213, F a 1 s. 51; M. Aschaneus, F b 18 s. 243; J. Rhezelius, F a 10: 1 n:r 164; Ransakningarna 1667—84 (1667, 1672); J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 189 f., Vita Theoderici (1699), s. 490; P. Dijkman, Historiske Anmärckningar (1723), s. 2, 68 f., Antiquitates Ecclesiasticæ (1703), s. 10; P. Elvius och J. Arenius, De Fierdhundria (diss. 1717), s. 106; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 188, 461; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widfarne (1762), s. 172 f.; R. Dybeck, Reseberättelse 1858, 1860 (ATA), Brev till Riksantikvarien B. E. Hildebrand ^{10/7} och ^{10/s} 1860, ^{21/1} 1862 (ATA); C. Säve, Brev till B. E. Hildebrand ^{7/6} 1862 (ATA); VHAAkad:s protokoll 1860 § 343, 1862 § 47 (ATA); G. Stephens, On Runic Stones which speak of Knut the Great (1871), s. 21 (= Archæologica, Vol. 43, 1871, s. 117); UFT h. 1 (1871), s. 54, h. 5 (1876), s. 90; E. Brate o. S. Bugge, Runverser (ATS 10: 1), s. 25, 101; O. v. Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 64, 65, Anteckningar 1903 (UUB); E. Brate, Sverges runinskrifter (1922), s. 59, Svenska runristare (1925), s. 75.

Äldre avbildningar: Aschaneus, teckning (i F b 18); Rhezelius, teckning (i F a 10: 1); Bureus, kopparstick (i F f 6 n:r 86); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, i Vita Theoderici och B 349); Dybeck a. a.; v. Friesen foto 1903 (i: Upplands runstenar, s. 64).

Gården Kålsta hör numera under Värsta herrgård, och på den gamla gårdens plats ligger ett torp, omgivet av en förvildad trädgård. I södra kanten av denna, 12 m. SV om ingången till stugan, står runstenen rest, med den ristade sidan vänd mot NÖ.

På 1600-talet funnos vid Kålsta två runstenar (U 668 och U 669), båda inmurade i en källare på gården. M. Aschaneus (F b 18) har om dem följande uppgifter: Om U 668: »I Kålstadh Källaren, södergården. Crasso stylo **runiko** exsculptus lapis. Distinctio verborum linealis et punctalis profunda, seorsum recta», och om U 669: »I samma Källare på andra wäggen. Lapis Runicus artificiose exsculptus, ibi quondam collocatus. Stylo grosso, vt alter. Distinctio verborum crucifera et punctalis per vices, profunda.» Rhezelius (F a 10: 1): (U 668) »I Kålstadh in i